

БИЗНИНГ ЙЎЛ

ЎЗДАВНАШР

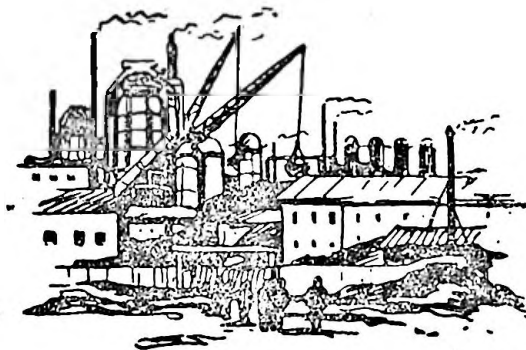
МАКТАБ КУТУБХОНАСИ

15/151

Б-42
И. П. С. А. ()
Б 67

БИЗНИНГ ЙЎЛ

ҲОЗИРГИ ЗАМОН
ПОЛЯК ЕЗУЧИЛАРИНИНГ
ҲИКОЯЛАРИ

А. Теодоронский раскраски

07

Б. М. П. К. О. Е. А. Ч. П. К.
И. П. С. А. 15869
ЗНСТ — 1008.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ — 1965

кураш орқали озод ҳаёт барпо этиши мумкинлигига қаттиқ ишонарди. Лекин пролетариат сафларида бирлик йўқ эди, етарли даражада уюшган, кучли партия ҳам йўқ эди, шунинг учун Польшада халқ оммасининг кураши орзу қилинган мақсадга — эксплуататорлар ҳокимиятини ағдарилшга олиб келмади.

1939 йилда фашистлар Германияси Польшага бостириб кирди. Хонин буржуа ҳукумати четэлга қочиб кетди. Польша тарихида энг даҳшатли давр — гитлерчилар оккупацияси даври бошланди. Фашист ваҳшийлари поляк халқининг курашга бўлган иродасини синдирилшга, полякларни қул қилишга, бўйсунмаганларни эса, қирилшга кирилдилар. Бу оғир йилларда халқ гитлерчи босқинчиларга қаттиқ қаршилиқ кўрсатди. Поляк партизанлари ҳарбий поездларни жарликка ағдарар, ҳарбий омборларни портлатар, фашист жаллодларини қирардилар. Поляк партизан отрядларига кўпинча маҳаллий аҳоли ёрдами блан гитлерчилар лагерьларидан қочган совет кишилари бошчилик қилар эди.

Гитлерчилар Германияси Совет Иттифоқига хиёнаткорона ҳужум қилганидан сўнг поляк халқининг қаҳрамонона кураши айниқса кучайди. Поляк халқи ўзини фашизм асоратидан фақат Совет Армиясигина қутқараолишини тушунди. Поляк ишчи ва деҳқонлари Совет Армиясига қўлларидан келганича ёрдам беришга ҳаракат қилдилар. Ишчилар фронт заказларини барбод қилдилар, деҳқонлар гитлерчиларга дон беришдан бош тортдилар.

Уруш йилларида юз минглаб поляк меҳнаткашлари Совет Иттифоқидан бошпана топдилар. Бизнинг ҳукуватимиз поляк ватанпарварларига совет тупроғида ўз ҳарбий қўшилмаларини тузишга имконият берди. Биринчи дивизия поляк миллий қаҳрамони Тадеуш Костюшко номи блан аталди. Польша қўшилмалари Совет ҳукуватидан ажойиб қурол-яроғлар олдилар ва Совет Армияси блан елкама-елка туриб, умумий душман — немис фашистларига қарши жанг қилдилар. Биргаликда тўкилган қон поляк-совет дўстлигини абадий мустаҳкамлади.

1944 йилнинг ёзида Совет Армияси шаҳар ва қишлоқларни озод қилиб бориб, Польша тупроғига кирди. Озод қилин-

ган территорияда Польша миллий-озодлик Комитети тузилди, бу Комитет мамлакатни идора қилишни ўз қўлига олди. Комитет янги, мустақил, демократик Польша қуриш программасини белгилаб чиқди ва жуда муҳим реформалар тайёрлади. Мамлакат босқинчилар томонидан вайрон қилинган эди. Ишчи кучи етишмасди. Бунинг устига Лондондаги поляк эмигрант ҳукумати Польша марказининг совет қўшинлари томонидан озод қилинишини ҳохламай, Варшавада ис'ён кўтарди. Ис'ён ташкилотчилари фашистлар террори шароитида мағлубиятга учрашларини яхши билардилар. Ис'ён туфайли гитлерчилар Варшаванинг юз минглаб аҳолисини қириб ташладилар. Ажойиб шаҳар ҳаробазорга айлантилди.

1945 йил 17 январьда Совет Армияси (СССРда тузилган биринчи поляк армияси қисмлари блан бирга) Варшавага кирди. Вайроналардан чиққан ҳамда атрофдаги қишлоқлардан қайтиб келган шаҳар аҳолиси халоскор совет жангчиларини ва совет аёллари қўли блан тикилган поляк мундирлари кийган ўз ака-укалари ва эрларини севинч кўз ёшлари блан кутиб олдилар.

Варшава яна Польшанинг маркази бўлиб қолди. Халқ демократик ҳукумати ер ислоҳоти ўтказишга киришди. Поляк деҳқонининг муқаддас орзуси рўёбга чиқди — у ерга эга бўлди. Заводлар, фабрикалар, банклар, транспорт ва алоқа воситалари халқ мулки бўлиб қолди. Поляк халқи Совет Иттифоқининг ёрдами блан мамлакатни ва, ҳаммадан олдин, ўз пойтахти — Варшавани тиклашга киришди.

Мамлакат озод қилинган дастлабки кунлардан бошлабоқ Совет Иттифоқи поляк халқига беғараз ёрдам кўрсатиб келмоқда. Совет жангчилари шаҳар ва қишлоқларни миналардан тозалаш, транспорт ва алоқани тиклаш, Висла дар'ёсига кўприклар қуриш ишларига бошчилик қилдилар. Совет давлати қардош поляк халқига завод машиналари, шахта ускуналари, қишлоқ хўжалиги учун трактор ва комбайнлар етказиб бермоқда. Совет олимлари, инженерлари, новатор ишчилари, илғор колхозчилари поляк ишчи, колхозчи ва интеллигенциясини ўз иш методлари блан таништирамоқдалар, бой тажрибаларини ўртоқлашмоқдалар. Совет Иттифоқи блан

Польша халқ демократик республикаси ўртасидаги дўстлик кундан-кунга мустақкамланмоқда.

Польшанинг озод қилинганига ўн йилдан ошди. Поляк халқи ўзининг халқ ҳукумати ва Польша Бирлашган Ишчилар Партияси раҳбарлиги остида янги ҳаёт қурмоқда. Мамлакатни тиклаш учйиллик плани муваффақият блан бажарилди. Польша меҳнаткашлари олтийиллик планни бажариш учун курашмоқдалар. Халқ оммасининг фаровонлиги йилдан-йилга ошмоқда. Ишчи ва деҳқон болалари учун ҳамма ўқув юртларининг эшиги очилди.

Поляк халқи барча тинчликсевар халқлар блан бир қаторда тинчлик учун оғишмай курашмоқда. Поляк халқи тинчлик истайди. Тинчлик унга ўз мамлакатини тиклаш ишини охирига етказиш ва социализм қуриш учун керак. Поляк халқи Совет Иттифоқи бошчилик қилаётган тинчлик лагерининг бутун дун'ёда ғалаба қилишига қаттиқ ишонади.

* * *

Тўпلامда босилган ҳикоялар совет болаларини Польшанинг ёш қаҳрамонлари блан таништиради. Поляк халқи гитлерчи босқинчиларга қарши кураш олиб борган уруш йилларида болалар ва ёшлар катталарга актив ёрдам бердилар. Улар Совет Армияси қисмларига, поляк жангчилари ва партизанларига ғоят катта хизмат кўрсатдилар.

Урушдан кейинги йилларда ёш поляк ватанпарварлари ўқишга, илм олишга киришдилар. Уларнинг эндиги энг муҳим вазифалари илмни эгаллаш бўлиб қолди. Бунинг учун Польша халқ демократик ҳукумати уларга барча шароитларни яратиб берди: ҳунар ва фабрика-завод билим юртлари, ишчи ёшлар мактаблари, олий ўқув юртларида ишчи факультетлари очилди. Поляк ёшлари ўқиш блан бир вақтда янги ҳаёт қуришда ўз ота-оналарига ёрдамлашмоқдалар. Биз бу ҳикоялардан поляк болаларининг қандай ўқиётганликлари ва ишлаётганликларини, мамлакат хўжалигини тиклашда қандай иштирок этаётганликларини, Польшада бахтли ҳаёт қуриш ишига тўсқинлик қилишга уринаётган синфий душманларга қарши қандай курашаётганликларини билиб оламиз. Польша халқ ҳукумати ва унинг президенти Болеслав Берут болаларга тинмай ғамхўрлик қилмоқда.

Бу китобга етук ва ёш езучиларнинг асарлари киритилган.

«Дануся» номли ҳикоянинг автори Елена Богушевская урушдан илгариги пайтлардаёқ поляк болалари ҳаётидан кўпгина асарлар ёзган эди. У ўз асарларида буржуа тузуми даврида поляк меҳнаткашлари ва уларнинг болалари қандай оғир аҳволда яшаганликларини тасвирлаган.

Дануся — кичкинагина қиз, унинг отаси блан акаси поляк партизанлари сафида жанг қиладилар. Дануся халқ қасосчиларига ёрдам беради: пирожка сотучи ниқоби остида бир жойдан иккинчи жойга юриб, гранаталар учун запал ташийди. Оккупантлар қўлига тушиб қолган қиз қаҳрамонларча ҳалок бўлади.

Болалар ва ёшлар учун ёзилган кўпгина китобларнинг автори Елена Бобинская ҳам етук поляк ёзучилари бўғинидандир. «Партизан ўғли» ҳикоясининг қаҳрамони Янек ҳам зийраклик, жасорат ва чидамлилик кўрсатиб, худди Дануся сингари партизанларга ёрдам беради.

Елена Броневскаянинг «Ошпазлар командаси» ҳикоясида биз Тадеуш Костюшко номидаги биринчи поляк дивизиясининг жангчилари — «костюшкочилар» блан танишамиз. Машҳур болалар ёзучиси Янина Броневская она тупроқни озод қилиш учун олиб борилган жангларда шахсан қатнашган. У жангчилар блан бирга дивизия тузилган Ока дар'еси бўйидаги лагердан то Варшава, Одер ва Берлингача шонли жанговар йўлни босиб ўтди. У совет ва поляк жангчилари ўртасидаги дўстликнинг жангларда қандай мустаҳкамланиб борганини кўрди. «Варшавали Крестек», «Агата холанинг жиянлари» ва бошқа повестьларида Я. Броневская ўз ватанининг озодлиги ва мустақиллиги учун мардларча курашган халқ қаҳрамонлари тўғрисида ҳикоя қилади. Ҳозир ёзучи Польшанинг тинч ҳаёти ҳақида ёзмоқда. Унинг «Янги мактабда» ҳикоясида ҳозирги поляк мактабларининг ёш граждaнларни ўз ватанига муҳаббат руҳида тарбиялаётгани тасвирланади.

Вероника Тропачинская-Огаркованинг иккита ҳикояси Польша ҳаётида юз берган туб ўзгаришларни яққол акс этдиради. Биринчи ҳикояда («Бошмоқ») воқиа мамлакатнинг вайрон бўлган шаҳар ва қишлоқларини тиклашга эндигина

киришилган даврда бўлиб ўтади. У вақтда мактаб ва болалар боғчалари етишмасди, шунинг учун Михас сингари кўпгина болалар қулоқларга ёлланиб ишлар эдилар. Лекин кейинчалик мамлакатда жуда катта ўзгаришлар юз берди: Польша халқ ҳукумати ҳамма болаларга ўқиш учун имконият яратиб берди. Фашист жаллодлари қўлида қурбон бўлганларнинг ўғил-қизларига айниқса катта ғамхўрлик кўрсатилмоқда. Отаси гитлерчилар томонидан осиб ўлдирилган Михас Болалар уйининг иссиқ қўйнидан бошпана топади. Иккинчи ҳикояда («Президент Берут ҳузурида зиёфат») беш юзта илғор ўқучи ва энг актив жамоатчи боланинг Варшавага, Польша президенти Болеслав Берут ҳузурига қилган сафари тасвирланади. Болалар ўз ҳаётлари, ишлари ва ўқишлари тўғрисида дадиллик блан оддийгина сўзлаб берадилар. «Халқ Польшаси ҳамма нарсадан ҳам меҳнатни улуғлайди» — президентнинг болаларга қарата айтган бу сўзларида поляк халқининг тинчликка бўлган интилиши ифода этилгандир.

Еш ёзучилардан Веслав Роговскийнинг «Петрек», Богдан Остроменцкийнинг «Бизнинг йўл» ва Марта Михальскаянинг «Хеля тракторчи бўлади» ҳикоялари поляк болаларининг жамият учун фойдали ишларига бағишланган.

Петрек — поляк ёшларини меҳнат ва мудофаага тайёрловчи «Польшага хизмат» ёшлар ташкилотининг а'зоси. Ана шу ташкилот ёрдами блан Петрек қулоқ амакисиникидан кетади ва ҳунар мактабини тамомлаб, шахтёр бўлади. Боланинг турмуш йўли аниқ — у бундан кейин ҳам ўқийди ва қулоқ амакисига ўхшаган, меҳнаткашларнинг душманларини раҳмсиз суратда фош қилади ҳамда ўз ватанининг бахт-саодати учун фидокорлик блан меҳнат қилади.

«Бизнинг йўл» ҳикояси металлургия заводи ишчиларининг болалари ҳақидадир. Болалар Биринчи Май байрами шарафига завод биносига олиб борадиган йўлни тузатишда катталарга ёрдам беришга қарор қилишади. Директор болалар ташаббусини қўллаб-қувватлайди. «Меҳнат — иззат ва ҳурматга сазовордир» дейди у болаларга, президент Берутнинг сўзларини такрорлаб.

М. Михальская ўзининг «Хеля тракторчи бўлади» деган ҳикоясида поляк қишлоғидаги янги ҳаёт картинасини тасвир-

лайди. Ўз халқ ҳукуматидан ер олган поляк деҳқонлари совет колхозларидан ўрнак олиб, бирдан-бир тўғри йўл бўлган бирлашиб ишлаш, ишлабчиқариш кооперативлари ташкил қилиш йўлига кирадилар. Трактор ва бошқа машиналар орқали юқори ҳосил та'минланади, натижада деҳқон ҳаётининг фаровонлиги ошади. Польшада бирлашган қишлоқ хўжаликлар сони кундан-кунга ўсиб бормоқда. Лекин биринчи ишлабчиқариш кооперативлари кўп қийинчиликларга учради, синфий душманлар турли-туман йўллар блан уларга тўсқинлик қилишга уриндилар: машиналарни ишдан чиқардилар, уй ва қурилишларга ўт қўйдилар, қорамолларни сўйдилар, кўп ҳолларда ҳатто активлар ҳаётига суиқасд қилишдан ҳам тоймадилар.

Ёзучи синфий душманларга қарши курашда поляк болаларининг катталарга қандай ёрдам бераётганликларини тасвирлайди. Тракторчи ва ҳатто комбайнчи бўлишни орзу қилучи Хеля ўз орзусининг рўёбга чиқишига ишониши мумкин. Ҳозирнинг ўзидаёқ Польша далаларида мингларча совет трактор ва комбайнлари ишламоқда. Польша олтийиллик план бажарилганидан сўнг, бундай мураккаб машиналарни ўз заводларида ишлаб чиқарабошлайди. Уезд халқ советининг раиси мардлик жўрсатганликлари учун Хеля ва унинг дўстларига ташаккур билдирар экан, Польшанинг порлоқ истиқбол йўлидан бораётганини айтади.

* * *

Польша ёзучилари ўз мамлакатларининг порлоқ келажаги учун курашда актив қатнашмоқдалар. Уларнинг асарларида Польшанинг қаҳрамонона ўтмиш лавҳалари тасвирланган, меҳнаткаш халқ бахт-саодати учун курашучилар, Польша ва бошқа халқ демократик мамлакатларнинг илғор кишилари образи тасвирланган. Уларнинг китоблари поляк халқини бутун дун'ёда тинчлик учун курашга чақирмоқда. Поляк шоир ва ёзучилари Польшанинг беғараз дўсти бўлган Совет Иттифоқи, унинг кишилари, коммунизмнинг буюк иншоотлари ҳақида меҳр-муҳаббат блан ҳикоя қиладилар. Улар ўзла-

рининг алангали, самимий юрак сўзларини совет халқи гала-баларининг илҳомчиси ва ташкилотчиси Коммунистик партияга бағишлайдилар.

Илғор совет адабиётидан ўрнатилган поляк адабиёти ўз мамлакатда социализм қуриш ишининг кучли қуролига айланмоқда.

ЕЛЕНА БОГУШЕВСКАЯ

ДАНУСЯ

— Сизга менинг адресимни ким берди? — оҳиста, шошмасдан сўрарди пани Дзерлацкая, бурчакдаги бочкага энгашиб, кўвачамга тузланган карам солар экан. Унинг сўроғида диққатимни ўзига тортучи ғалати бир нарса бор эди.

Мен ивиган ва бироз совқотган ҳолда уйнинг ўртасида турибман, қўлимда сотиб олган нарсаларим тўла корзинка ва сетка бор, сеткадан бўлка ноннинг бир учи туртиб чиқиб турипти. Эсга туширишга ҳаракат қиламан. Яськовскаянинг дўкончасидами? Ёки Войцешкевичнинг дўконидами? Ҳа, энди эсимга келди! Малиновскийлар дўконидан ун сотиб олаётганимда сўраган эдим...

— Улар сизда яхши карам бор дейишди, дўкон очмоқчи бўлиб, бир бочка тузлаган экансиз, лекин немислар шеригингизни қамаб қўйишипти.

Ёки Ягодзинскийдан эшитдимми экан?

Пани Дзерлацкая менга орқасини ўгирганича бироз индамай турди. Дераза олдида турган қизча ҳам тескари қараб жим турарди. Мен бирор ножўя гап айтиб қўйгандек ўнғайсизланабошладим.

Ниҳоят, пани Дзерлацкая қаддини ростлаб, мен томон ўгирилди ва ҳарбир сўзини чуқур ўйлаб, улғуворлик блан деди:

— Немислар шеригимни қамоққа олганлари йўқ. Унинг бироз тоби қочиб қолди.

Унинг ёлгон гапираётганини тушундим. «Алдаб нима қилади-я?» — деб ўйладим, норози бўлиб.

Баланд бўйли, ориққина бўлган бу хотин тузланган карам тўла кўвачани кўтариб олдимга келди, фақат шундагина, у блан ёнма-ён туриб, унинг рангсиз, хорғин юзига разм солиб қарадим. Мендаги ғараз йўқолди. Сизга айтсам, пани Дзерлацкаянинг худди йиғидан қизарган сингари, чақнаб турган кўзлари ва қора киприклари менга жозибали кўринди. Бу кўзларнинг дераза олдидаги кичик стол ёнида индамай турган қизчага бир қараб қўйгани мени ҳайратга солди. Анча катта, аммо бу қоронғи хонада фақат дераза тагидаги шу кичкинагина стол, табуретка, стул, девор олдидаги кровать, бурчакдаги бочка, нимага кераклиги номаълум бўлган анча буюм ва ба'зибир рўзғор лаш-лушлари бор эди.

Ёмғир гоҳ тиниб, гоҳ зўраярди. Кетишнинг иложи йўқ.

— Кўриниб туриптики, бундай кичик шаҳарчада кишилар бир-бирларини жуда яхши билишади, ғийбат ҳам қилишлари керак. Лекин биз ҳали бу ерда ҳечкимни танимаймиз-ку... — деди пани Дзерлацкая, муросасозлик блан.

Ёмғир оқиб тушаётган деразага қараб, гапни давом этдирдим. Маълум бўлдики, пани Дзерлацкая бор пулини мана шу карам блан очилмай қолган дўконча учун олинган тарозига сарф қилиб қўйган экан. У ҳам худди бизга ўхшаб, варшавали экан. Бу ерга яқинда келган, бу хонани зўр қийинчиликлар блан, яна тағин, жуда қимматга Ягодзинскийдан ижарага олган. Бу хона ҳозирнинг ўзида шунча совуқ, қишда қандай бўларкин!

— Сиз узоқда турасизми? — деб сўради у, бирдан менга қизиқиб қараб. Бунгача у фақат ўзи тўғрисида гапирган эди.

— Қишлоқда тураман, бу ердан бир соатлик йўл, — деб жавоб бердим-да, беихтиёр хўрсиниб қўй-

дим. Қандай етиб оламан? Ёмғир, лой; худди кеч кириб қолгандай, кун қоронғилашабошлади.

— Буг томондами? — бирдан жонланиб сўради пани Дзерлацкая.

— Буг томондами, дейсизми? Ҳа, аммо Буг биздан анча узоқда. Тўрт-беш километр, — секин жавоб бердим, ҳозир кетаверсаммикин ёки жаланинг тинишини кутсаммикин деб ўйлаб... Йўқ, ҳарҳолда кутганим яхши. Ёмғир яқин ўртада тинармикин?

— Озиқ-овқат учун қаердан, кимлар келишади?

Пани Дзерлацкая борган сари қизиқиб сўрарди. Безовталиқ блан гапга қулоқ солаётган қизча яқинроқ келди. Гап улар учун аҳамиятли нарса устида бораётганлиги сезилиб турарди. Мен уларга, бизга қўшни хотинлардан ба'зилари Бугнинг нариги томонига ўтиб туришади, дедим. Эркаклар ҳам ўтиб турадилар. Крупа, ун, ўсимлик мойи, ба'зан эса, сариёғ ҳам олиб келадилар.

— Сиз у ёқда ҳеч бўлганмисиз? — Қизчанинг овози худди гўдакларникидек ингичка, лекин чақнаб турган кўзлари катталарники сингари жиддий, ўткир боқади, деса бўлади. — Сиз у ерда нималар борлигини, аҳвол қандайлигини биласизми?

— Мен ўзим у ёққа ўтдим, кўрдим. Лекин мен фақат ўз буюмларимни сотдим, холос. Шундай бўлса ҳам, ҳарҳолда кўрдимки...

Энди биз уччаламиз бурчаклари аллақачон қоронғилашиб қолган бу ярим бўш хонанинг ўртасида турардик.

Ёмғир секинлашиб, бутунлай тиниб қолаёзди. Кетсам бўлади. Кетиш зарур. Лекин менга тикилиб турган бу кўзларда Бугнинг нариги томонига қилинган «босқинлар» ҳақида гапириб беришга мажбур қиладиган нимадир бор эди. Бу даҳшатли Буг ҳақидаги ҳикояга энди ўзим ҳам қизиқабошладим.

Ҳа, ҳа, Буг — кенг дар'ё, толлар орасида тошиб ётипти. У шундайгина Ополье қишлоғининг нар'ёғида. Уйлар бирдан-бир қумлоқ йўлнинг ёқасида жойлаш-

ган, улар кўп эмас — бор-йўғи бирнечта, холос; уйларнинг орқа тарафи эса кенг дала, ундан у ёғи толзор, толзордан сал ўтилса, ҳадемай Буг келади. Чегарачиларнинг уёқ-буёққа юрганлари деразадан кўришиб туради. Уларнинг ичида битта жуда ҳам раҳмсиз золими бор, уни Вестфалец дейишади. Ўзи ҳам девангирдай одам, сапсариқ, доим ит олиб юради. Қўлимда озгинагина эски кийимлар бор эди, холос. Уни ҳам фақат Опольеда сотиб бўлувдим. Шундай бўлса ҳам мени ўрмон этаги блан яширинча боргин, деб огоҳлантиришди. Чинакамига савдо блан шуғулланучилар қандай қилар экан, ахир улар қоп орқалаб ўтишлари керак-ку! Шу ерга келганда мен беихтиёр Дзерлацкаянинг ориқ елкаларига қарадим. Йўқ-а, бу елкалар оғир юкни кўтараолмаса керак.

— Бизникилар кўплаб қирилаяптими? — дея сабрсизланиб, ҳатто қат'ий суриштирди қизча, унинг кўзлари ҳам катталарники сингари жиддий боқар эди. — Анави чегарачилар ўқидан кўп одам ўлаяптими?

Паст овоз блан худди шундай деб: «Кўп одам ўлаяптими?» деб сўради у.

Тўсатдан берилган бу сўроқдан саросимага тушиб, бирнафас ўйлаб қолдим. Пани Дзерлацкаянинг мени огоҳлантириб, бир нарсадан ўзини ҳимоя қилаётган кишидек қўли блан қандайдир имо-ишора қилаётганини кўриб турибман. Мен секин-аста жавоб бердим.

— Ўлишгаку, албатта, ўлаяпти-я. Лекин қанчаси ўлаётганини айтаолмайман. Мана, яқинда Цихоцкийни ўлдиришди. Ягусяк ҳам ҳалок бўлди. Нимасини айтасиз? Очлик одамларни ҳар йўлга бошлайди. Пани Дзерлацкая, наҳотки сиз Бугнинг нариги томонига ўтмоқчи бўлсангиз?

Ёмғир бутунлай тинди, ташқаридаги лойқа кўлмак зангори тусга кирди. Вақт анча кеч бўлиб қолди, мен бўлсам кетиш ўрнига, бу ерда қаёқдаги бегона кишилар ишига аралашиб, она блан болага қараб ўтирибман. Тўғри, энди улар менга унча бегона эмас, ҳатто бирқадар ўзимникилардек бўлиб қолди.

— Бу қизим Бугнинг нариги тарафига ўтишга қўярмиди? — деди тугёнга келган пани Дзерлацкая деярлик қичқриб. — Буни бошқа болаларга ўхшаган дейсизми? Охирги латта-путталарни сотаяпмиз. Қандай тирикчилик қиламиз? Дануся худди арвоҳга ўхшайди. Ўзингиз кўриб турибсиз қай аҳволга тушганини. Менинг бўлса, ундан бўлак ҳечкимим йўқ. Ахир бу аҳволда у уруш тамом бўлгунгача етолмайдику. — Кейин тўсатдан тажанглиги тутиб бақирди: — У менинг бошимга чиқиб олмоқчи!

Стал ёнида турган қизча ҳам худди шунингдек ҳаяжон ва худди шундайин қизғинлик блан:

— Ойи, сени гитлерчилар ўлдиргундай бўлса бу латта-путта блан овқатнинг нима кераги бор, буни сини ўйлаб кўрдингми? — деб қичқирди.

Мана, улар бир-бирларига жаҳл блан қичқриб, қаршимда туришипти, бири катта, иккинчиси кичкина, худди икки томчи сув сингари бир-бирларига жуда ўхшаб кетадилар. Рангсиз, юпқа, ғамгин лабларидан ҳамон аччиқ, дағал гаплар чиқади, ҳаддан зиёд чақнаб турган кўзлари эса, ғам-ғуссага тўла, қуйилиб келаётган ёшдан қизараяпти.

— Умум иши учун ҳалок бўлса арзийди, лекин шу иргамчик овқат деб эмас!

Бу бола нима деяпти ўзи? Ёки менга шундай эшитилдими?

Броқ шу пайт улар, хонада ёлғиз эмасликларини, ораларида алақандай бегона одам борлигини сезиб қолгандек ўзларини тутиб олишди, нафаслари ичига тушиб, жимиб қолишди. Ростдан ҳам уларга бегона бўлганимдан кўнглим негадир бироз хижил бўлди... Шунинг учун, бу ернинг ўзидан ҳам бирорта иш топилиб қолар, деб гумон билдирдим.

Пани Дзерлацкая ғамгинлик блан бош тебратди:

— Урнаб кўрдим, ўзимни у ёққа урдим, бу ёққа урдим, бўлмади. Ҳозир ҳечқанақа ишдан наф йўқ, фақат савдогарчилик қорин тўйғизади. Булардан ҳабари йўқ дейсизми мени?

— Биламан, биламан, — дейман мен ва ўзим ҳам
ғамгин бош чайқайман.

Пани Дзерлацкая эса, яна чеҳраси очилиб, хуш-
муомала бўлабошлайди; у менинг атрофимда парво-
на бўлиб, тузланган карам солинган кўвачамнинг оф-
зини ёпиш учун бир парча латта излайди. Мабодо
яна ёмғир ёғиб қолса, сеткадан сўррайиб чиқиб тур-
ган ноним ивиб қолмасин деб қоғоз қидиради.

Ахир мен бу ердан кетишим керак-ку!

Остонага етган жойимда:

— Сиз қизингизга... қизингиз сизга жудаям ўхшай-
ди-я!.. — дедим.

Улар шу заҳотиёқ ярашиб, қувонишди ва иккала-
си ҳам бирхилда жилмайишди, улар бир-бирларига
яна ҳам ўхшаб кетишди. Кейин одат бўлиб қолган ҳа-
ракат блан худди опа-сингиллардек бир-бирларини
қучоқлашди: қиз онасининг белидан, онаси бўлса,
унинг бўйнидан қучди.

— Ёруғ дун'ёда ишонганим битта шу. Шунинг
учун мен уни эрка қилиб юборганман. Қизим тушма-
гур шунақа тантиқ...

«Тантиқ? Ҳарнарсга бўлса бордир, аммо тантиқ
эмас»,—деб ўйладим мен.

Лекин Дануся Дзерлацкая ростдан ҳам тўсатдан
эрка бола ролига кирди:

— Менинг ҳам ёруғ дун'ёда ишонганим битта шу.
Шундай бўлгандан сўнг мен унинг немислар қўлига
тушишига йўл қўярмидим?

Унинг болаларга хос ингичка овози ҳазиломиз,
деярлик қувноқ жаранглади.

Охири кетадиган бўлдим; улар қучоқлашиб, кета-
ётган меҳмон блан мулойим хайрлашиб қолдилар.

Улар хотирамда шундай сақланиб қолган эдилар.

* * *

Тўғрироғи, орадан бирмунча вақт ўтгандан сўнг
Ягодзинскийга қарашли ойнаси рангбаранг равонли

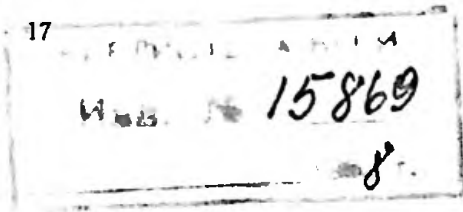
кичкина уйнинг ўша эшигини яна тақиллатар эканман, мен уларни шундай тасаввур қилдим. Аслида бу ойналарни мен энди кўрдим: илгари уни қоплаб турган ёввойи токнинг қизил барглари энди тўкилган, деярлик яланғочланиб қолган, сертугун пояларнинг у ер-бу ерида майда қора ғужумлар осилиб турарди.

Ҳа, ундан бери ёз ўтиб, ҳақиқий куз келди. Утган уруш кунларида не-не воқиалар бўлиб ўтмади! Немисларнинг совуқ кўзлари каска остидан одамларга неча-неча марта ўқрайиб қарамади! Эсэсчи тўдаларнинг оғир этик товушлари одамларни қандайин кўрқитди... қоронғи қишлоқ кулбаларида милтиқ шақиршуқурларининг тез-тез эшитилиб туришини айтмай-сизми! Облава вақтида ушланган одамларнинг юзи қандай ма'юс бўлар эди!

* * *

Ташқи дун'едан ҳархил, ба'зан яхши, ба'зан ёмон хабарлар келарди. Ба'зан тез кунда уруш тамом бўладиганга ўхшарди, ба'зан эса у ҳечқачон тугамайдигандай кўринарди. Ана шу хабарларга қараб, бизнинг қишлоқдан шаҳаргача бўлган йўлимиз ё яхши танишдек ёки бутунлай бегонадек туюларди. Нурсиз кузги экинлар ҳам, осмоннинг равшан ложувард тусида кўзни қамаштирар даражада заррин товланадиган йўл ёқасидаги қайинлар ҳам, зовур тепасидаги тоғтеракларнинг титраб турган қизил барглари ҳам куз қуёши нурида турли хилда кўринарди.

Энди эрталаблари ҳалқоб сувлар юзида муз ялтираб туради. Қизил, сариқ барглар ҳалқоб тагида нақш ҳосил қилган. Шаҳар атрофидаги далаларда карам туплари аллақачон битта қолдирмай йиғиштириб олинган. Тузланган карамни қишлоқнинг кўпчилик дўконларидан топшиш мумкин эди, лекин мен пулни мижоздан бегона қилмай, Ягодзинскийнинг уйига бориб чап томондаги иккинчи эшикни тақиллатдим. Тақиллатгандан сўнг эса бир минутча кутиб турдим ва бу

хонада туручиларни хотиримда қандай сақланган бўлса шундайича кўз олдимга келтирдим. Назаримда она-бола Дзерлацкаялар ўша пайтда қандай турган бўлсалар, ҳозир ҳам худди ўшандай турган бўлишлари керакдай эди.

Йўқ, улар шу туришда турмаган эканлар. Дануся менга эшик очди. У илгаригидан ҳам ориқлаб кетган, чеҳраси сўлғин, қовоғи солиқ. Лекин қиз мени дарров таниди ва очик юз блан болаларча жилмайди; уйдаги бор-йўқ битта стулни аввал олдига тутилган зангори этаги блан артиб, мени ўтиришга таклиф қилди. Онаси йўқ эди. Хотирамда улар бир-бирларидан сра ажралмасдай бўлиб сақланганликларидан бу ҳолат менга ғалати туюлди. Бу ғал бурчакдаги бочка олдига қизча бориб, худди онаси қилгани сингари кўвачамга ёғоч қошиқ блан тузланган карам солабошлади, ўзи бочкадан сал тикроқ эди, холос. Худди онасига ўхшаб, менга ўгирилмасдан, бемалол гаплашарди. У дабдурустдан қишлоқдаги қўшнилариимнинг турмушини, Бугнинг нариги томонига ўтишаётган-ўтишмаётганини сўради. Ёвуз соқчи Вестфалецни ҳам, ўғлини чегарачилар ўлдирган кекса Цихоцкаяни ҳам сўради. Ўша пайтда онасининг товушида бўлганидек, Данусянинг товушида ҳам мени жавоб беришга шошилтирмайдиган бир оҳанг бор эди.

— Ўтиб туришипти... Йўқ, сўнгги пайтларда ҳечкимни ўлдиришмади, ҳарҳолда мен эшитганим йўқ. Наҳотки онажонинг... онанг, — Данусянинг шундай деб гапириши эсимга тушиб, гапимни тузатдим мен, — наҳотки онанг Бугнинг нариги томонига ўтаётган бўлса?

Дануся бироз индамай турди, кейин ҳақиқатан ҳам онаси «охирги ўз айтганини қилганини» қисқа қилиб тушунтирди.

— Лекин сиз мени юпатишга уринманг, ҳақиқатини гапиринг, — деб қўшиб қўйди у қат'ий, худди катталардек.

Кейин шу заҳотиёқ мен томон ўгирилди, худди

бироз уялгандай, лекин энди қисқа қилиб мендан яна Бугнинг нариги томонидаги аҳвол тўғрисида гапириб беришни сўради. Мен яна илгариги гапларимни такрорладим: кенг, ўнқир-чўнқир бўлиб кетган қумлоқ йўл, зинапояли кичик-кичик ёғоч уйлар, толлар... Чилқиб ётган далалар... толлар... тошиб ётган сувлар... толлар... Буг... чегарачилар...

Унинг диққат блан боқаётган, катта-катта очилган чақнаб туручи кўзларини, қаттиқ юмилган кичкинагина оғзини, олдига тutilган каттакон кўк этаги устида катталарникидай қовиштирилган қилтириқ кўлларини кўриб турибман. Кровать, бочка, столча ва табуреткадан бошқа ҳечнарсан бўлмаган бу қоронғи хонада чегарачилар ва Бугнинг нариги томонидаги савдо ҳақида салмоқ блан ҳикоя қилаётган ўз овозимни эшитиб турибман.

Менинг гапларимдан гўё чегарачилар ўзларининг соқчилик будкаларида бефаҳм ва бепарволарча, ҳечнарсани кўрмай, эшитмай, фақат ўз ишлари блан банд бўлиб ўтиргандай бўлиб чиқарди. Худди ҳечким уларни писанд ҳам қилмайдигандай. Худди елкаларида қоп кўтариб олган одамлар бепарво, бемалол нариги қирғоққа ўтиб келавераётгандай, уларни йўлда ҳечким тўхтатмайдигандай эди.

Қичкина Дзерлацкая тингларди... Унинг юзи ёришиб, жиддийлик ифодалари юмшаб, худди болаларникидай тус олаборади. Лекин бу узоққа чўзилмайди: мана, Дануся яна менга э'тибор бермай қўйди. У гоҳ паришонлик блан будильникка кўз ташлайди, гоҳ деразадан боқади. Кейин бирдан ночор ма'юслик блан:

— Борди-ю, у олтигача келмаса нима бўлади? — деб сўрайди.

Ҳа, ҳали ишим шундай дегин, Дануся! Нима демоқчи эканингни тушундим. Бема'ни хавотирланишинг учун сени изза қилишим, ёш болани алдагандай сенга: «Агар соат олтида келмаса, олти яримда ёки еттида келади», дейишим керак.

Данусянинг кўнгли жойига тушади, қиз кўвачам-

нинг оғзига ёпиш учун хонада у ёқдан бу ёққа югуриб қогоз қидиради, пулни санаб олади, ортиғига майда пул қайтаради.

Лекин бирдан у жиддий қиёфага кириб, яна хаёлга чўмади.

— Борди-ю... борди-ю, саккиз бўлиб, шунда ҳам ойим... ойим келмаса-чи? — деб сўрайди у секин, тутилиб-тутилиб.

Энди мен ҳам жиддий тус олабошладим.

— Менга қара, Дануся, сен олтида-чи, еттида-чи, саккизда-чи... деявермагин. Бу ақлга сигмайдиган гап. Сен ўзингга ўзинг, онам бугун бутунлай келмаслиги мумкин, лекин бу унга бир нарса бўлган деган сўз эмас, дейшинг керак. Бизга қўшни бир хотин кўпинча эртасига, ба'зан эса индинига қайтади.

— Ростданми?

Бу сўзларни эшитар экан Дануся худди ҳаётбахш сув ичаётгандек бўларди. У менга кўзларини катта очган ҳолда, ёш болаларга ўхшаб оғзини ярим юмганча қараб турарди. Бир минут иккаламиз ҳам жим қолдик. Деразадан одамларнинг гаплашгани, кўчада ўтиб бораётган араваларнинг тақир-туқури эшитилиб турарди. Тугунчаларимни йиғиштирабошладим.

— Кетасизми? — деб сўради Дануся, чўчиб. — Яна бирпас тулинг! — дея сўрайди деярлик ялиниб қизча.

Мен яна стулга ўтирдим. Хона жимжит бўлиб қолди.

— Менга қара, Дануся, — деб гап бошладим. — Сен доим шунақамисан... онанг бирор ёққа кетганида доим шу аҳволми?

У дарров жавоб берақолмади. Биз бир-биримизга қараганча қолдик. Мана, ёш жиҳатдан бир-биримизни ажратиб турган фарқ йўқолади. Фақат бизга чуқур таниш бўлган, бир-биримизни боғлаб турган кутиш машаққатигина қолади.

— Ҳардоим, — дейди у, — Бунинг устига яна... Сиз шундай ақлсиз, китоблар ёзасиз, тушунишингиз керак.

Мен ҳайрон қолдим.

— Менинг китоб ёзишимни қаёқдан биласан?

Дануся деярлик хурсандлик блан кулади:

— Мени ҳечнарсa билмайди деб ўйлайсизми?

Ахир дадам биз блан бирга эканида, биз... — У бирдам жимиб қолади. — Сиз бу ерда, қишлоқ жойда қўрқмасангиз ҳам бўлади, — дейди Дануся ўзича менга меҳрибонлик кўрсатиб, ҳомийлик қилгандай. — Онам иккимиз: бу ерда гестапо йўқ, фақат бефаҳм эсэсчиларгина бор, деб кўп гапиришамиз. Уларга нон, картошка, чўчқа гўшти бўлса бас, китоб блан ишлари йўқ. Лекин сиз Варшавага мумкин қадар камроқ боришингиз керак, — деб сўзини тамомлайди қизча, бу нарсаларни яхши биладиган одамларга ўхшаб.

Мен борган сари таажжубланиб, индамай турибман, у бўлса яна ўз ташвишини гапиради. Қош қорайгунча у одатда бинойидек хотиржам кутади, оврақат ейди, йиғламайди, онасидан хавотир олмайди. Лекин борган сайин ташвиши зўраяборади, чунки онаси худди қайтиб келмайдигандай туюлаборади.

Мен унинг фикрини бўлдим:

— Менга қара, Дануся, сенинг ёшинг нечада ўзи?

— Ўн бирда. Сиз еттида деб ўйлаганмидингиз? Ҳамма еттида деб ўйлайди. Лекин мен хафа бўлмайман, авлодимиз ҳаммаси шунақа, олдин кичкина бўламиз, сўнгра новча бўлиб ўсиб кетамиз. Онаминг айтишича, ўзи ҳам, тоғам ҳам, акам ҳам ёшлигида шунақа кичкина бўлишган экан...

Тўсатдан Дануся жим бўлиб, чуқур хўрсиниб қўяди.

— Ҳа, шундай бўлади, — дейман мен, ишқилиб бирор нарсa айтиш учун.

Аммо Дануся менга аҳамият бермайди: у қимирламай турар, юзи қаттиқ ташвишланаётганидан дарак берарди.

— Дануся!

Лекин у қўл силтаб, ташқарига қўлоқ солади. Эн

ди мен ҳам эшитаяпман. Даҳлизда оёқ товуши эшитилади. Дануся чинқириб эшикка отилади. Дзерлацкая остонада елкасидаги қоп оғирлигидан энгашиб турипти. У ҳансираб нафас олиб, зўрға ўзини тутиб туради. Дзерлацкая орқасидаги қопни суяб қўйиш учун стол ёнига бориб, унга орқаси блан ўгирилади.

— Тўхта! Қўйиб тур энди, бирпас!

У қандайдир тизимча, тасмаларни ечади ва қизини ўзидан нари итаради, чунки Дануся суюнганидан эсини йўқотиб, бақирар, чийиллар, унинг бўйнидан қучоқлаб бўғар эди. Мен, уларга ҳалал бермай, деб кетдим.

Дераза олдидан ўтаётиб, шодлик қийқириқларининг ўпкалаш блан алмашганини эшитдим:

— Нега бунча кеч қолиб кетдинг? Бориб нима қилардинг?

Онаси эса, жаҳл блан:

— Ўзинг қолдириб кетган нарсаларимни едингми? Йўқми? Нега емадинг? Онангга қасдма-қасдликками? — дерди.

Жанжал борган сари шиддатли тус олиб, борган сари баландлашиб боради.

Остонада баланд пошнали этик ва зангори кепка кийган Ягодзинский пайдо бўлади. У мени кўриб, ма'нодор бош чайқайди:

— Улар доим шунақа, лекин бири-бирисиз яшайолмайди.

Биз ҳалқоб сувларни айланиб ўтиб, бирга-бирга бозор томон кетабошладик.

— Карамни шулардан оласизми? — деб сўрайди Ягодзинский ва шу заҳотиёқ, ҳечнарсдан-ҳечнарсга йўқ, бугун эрта блан гитлерчиларнинг торизли темир йўл станциясини ўраб олиб, қирқта эркакни тутиб кетганларини айтади. Яна, Варшавада тагин даҳшатли облавалар бўлаётганлиги, Войцешкевичдан карточкасиз макарон олиш мумкинлигини ҳам айтади.

Мен ундан бу торизли темир йўл станцияси ва облавалар тўғрисида сўрамоқчи эдим, лекин у бозор-

да турган от-аравалар орасида аллақачон кўздан йўқолди. Броқ мен ифлос кўчанинг бошқа бир ерида сут солинадиган бўш бидонлар кўтарган Будковани учратиб қолдим. У ҳам облава бўлаётганини айтди, ва яна, бу ерга шуцполициячилармией, нима бало деган қандайдир янги жандармерия келармиш деган гаплар бор, деди.

— Шуцполициячилар дейсизми? Улар бу ерда нима қилармиш?

— Мен қаёқдан билай?

Будкова қандайдир бир аравани қуршаб олган одамлар орасига кириб кўздан йўқолди.

Ундан нари мен бир ўзим кетдим.

Шаҳар кўчаси бош томони ўткинчиларнинг оёғи остида эзилган, нарироғини эса арава излари ўйиб кетган ва ойнага ўхшаш муз қоплаган бирмунча қаттиқ йўлга қўшилиб кетарди.

«Улар бу ерда нима қилишарки?»

Йўл ёқасидаги қайинларнинг ингичка шохларидаги сув томчилари чиройли марварид доналарига айланади; қарағайлардан сезилар-сезилмас, лекин хушбўй ҳид анқиб туради... Йўқ, улар бу ерга келмайдилар! Қанчадан-қанча миш-миш гаплар тарқалдим!

Ана қўра, синган тахта девор, ундан сўнг йиртиқ сим тўрдан ясалган тўсиқ, бўш ётган ер, ундан сўнг эса, ўнг томонда, қайинлар орасида ёлғиз уй. Мени кутилмаганда бир бало бўлмаганмикин, деган ваҳима босади. Кейин яна тезда енгил тортаман: йўқ, ҳеч нарса бўлган эмас. Ниҳоятда қизиб, қизариб кетган кичкина печка ҳам, картошка шўрванинг ёқимли ҳиди ҳам, шаҳардаги миш-мишлар ҳақида одатдаги суруштиришлар ҳам — ҳаммаси илгаригича.

— Ҳеч гап йўқ, — дедим мен, — фақат торизли темир йўл станциясида бугун қирқ кишини ушлаб кетишипти. Яна, бу ерга шуцполициячилар келармиш деган гап эшитдим. Варшавада облава бўлаётган эмиш.

— Қим айтди?

— Будкова.

— Ҳа, Будкова доим бирор гап тўқиб юради!.. Карам олиб келдингми? Байрамни ул-бул блан нишонласак бўларди: сочельник¹да карам солиб пирог пишириш керак.

Карам солиб? Бу сўз менга дарҳол бир-бирларини яхши кўручи, жанжаллашучи, бир-бирларига жуда ўхшаш она-бола Дзерлацкаяларни эслатади...

* * *

Трубалардан чиққан тутун хира қиш осмонига тик кўтариларди. Қудуқлар атрофини муз босган. Йўл ёқасидаги қор устига кўкимтир қинғир соялар тушади. Ягодзинский уйининг террасасидаги чапдан иккинчи эшкнинг темир дастаси совуқдан қўлни чиппа олади.

— Ҳозиргина Дануся блан сизни гапиришгандик! — деб кулади Дзерлацкая, плита олдида туриб. — Биз байрамга карам олишга албатта келарсиз деб ўйлаган эдик.

У кўзимга бирмунча ўзгаргандай кўринди. Вақти чоғ, семириб қолганга ўхшайди. Хона ҳам қандайдир иссиқ ва шинам бўлиб қолгандай.

— Пани Дзерлацкая, рўзгорни туппа-тузук йўлга қўйиб олибсиз-ку. Бугнинг нариги томонида савдолар қалай?

Дзерлацкаянинг юзи қоронғилашади. Фақат бироз вақт ўтгандан сўнггина у сал хафа бўлгандай дейди:

— У мени Бугнинг нариги томонига боришга кўярмиди? Шу-шу айтганида туриб олди. Мени юбормади-ю, ўзи кетди. — Қўли блан хонани ишора қилиб кўрсатди: — У бундай қилди. Мени пирожка пиширишга мажбур этди, ўзи эса бу пирожкаларни торизли темир йўл станциясига обориб сотаяпти. Ўнта кам тўққизда кетиб, соат ўн иккидан кейин қайтади. Хўш, сиз бунга нима дейсиз? — сўрайди у, олдин будильникка, сўнг менга қараб.

¹ Православларда рождество ва крещение байрамларининг арафаси.

Мен нима десам экан? Нима деб жавоб беришимни ўзим ҳам билмайман. Менга яхши таниш бўлган чақнаб туручи кўзлар савол назари блан қараб турарди, бу кўзлар Данусянинг бундай ўзбошимчалигини ёқлашимни кутаяптими ёки қоралашимними, буни мен билмасдим.

Билсам, пани Дзерлацкая мендан ҳечнарсга кутмаётган экан. У хонада янги пайдо бўлиб қолган пастаккина табуреткага ўтирди-да, қизи Данусянинг ундан, онасидан жуда қаттиқ хавотирланиб, жонидан тўйгани ҳақида ҳаргалгидек тез ва қизишиб гапиркетди. Уйга қайтаркан, онаси уни кутиш жабридан деярлик бутунлай ҳолдан тойган кўйи кўрар экан. Дануся тинмай: «Менинг бор-йўғим якка-ёлғизим сенсан. Фашистлар сени тутиб олишса нима бўлади? Яна тагин — жамият иши учун эмас, фақат бир бурда нон деб юрганигда», дея такрорлар экан.

Пани Дзерлацкая ўрnidан туради, яна соатга қарайди; кейин бироз тинчлангандай, Данусянинг тегиримончидан пул қарз олгани, онаси йўғида ҳаммасини тўғрилаб, ҳамма нарсани ўйлаб қўйгани ҳақида фахр блан ҳикоя қилабошлайди...

— Мен сизга айтсам, худди катталарнинг ўзи-я, худди катта одамга ўхшайди. Иши ўнгидан келишини айтинг! Пирожкаларини шундай тез сотиб олишадикки, қўяверасиз! Шундай келиб: «Қайноқ пирожка! Хонаки пирожка!» деб қичқирса бас, дарров одам йиғилади. Варшавага борганингизда ўзингиз ҳам кўрарсиз. Лекин ҳозир байрам олдидан бормасангиз керак-а?

— Йўқ, байрам арафасида боролмайдиганга ўхшайман. Уйда у-бу ишларни қилиш, бирор нарса пишириш керак.

Пани Дзерлацкаянинг юзи яна қоронғилашади.

— Ҳа, тўғри, бирор нарса пишириш керак... Бу ярамасларнинг қамоқдагиларга етказиш-етказмаси номаълум бўлса ҳам, турмадагиларга ул-бул олиб бориш керак.

У бирзум ўйлаб қолади, сўнг яна давом этади:

— Байрам кунлари қувғин қилинган йиртқичдай ўрмондами ёки бўлак ердами яшириниб юрганларга айниқса қийин. Уларга уйдан посилка юбориб бўлармиди? — дейди у ачиниб. — Дануся икковимиз уларни кўп эслаймиз, сўнг кечасилари Дануся шундай йиғлайди, шундай йиғлайдики... Ахир унинг дадаси ҳам, акаси ҳам, ҳозир эса, қайин эгачим ҳам Павиак-да-да¹. Бизнинг бутун оиламиз революционер! — дейди у ғурур блан.

Унинг севинч акс этиб турган юзлари энди бетартиб ёйилиб турган, у ер-бу ерига оқ оралаган қалли қора сочлари орасида анча гўзал кўринар эди. Бирпасда йиғи келадиган, чақнаб туручи кўзларининг қизарган милки унинг ҳуснини сал бузиб турарди, холос. Мен унга тикилиб, тинглардим.

— Ҳалиги, касал бўлиб қолган деган шеригингиз қайин эгачингизмиди?

— Ҳа, ҳа. Яшириб нима қилдим? Ахир кўриб турибман-ку, сиз ҳам...

Биз узоқ жим қолдик. Дераза орқасидан одамлар ўтар, гаплашардилар; кўприкдан арава ўтгани ҳам эшитилиб туради. Ҳамма ерда байрам тараддуди.

— Илгарилари байрамларда... — хаёлга берилиб, эслайди пани Дзерлацкая: — Зиёлилар балки унча қизиқмагандир, лекин одамшаванда пролетарнинг оиласида ҳамма нарса бўлиши шарт эди... Эрим ҳарф теручи бўлиб ишларди, топиши ёмон эмасди. Кўпинча ўйлаб кетаман, қизининг корзинка кўтариб вагон-ма-вагон югуриб юганини, ўз билганини қилаётганини ва бунга менинг ўзим йўл қўйиб берганимни билса, у нима дерди экан? — дея мурожаат қилди у менга тўсатдан кўнгли бузилиб, ҳаяжонланиб.

— Нима ҳам дерди. Хурсанд бўларди.

— Шундай деб ўйлайсизми? — пани Дзерлацкая яна будильникка қараб қўйди.

¹ Варшавадаги турма.

— Қизининг уддабурронлигидан, ўзича билиб иш тутаётганидан, онасини яхши кўришлигидан хурсанд бўларди.

Пани Дзерлацкаянинг чеҳраси ёришди:

— Яхши кўришлигини қўяверинг! Мендан хавотир олавериб худди жинни бўлиб қолай дейди.

— Энди ундан хавотирланиб сиз жинни бўлиб қолай деяпсиз-а? Тўғри эмасми?

Шундай дедим-у, броқ Дзерлацкаянинг юзидаги ўзгаришни кўриб, ўзим пушмон едим. Шу заҳотиёқ, Данусянинг онаси тўғрисида ташвишланишга, албатта, асоси бор эди, деб қўшиб қўйдим. Лекин Данусядан хавотир олишга унинг ҳечқандай асоси йўқ. Ахир гитлерчилар поездларда юрган бундай болаларга тегмайдилар-ку... Ҳа, ҳатто гитлерчилар...

Пани Дзерлацкаянинг юзи яна ёришиб кетди. Мен уни ўз хотирамда худди ана шундай сақлаб қолганман. Чунки мен уни яна қайтиб кўрмадим. Уни ҳам, Данусяни ҳам.

* * *

Бу орада мен ўша қиш кези торизли темир йўл поездда Варшавага бордим. Ҳатто бирнеча марта бордим. Бир куни конфет, начинкали карамель, ирис, папирос, юшмоқ булочка деб бараварига бақираётган болалар орасида Данусянинг овозини эшитиб қолгандек бўлдим. Лекин бу унинг овози эмас экан.

Мен пончик тўла чемоданча кўтарган, ёши улғайиб қолган кишини кўп учратдим, пирожка кўтарган қорачадан келган чиройлик қизни ҳам учратдим, броқ Дануся йўқ эди.

Икки букчайиб, алланималар тиқилган оғир қоп ёки сут солинган бидонларни орқалаб олган аёллар, кўринишидан ваҳимали, лекин пуфакдек енгил бидонларни тугиб олган аёллар юришарди. Варшава атрофида яшовчи, пошнаси баланд этик ва кўк фуражка кийган савдогарлар учрарди. Кўзойнакли, портфель

кўтарган, ҳолдан тойган зиёлиларни учратардим, Варшавага мол олиб келгани борган шу ерли боққолларни кўрардим, брок Дануся кўринмас эди.

Торизли поезд вагони доим ғовур-ғувур бўларди: йўловчилар ўз ишлари, савдо, товарлар ҳақида гаплашар, ўзларининг сафарлари, бу ерда бировни ўлдириб кетилгани, у ерда бировни тутганлари, яна бир ерда кимнидир отиб ташлаганларини ҳикоя қилардилар.

Вақти блан ҳамма мис каска тагидан ўқрайиб қаровчи ёвуз кўзлар қаршисида жимиб қоларди, брок оғир немис этикларининг гурсиллаган товуши ўчиши бланоқ, ғовур-ғувур яна бошланарди. Ҳа, торизли поездда одатдаги овора-саргардонлик, ғала-ғовур тўла ҳаёт ҳукм суради, лекин буларда Дануся иштирок этмас эди.

«Балки у поездда бошқа пайтларда юрадигандир ёки шамоллаб қолиб уйда ўтиргандир. Бир уларникига кириб чиқиш керак эди», деб ўйлардим мен.

Айтадиган жойи йўқ: мен Дануся ҳақида жуда кам ўйлардим. Ўз ишларим, ғам-ташвишларим блан банд бўлган миямга у ҳақдаги фикр бирнеча мартагина келиб ўтгандир, холос.

Лекин, бир кун Радзиминда поезддан тушмоқчи бўлиб турган эдим, одамлар орасида кўк фуражка тагидан боқучи содда-муғомбир кўзли, кўкиш-пистоқиранг мўйлабли Ягодзинскийни кўриб қолдим. Кейин у рўй-рост кўринди: эгнига куртка, оёғига пошнаси баланд этик кийиб олган, бир қўлида печка трубаси, иккинчи қўлида сариқ қоғоз ўрами ушлаган.

Дарвоза олдига келганда у одамлар ичида кўринмай кетай деди-ю, лекин кейин билетлар олиб қолинаётган эшик олдида яна пайдо бўлди. Биз кўчадан бирга кетдик. Мен ундан ижарачиларини, торизли поездларда пирожка сотиб юрган ўша кичкинагина Данусяни сўрадим.

— Бундан чиқди, сизнинг хабарингиз йўқ экан-

да? Уч ҳафта илгари уни Маркида бир гитлерчи ўлдирган.

Мен деворга суяниб қолдим.

— Ахир гитлерчилар поездда юрган болаларни ўлдиришмасди-ку...

У атрофга қараб олиб, шивирлаб гапирабошлади:

— Қулоқ солинг! Афтидан, улар бир боланинг кетидан пойлаб юрганлар ва у бола Данусянинг корзинкасига нимадир солганини кўриб қолганлар. Поезд Маркидан қўзғалиши блан жандарм қизга ёпишди. Лекин қиз ҳам ақллилик қилди. Нима ҳам деб бўларди. Қарасаки, ишнинг чатоғи чиқадиган, у ёнидаги бор нарсаларни деразадан улоқтирди. Жандарм шу ернинг ўзидаёқ уни қўндоқ блан уриб ўлдирди. Броқ корзинкасидан пирожкадан бўлак ҳечнарса тополмади. Биласизми у пирожкалар тагида нима олиб кетаётган экан?

Мен билмас эдим. Мен деворга суянганимча турар, ўткинчиларни ва Ягодзинскийнинг кўкиш мўйловини равшан кўрардим.

— Биласизми нима экан... — У яна атрофга қараб олди-да, юзимга қараб туриб дона-дона қилиб шивирлади: — Гранатанинг запали экан! Ўзингиз ўйлаб кўринг — гранатанинг запали-я! Эшитаяпсизми? Шу боланинг қўлидан шундай ишлар келса-я!

Мен жим турардим. У бўлса, бир минут индамай туриб, сўнг яна давом этди:

— Шунақанги ижарачилардан қутулганимга суюнаман. Уларнинг бутун оиласи шунақа. Айтишларига қараганда, ўрмонда партизанлик қилган анави ёш йигит унинг акаси экан. Отасини эса, немислар қўлида қуроли блан ушлаб олганлар, у ўликми, тирикми номаълум.

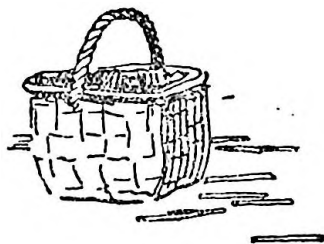
Мен жим турардим. Онасини сўрашга жур'ат этолмасдим. Лекин у ўзи Дзерлацкая қизи ўлган кун эртасигаёқ ғойиб бўлганини айтди. Йиғиштирилиб, жўнаб қолипти.

— Кўрсангиз танийолмас эдингиз уни. Бутунлай

бошқа одам дейсиз. Сочлари оппоқ оқариб кетди. Лекин кўринишдан хотиржам эди, чурқ этиб огиз очмади. Қаранг, улар ким экан!.. Хўб, мен буёққа бурилишим керак, сиз тўғрига кетарсиз.

Шундагина мен анчагина йўл юриб қўйганимизни сездим. Биз Войцешкевичнинг дўкони ёнидан ўтиб борар эдик. Дўконнинг дириллаб турган эшигидан одамлар кириб-чиқиб турибди. Ягодзинский Войцешкевич олдида айланишиб қолди, лекин бироздан сўнг яна мени қувиб етди:

— Ҳозир улар ўтирган квартирада бошқа одам туради. Менинг қайинсинглим, болалари блан. Уникида ҳам яхши карам бор. Дзерлацкаяникидан ҳам яхшироқ. Керак бўлса келиб туринг...

ЕЛЕНА БОБИНСКАЯ

ПАРТИЗАН УҒЛИ

Кун одатдагидан кўра бошқачароқ бошланди. Бобоси келганида ҳали қуёшнинг қизғиш нурлари дераза ойналарига тушмаган эди. Янек рангбаранг қуроқ кўрпани бошига тортиб, ўзини ухлаганга солди. 16 Лекин у кўрпа тагидан бир кўзи блан бобосига қараб турарди. Чол ҳар якшанбадагидек соқолини қирдида, байрам сюртугини кийди. Лекин у бугун худди бирдан яшариб кетгандай анча серҳаракат эди.

«Бир гап борга ўхшайди», — деб ўйлади Янек.

Бобоси онасини тузукроқ кийинишга ҳам қўймай, дарров ошхонага чақириб, эшикни ёпиб олганида унинг шубҳаси яна ҳам ортди. Сўнг Янек онасининг «Вой ўлмасам!» деб бақирганини, бобоси эса уни юпатишга тушганини эшитди.

«Бир гап бор».

Бирпасда Янекнинг уйқуси ўчиб кетди. Онаси кирганида у кийимларини кийиб бўлиб, аллақачон ўрнини йиғиштираётган эди.

— Нега шу вақтдан туриб олдинг? Ётатурсанг бўларди, — деди онаси.

— Эчкини ечиб юбориш керак, — деб минғирлади бола.

У онасининг кўзлари қизарганини дарров пайқади. Онаси худди йиғлаганга ўхшар, лекин хафа эмас

эди. Фақат жуда шошиларди, шунинг учун қўлидаги нарсалар ерга тушиб кетаверар эди.

Аксига олиб, печка ҳадеганда ёнавермади. Охири Янек юраги тошиб:

— Ўзим ёқаман, — деди.

Бир минутдан сўнг печкада олов чирсиллаб ёнабошлади.

Онаси сув келтириш учун пақирни олди, сўнгра пақирни қўйиб, хурмачага ёпишди:

— Дада, бирпас ўтириб туринг, мен эчкини соғиб келаман.

— Шошилишнинг кераги йўқ, ҳали вақт бор, — деди бобоси унга тасалли бериб.

Чол шундай деди-ю, лекин ўзи негадир безовталанди. Охири у трубкасини тутатиб, дераза ёнига бориб ўтирди.

Онаси югуриб кириб қўлидаги сутни печка устига қўйди-да, унинг кроватида ётган опаси Виктяни уйғотабошлади.

— Ухлагани ҳам қўйишмайди! — деб минғирлади Виктя. — Тонг отмай уйғотишади!

— Тур, Виктя, тур! — деб жеркиб берди бобоси, Виктя хоҳласа-хоҳламаса туришга мажбур бўлди.

Ун тўрт ёшли ўртанча Анкани эса, чол уйғотмасликка буюрди.

Сут пишди, онаси бобосига сут узатаётиб стол устига яна тўкиб юборди.

— Вой ўлмасам! — деди у хўрсиниб. — Тавба, бугун ўзи қизиқ бўлаяпти.

У эчкига сув беришни унутди, шунинг учун Янек индамасдан идишга сув солди.

Ниҳоят, Виктя ҳам онасига бирнима бўлганини тушунди. У узун сочларини тарашдан тўхтади.

— Нима гап ўзи? — деб сўради у бобосидан.

— Бўлмагур саволларни берма! — деб гапни кесиб қўяқолди бобоси лўнда қилиб.

Виктя яна қайтиб сўрамади, фақат қўрқинч тўла кўзлари блан онасини кузатарди.

Янек оғиз ҳам очмасди. У гап муҳим бир нарса устида бораётганини тушунарди. Балки дадаси ҳақидадир? Унинг юраги увишиб кетди. Янек дадасини тушида кўргандек эсларди. Немислар келишди-ю, дадаси ғойиб бўлди. Болалар суриштирсалар онаси: «Поляклар сафарбар қилишди» деб жавоб берарди. Янек у маҳалда саккиз яшар бола эди. Кейинчалик у дадасининг партизанликка кетганини англаб олди. Лекин уйдагиларнинг ҳечбири бу тўғрида гапирмасди. Бугун-чи? Бобоси каллаи-саҳарлаб қандай янгилик топиб келдийкин? Агар дадаси ўлган бўлганида онасининг юзи бундай порлаб турмасди. Ёки дадаси бу ерга, қишлоққа келдимикин? Сўрасамикин? Бобоси Виктяга ўхшаб уни ҳам уришиб берсинми?

«Ўзим билиб оламан»,— деб аҳд қилди бола. Лекин хафаликдан унинг юраги сиқиларди. Бобоси ёш бола деб унга ишонмайди. Ахир уни муҳим қоғозлар блан бирнеча марта ўрмонга, партизанлар олдига юборишмабмиди? У энди ўн иккига кирган бўлса нима қипти. Унинг мияси бор — немиснинг чангалига тушмайди. Бобоси бўлса, худди ёш боладан яширгандай, ундан ниманидир яшираяпти. «Барибир пойлаб бориб билиб оламан», деб ўзини юпатарди бола.

Онасининг байрамдагидек кийинаётганини ва Виктяни шошираётганини кўрган Янек ҳўнграб йиғлаб юбормаслик учун чопиб даҳлизга чиқиб кетди.

«Секин кетларидан бориб, қаёққа кетаётганларини билиб оламан», деб аҳд қилди у кўз ёшларини ичига ютар экан.

Лекин бу осон эмас эди.

Улар учовлашиб уйдан чиқиб кетаётганда, бобоси орқасига қайрилиб:

— Янек, уйдан бир қадам ҳам жилма. Игнац амакинг келса, айтгин, биз тўпга яқин келамиз. Тушундингми? — деди унга.

— Уйда Анка қолади-ку, — деб минғиллади бола хафа бўлиб.

— Мен Анкага эмас, сенга гапираяпман.

— Эчкига қараб тур. Анкани уйғот. Қартошка артиб, уйни йиғиштириб қўйсин, — деб қўшиб қўйди онаси ҳам.

Баськани ечатуриб (эчки зўр бериб офилхонадан ташқарига чиқишга уринар, уни ушлаб қолиш қийин эди), бола бироз йиғлаб олди, лекин буни ҳечким кўрмади. Сўнгра у Баськани судраганича чопиб кўчага чиқди. Жуда бўлмаса қаёқ томонга кетаётганларини кўриб қолсин! Лекин улар ҳечқаерда кўринмас эди, афтидан, ёнбошдаги кўчага бурилишган бўлса керак.

Қишлоқ ҳали уйқуда. Икки қаватли уйларнинг дераза эшиклари ёпиқ. Кўча бўмбўш. Баська зовур лабидаги ўтларни чимқилаб борган сари нари кетиб борарди. Янек эса уйдан узоқлашишга қўрқарди. Бола бобоси бирор марта урмаган бўлса ҳам, унинг сўзидан чиқмасликка одатланиб қолган. Трубкасини тутатиб туриб, оқарган қошларини чимирган ҳолда оғзини қийшайтириб: «Бе, сендан ҳечқачон солдат чиқмайди! Солдатга эмас, қиз болага ўхшайсан. Йўқ, сен отангга тортмадинг!» — деб қўярди бобоси.

Шундан кўра тутиб олиб ургани яхши эди.

Янек уй ёнидаги зовур ёқасида ўтириб кутабошлади.

Игнац амаки келганида офтоб ёйилиб қолган эди. У уйдагиларнинг шундай барвақт туриб қаёққа кетишганини суриштирабошлади ва бобосининг тонгортарда келганини эшитиб жуда ҳайрон бўлди.

— Бобом сизни кутиб туратурсин деб кетдилар. Улар пешинда қайтишади, — деб тушунтирди Янек.

Игнац амакининг ҳам ҳечнарса билмаслиги уни бироз овунтирди.

Бобоси тўсатдан... ҳовли томондан келиб қолди. У уйнинг бошқа томонидан ўтиб келган бўлса керак.

— Совет бомбардимончи самолёти учаётганга ўхшайди. Буёққа келиб қара-чи! — деб болага қўли блан ишора қилди у.

Янек эчкининг арқонини қўйиб юбориб бобосининг орқасидан чопди. У осмонга қараганча югуриб борарди.

— Сизга шундай кўрингандир, бобо.

Бобо бирдан икки қаватли уй девори олдида тўхтади. Йўл ёқасида ўсган терак осмоннинг бир қисмини тўсиб турарди.

— Тераклар орқасига ўтди, ҳозир кўринади, — деди бобоси. — Ана, овози ҳам эшитилапти!

Тераклар орқасидан самолёт отилиб чиқди.

Янек уни кўрди дегунча ғазаб блан:

— Тфу — деб тупурди. — «Юнкерс»!..

— Буни қара-я, мен совет самолётими дебман, — бош чайқади чол. — Ўзинг яхшироқ кўрдингми уни?

— Нима, менинг кўзим йўқми! — деди Янек аччиғланиб.

У фақат шундагина уйнинг деразасидан қандайдир бир баланд бўйли киши қараётганини сизди. Икки қўли блан дераза пардасини очиб қараб турипти.

— Хўп, бўпти, энди тезроқ уйга бор, — деди чол болани девордан нари итариб.

Янек бир-икки қайрилиб қаради. Деразада энди ҳечким йўқ эди.

— Баськани қидириб топ, — деб шоширарди уни бобоси.

Лекин Янек Баськани қидириб бормади. Арқонини судраб эчкининг ўзи келиб қолди.

— Туш пайти бўлиб қолди, эчкини оғилхонага киргизиш керак, — деди яна бобоси. Афтидан, у Янекнинг бу девор олдида туришини истамасди.

«Бир гап бор бунда, — деб бош қотирарди бола оғилхонага эчкини боғлаётиб. — Самолётни кўрса-тишни ҳам ўзи ўйлаб чиқарган?»

Виктя блан онаси уйга хурсанд кириб келдилар. Броқ юз-кўзларининг қизариб кетганлигидан йиғлаганликлари билиниб турарди. Онаси ҳечнарсдан-ҳечнарса йўқ Янекни қучоқлаб ўпди. «Менга бунақа

өркалатишлар керак эмас!» дегандек, у онасидан ўзини четга тортди. Худди кичкина бола фаҳмлаб, ундан ниманидир яширадилар. Янек ўзини ҳалиги деразадан қараган киши дадаси эканлигини билмаганга солишга аҳд қилди. Нега уни бирга олиб бормаи, дадасига фақат деразадан кўрсатишди экан? Унга ишонмайдилар...

У ўзини тутиб туrolмади, — шундай алам қилардики! Янек худди сувга борадигандек пақирга ёпишди. Юзига оқиб тушаётган ёшини мушти блан артиб, қудуққа қараб югурди.

Пақирни йўл устига қўйиб, оғир хўрсинди.

Янек уларсиз ҳам иш битказади. Ўрмонга бориб дадасини кўради. Фақат Игнац амаки яна муҳим қозлар блан уни ўрмонга юборса бўлгани.

* * *

Сентябрь кирди. Ёмғирли ва совуқ кунлардан кейин яна ҳаво кўмкўк бўлиб очилди, олтинранг барг тўла кўлмаклар қуёш нурида ярқирайбошлади.

Янек ҳар куни Игнац амакини кутарди.

«Ҳозир жуда яхши вақт, — деб ўйларди бола. — Ёмғирдан сўнг қўзиқорин роса кўпайган. Қани энди, корзинкани олсанг-у, ўрмонга жўнаб қолсанг. Бирор-та фашист ушлаб қолгудай бўлса, корзинкани кўрсатиб: «Қўзиқорин...» дейсан. Ундай демаса ҳам бўлади — шундай ҳам тушунади.»

Янек энди Игнац амаки келадими ёки бутунлай келмайдими деб шубҳаланиб юрган ҳам эдики, у кутилмаганда кириб келиб қолди. Бола ҳовлида ўчоққа шох қирқмоқда эди.

— Ишингни йиғиштир, — деди Игнац амаки қисқа қилиб.

У ўтин қирқадиган тўнкага ўтириб, папирос ўрайбошлади.

— Иш бор, — деди у ва папирос тутунини ичига тортиб боланинг кўзларига, сўнг яланг оёқларига қаради. — Этигинг қани?

— Этигинг дейсизми? — ҳайрон бўлди бола, броқ дарҳол нима гаплигини тушунди. — Бирпасда кийиб чиқаман...

— Шошма... — деб тўхтатди уни Игнац амаки. — Уйда ҳечким борми?

— Ҳечким йўқ. Виктя блан ойим картошка кавлашаяпти.

— Жуда соз. Юр, уйга кирамиз.

Игнац амаки «муҳим қоғозни» этикнинг астари ичига солди ва устидан ҳечкимнинг ақлига ҳам келмайдиган қилиб елимлаб қўйди.

— Бу этикни кўз қорачигингдай асра, тушундингми? — деди у.

Янек буни яхши тушунарди, албатта. Биринчи марта боришимиди? Унга фақат Игнац амакининг кечаси қишлоқда бобонгникида тунаб қолиб, ўрмонга эрталаб боргин дегани ёқмади.

— Ҳозир борсам бўлмайдими? Ҳали вақтлику... — деди бола қаршилиқ кўрсатишга уриниб.

— Тентак! — деди амаки Янекнинг гапини бўлиб. — Кечқурунлари ҳечким кўзиқорин тергани бормайди.

Амакиси ҳақли, бунга тан бериш керак.

Игнац амаки унинг чўнтагига икки бурда нон солиб қўйди:

— Қишлоқ анчагина йўл — қорнинг очиб қолади.

Янск корзинкани орқасига осганча чиқиб кетди, Игнац амаки бўлса, Янекни бобосиникига зарур иш блан юборганини онасига айтиб қўйиш учун уйда қолди.

Бобоси уйда йўқ экан. Бувиси олов ёқмоқда: ҳализамон бобоси келиб қолиши мумкин эди-да. Немислар тонг ёриши блан уни аравада ўтинга юборишган эди.

— Эсизгина! Мен ҳам бобом блан ўтинга борган бўлардим, уёғига кўзиқорин тергани ўрмонга кириб кетардим.

— Кўзиқорин ҳам қурсин, этигингни йиртганинга

арзимаЙди! — деб ғудирлади бувиси. — Эси борми уларнинг ўзи, каллаи-саҳарлаб ёш болани қўзиқоринга юбориб бўладими!

«Ёш бола, ёш бола!» — деди хафа бўлиб Янек. Бувиси уни доим ёш бола ҳисоблайди. Мўйлови чиққанда ҳам ёш бола деяверади...

Койиниб бўлгач, бувиси унга битта катта тоғарачага карам шўрва яна биттасига картошка солиб берди. Бундай яхши овқатдан сўнг боланинг ухлагиси келди ва у курсида ўтирган еридаёқ қўлини ёстиқ қилиб ухлаб қолди.

Бир маҳал уйғонса уйнинг бурчагида кичкинагина жинчироқ тутаб ёнаяпти, бобоси эса, стол ёнида шўрва ичиб ўтирипти.

— Уйқу элитдими, дейман? — деб ғудираб қўйди бобоси бепарволик блан. — Қўзиқорин жуда зарур бўлиб қолганга ўхшайди-а?

Янекка бобоси тегажоглик қилаётгандай туюлди.

— Ойим сизга салом дедилар, Игнац амаки ҳам, — деди Янек тезлик блан курсидан тураётиб. — Ҳозир қўзиқориннинг авжи вақти, шунинг учун териш керак.

— Ҳм... авжи вақти дегин... Бунинг билармон бўлиб қолганини қаранг-а, «авжи вақти» эмиш!

Бобоси тоғорачани нари суриб қўйиб, чўнтагидан қадрдон трубкасини олди. Қайрилиб қараб, даҳлизга чиқиб кетаётган бувисига кўзи тушди.

— Сен менга ақл ўргатма! Ҳозир ҳечқанақа қўзиқориннинг вақти эмас, билдингми? Фашистлар ўрмонни кузатиб юришипти — бугун эрталаб ўзим кўриб келдим.

— Кузатса кузатаверсин! — деб тўнғиллаб қўйди бола. — Улар мени ҳечнарсга қилмайди.

— Ботирлигини қара-я! — деб масҳара қилди бобоси. — Ҳечнарсга қилмас эмиш! Сен бошқаларни ҳам хавф остига қўйишинг мумкин! Тушундингми? — деди у бирдан жаҳли чиқиб.

Янек гаранг бўлиб жим турарди. Кўриниб туриптики, бобоси унинг қўзиқорин тергани келганига ишонмаяпти, бунинг устига худди кичкина болага бақиргандай унга бақираяпти. Яхшиси очигини айтиш керак.

— Жуда муҳим ма'лумот, дейишди... қандай қилиб бўлмасин... — деб гап бошлади бола ҳаяжон блан:

У бобом яна бақирса керак деб ўйлаган эди. Йўқ, бобоси индамай трубкасини тутатиб ўтираверди.

— Фақат битта йўл бор, — деди чол минғиллаб, худди ўзига-ўзи гапираётгандек. — Оғир, лекин ишончли йўл — жарлик орқали ўтиб, ўрмонга уриб кетиш...

— Эски окоплар бор жойми! Биламан, биламан! — деди Янек.

— Аммо у қишлоқдан анча узоқ, ўрмоннинг нариги томонида...

— Тонготарда туриб йўлга тушсам етиб оламан...

— Секин! — деб қўл силтади бобоси. — Яхшилаб ўйлаб кўриш керак.

Бобоси оппоқ қошларини чимириб ва трубкасини тутатиб ўйлар экан, Янек ундан кўзларини узмас, ниҳоят бобосининг у блан худди катта одамдек гапиришаётганидан фахрланар, ўзини бахтли сезарди.

— Бундай қиламиз, — деди бобоси. — Эртага тонг ёриши блан мен аравада яна ўтинга жўнайман. сени жарликкача обориб қўяман, ундан уёғига ўз ақлинг блан иш тутасан.

* * *

Қуёш ҳали чиқмаган. Йўл ёқасидаги ўтлоқдан қуюқ туман аста-секин кўтариларди: на ўрмон ва на жарлик кўринади.

— Ишинг ўнгидан келди, бола, — деди бобоси. — Бунақанги туманда худди қуёнга ўхшаб бекиниб кетасан. Фақат эҳтиёт бўл.

— Бобо, жарликка ҳали анча борми?

— Мана шу муюлишдан кейин жарлик, ундан на-

рироқда, ўрмон ёқасида немислар ўтин қабул қилиб оладилар. Қўрқма, улар сени кўролмайди... Энди тушиб қолақол, — деди чол шивирлаб, аравани тўхтатмасдан.

Янек секин аравадан тушиб қолди. У бирнафас зовурда яшириниб, атрофга кўз югуртирди. Йўлда ҳечким кўринмас эди. Яна бирнеча қадам юриб жарликка тушиб олди. Бу ерда туман шундай қуюқ эдики, сал нарироқдаги нарсани кўриб бўлмас эди. Наматакнинг тиканли бутаси дам камзулига ёпишар, дам юзини тирнар эди.

«Ҳозир сўқмоқ йўл келади! — суюниб эслади бола. — Тўппа-тўғри ана шу сўқмоқдан линияга қараб юриш керак, линиядан яна сўқмоқ бошланади, уёғида соқчи...»

«Воли районидаги Сухойдан... Юранданинг олди-га шошилиш маълумот блан», деб такрорларди ичида Янек. У тезроқ сўқмоққа чиқиб олиш учун қалин буталарни ёриб ўтиб борарди.

Сойликдан чиқишига бирнеча қадам қолганда бирдан у таёқдек қотиб туриб қолди. Шундай яқингина ерда, худди ёнгинасида одамларнинг гаплашган овози ва шохларнинг қисирлагани эшитилди.

У бобосининг «қўявер, ҳечнарсасиз эмас, немислар ўрмон этагида ўтин қилишяпти» деган гапларини эслади ва енгил нафас олди.

Лекин Янек бу хавфли жойдан тезроқ ўтиб олишни хоҳларди. У сакраб-сакраб тепаликдаги ўрмонга етиб олди. Шошганидан у бир қуруқ шохни босиб олди. шох оёқлари остида қаттиқ қарсиллаб кетди.

Шу заҳотиёқ бунга жавобан ўқ товуши эшитилди, сўнг яна ва яна ўқ узилди.

«Билиб қолишди, итваччалар!» деб ўйлади бола ва бутун кучи блан ўрмон ичига қараб чопди.

Яна ўқ товуши янгради.

Боланинг назарида оёғига бирнарсасиз келиб теккандек бўлди. У сўқмоқдан чакалакзорга бурилди.

Фақат шундагина у тиззасидан пастроғи қаттиқ

оғриётганини сизди. Янек оёғининг уёқ-буёғини қаради. Ўқ болдирини тешиб ўтипти. Балки шунчаки тирнаб ўтгандир?

Броқ қараб ўтиришга вақт йўқ эди: ўрмонга мумкин қадар тезроқ етиб олиши керак. Кейин фашистлар унга етолмайдилар. У ўрнидан турди ва секин олдинга қараб юрди. Оёғидаги оғриқ борган сари зўрайиб юргани қўймасди. Янек зўрға қадам ташлаб борарди.

— Ла'нати гитлерчилар, аблаҳлар!

Янек ғазабидан муштини қисди. Борган сари юриши оғирлашиб кетаяпти, энди шошилиш ма'лумоти қандай қилиб етказиб боради!

Янек судралиб сўқмоққа етиб борди-ю, ундан уёғига юролмай қолди. У ўтириб олиб йиғларди — Янек оғриқдан кўра кўпроқ ғазабидан йиғларди. Оёқ бўйсунмагандан кейин, қандай қилиб юради, қандай қилиб?

У этик қўнжининг ўқ тешган жойини пайпаслаб кўрди, пайтаваси ҳўл эди. Бармоқлари қон бўлди, шунда у Игнац амакиси «муҳим қоғозни» худди шу этикка ёпиштирганини эслади.

«Қоғоз қондан ивиб, ўқиб бўлмайд қолса нима бўлади? Кейин ҳаммаси бефойда. Қоғоз ивиб қолмасидан тезроқ юриш керак. Нима бўлса ҳам юриш керак! Броқ қандай қилиб? Ҳасса таяниб юриб боқсамикин?»

У чўкка тушиб, ёнғоқнинг битта шохини синдириб олди, лекин ҳасса ҳам унчалик ёрдам бермасди, чунки барибир шу ла'нати оёқни босишга тўғри келарди.

«Эмаклаб бораман», деб қарор қилди бола.

Кейин у сўқмоқдан эмаклаб кетабошлади. Ярадор оёғи бехосдан илдизга тегиб кетганида у оғриқдан вой-войлаб қоларди.

Назарида, эмаклаб жуда кўп юргандай туюлар, лекин линия ҳамон кўринмас эди.

Тикан ва илдизлар қўлларини тирнаб, шилиб

юборди. Оёғи худди ғўлага ўхшаб, орқасидан суд-
ралиб келар ва борган сари қаттиқроқ оғрирди.

У жуда ҳам ҳолдан кетганини сезди.

«Чарчаган бўлсам керак, — деб ўйлади бола. —
Жиндай дам олиб, яна йўлга тушаман».

У эмаклаб сўқмоқдан четга чиқиб, қирққулоқлар
орасига кирди-да, ярадор оёғини узатиб, юзини йў-
синлар орасига тиқиб ётди.

«Бирпасгина дам оламан, холос».

Янек ўзига келиб, кўзини очганда қуёш нури
қирққулоқларнинг кунгирадор барглари орасидан
юзига тушиб турарди. Тепасида, баланд зангори ос-
монда қарағайларнинг учи тебранарди. Бола эс-ху-
шини йиғиб олгунча орадан бирнеча минут ўтди.

Ҳаво ҳам очилиб кетипти, у бўлса ҳали линияга
етгани йўқ.

Янек илгари юришга ҳаракат қилиб кўрди, броқ
оғриқдан инграб юборди. Яна бирпас ётди. Сўнг тиш-
ларини тишларига қўйиб, яна сўқмоққа эмаклаб
чиқди.

«Қандай қилиб бўлса ҳам етиб бораман! Шу қил-
ганларига албатта етиб бораман!» дерди Янек ўзига-
ўзи, бор кучи блан тиришиб. — Мени тутиб бўли-
шипти!»

Ниҳоят линия кўринди. Линиянинг нар'ёғида яна
сўқмоқ бор, ундан кейин — соқчилар. Линияда қалин
ўсган маймунжон ва малиналар, гоҳ у ерда, гоҳ бу
ерда сўррайиб турган тўнкалар орасидан эмаклаб бо-
ришга тўғри келди. Маймунжон тиканлари кафтига
кирар, ярадор оёғи тўнкаларга тегиб кетар эди. Тиз-
заси беҳосдан бир илдизга урилиб, бола ҳушидан
кетди.

Янек шу аҳволда жуда узоқ ётган бўлса керак,
чунки кўзларини очганида линияга соя тушиб қолган-
ди, дарахтларнинг шохлари орасидан эса ботаётган
қипқизил қуёш хира нур сочиб турарди.

«Кеч бўлиб қолипти-ку!» — деди бола ҳайрон бў-
либ.

У яна ташвишланабошлади.

Ахир у тунги парольни билмайди-ку. Агар кечгача лагерьга етиб олмаса, кейин уёққа ўтказишмайди.

Кейин Янек ла'нати оёғимни бирор нарсага уриб олиб, яна ҳушимдан кетмай деб, жуда эҳтиёткорлик блан, қуюқ бутазор орасидан эмаклаб кетабошлади.

Мана, сўқмоққа ҳам чиқди.

Янек кўкрагини тўлдириб чуқур нафас олди, тер ва ёшдан нам бўлган юзини артди, йиғлаган ва фашистларга ла'натлар ўқиган ҳолда бор кучи блан яна эмаклаб кетди.

Янек олд томонида, сўқмоқда баланд бўйли кишининг гавдасини кўриб:

— Тўхта! Қим келаяпти? — деб қичқирган овозни эшитганида ўрмонга аллақачон зимзиё қоронгилик чўккан эди.

— Сухойдан... Воли районидан... муҳим ма'лумот блан! — деб қичқирди Янек, сўнгги кучларини тўплаб.

У тепасида энгашиб турган соқчининг юзини кўриб:

— Юранданинг олдига! — деди-ю, ҳушидан кетди

Янек оёғининг чидаб бўлмас даражада қаттиқ оғриганидан ҳушига келди. Оқ халат кийган бир киши пичоқ блан этигининг қўнжини қирқди ва эҳтиёт блан ярадор оёғидаги этикни ечиб олабошлади.

— Иййй! — деб ингради бола.

— Оғрияптими? — деб сўради оқ халатли киши.

— Секин! Қоғоз ҳўл бўлади, қоғоз! — деди бирдан Янек қоғозни эслаб.

— Оббо, боласи тушмагур-ей! — деб ғудираб кўйди доктор мулојимлик блан.— Бошқа бола бўлганда оёғини ўйларди, бу бўлса қоғоз дейди-я. Қалай, қойилмисизлар?

— Қоғоз Юрандага! — дерди бола ҳаяжонланиб.

Шунда у бундай қараса ўрмонда эмас, чайладаги ёғоч кроватьда ётипти. У боши кимнингдир тиззасида турганини сизди. Қимнингдир жуда таниш, қадрдон

чеҳраси унга томон эгилар, анчадан бери у эшитмай юрган, сеvimли овоз блан:

— Янек, хотиржам бўл, қоғоз Юрандага етказилади, — дерди.

— Дада! — деб жилмайди бола.

Назарида бунинг ҳаммаси тушдек, у ҳозир уйғониб кетадигандек туюларди. Лекин бу туш эмас эди. Отасининг меҳрибон қўллари уни қаттиқ қучоқлади ва ўша қадрдон овоз:

— Баракалла, азаматим! Сен блан фахрланаман! — деди.

Шунда Янек отасининг қўлига юзларини қўйиб, секингина:

— Дада, оёғимни кесишмайдими? — деб сўради.

Доктор бу гапни эшитиб қолган бўлса керак. У Янекка қаради-да, кулиб:

— Бахтли экансан, ўғилча! Ўқ теридан ўтиб, тўхтаб қолипти. Бир-икки ҳафтадан кейин шу оёғингда яна сакраб-сакраб юраверасан, — деди.

ЯНИНА БРОНЕВСКАЯ

ОШПАЗЛАР КОМАНДАСИ

Уни ҳарбий қисмга олиб келганларида узун қулоқларини чимириб, атрофга олазарак бўлиб қарарди.

— Бу от эмас, бир бало, — деди хўрсиниб мўйловдор аравакаш. — Бу блан қандай қилиб урушга бориб бўлади?

— Ўрганиб кетади! Оёқлари бақувват, — деб аравакашни юпатарди ошпаз, отни биринчи марта кўчма ошхона аравасига қўшаётганларида. — Қани!.. Тисс!..

От чап кўзи блан аравакашга қараб, қулоқларини силкитди, лекин ҳарқалай шоти орасига кириб, итоаткорлик блан орқага тисланди.

Бирнеча кундан кейин от аравакашга ҳам, ошпазга ҳам жуда ўрганиб қолди. У энди тутун чиқиб турган трубадан ҳам, катта қозондаги солдат шўрвасининг билқиллашидан ҳам ҳуркимасди.

Ниҳоят, бутун қисм йўлга тушадиган кун келди. Олдинда оғир тўплар борарди. Сўнг шовқин-сурон блан пўлат гусеницали танклар қўзғолдилар. Улар кетидан кўшиқ айтиб пиёда аскарлар йўлга тушдилар. Кўчма ошхона ва ўқ-дори ортилган аравалар бир қисмни иккинчисидан ажратиб турарди. Сўнг яна пиёда аскарлар. Яна танклар, катта ва кичик тўплар. Улар фронтга кетаётган ҳамма қисмлар сингари ке-

тиб борардилар. Қўшин эса, кўк конфедератка¹ ва темир шлем кийган.

Ҳарқайси шлемда оқ бургутнинг расми бор эди. Ҳарбир конфедераткада ҳам худди шундай бургут бор, лекин бу бургутлар кумушсимон оқ тунукадан қирқиб ясалган. Бу Совет Иттифоқидан, Вислага жуда ўхшаш катта Ока дар'ёси бўйидаги ҳарбий лагерьдан Польшага кетаётган поляк қўшинлари эканлигини энди, албатта, ўзингиз ҳам пайқаб олдингиз. Лекин Ока дар'ёси олис Шарқда, бизнинг Висладан жуда узоқда. Агар Ока блан Висла ўртасидаги ма-софани ҳисобласангиз, минг километрдан ҳам ошиб кетади.

— Йўлимиз жуда олис! — деди аравакаш тизгинни тортаётиб.

— Лекин у тўппа-тўғри уйимизга олиб боради! Польшанинг худди ўзига! — деди семиз ошпаз аравага чиқар экан инқиллаб.

Кейин улар танклар, тўплар ва шундай ажойиб қўшиқлар айтиб кетаётган пиёда аскарлар кетидан йўлга тушдилар. Кўчма ошхона доим ҳарбий қисмининг орқасида юради. Нега дейсизми? Солдатни жангда ва узоқ сафарда овқатлантириш учун. Танк ичида кетаётганларни ҳам, тўпларни судраб кетаётганларни ҳам овқатлантириш учун.

Улар узоқ, жуда узоқ юришди. Бепоён мамлакатдан—бепоён далалардан, бепоён ўрмонлардан: урушда вайрон бўлган қишлоқлардан ўтиб бордилар. Улар бу вақт ичида қанчадан-қанча шўрва пиширдилар. Урушда нималар бўлмайдими дейсиз. Шунга ўхшаб, бу шўрвалар гоҳ қуюқ, гоҳ суюқ бўларди. Агар солдатлар йўлда эмас, окопларда бўлсалар, кечасилари овқатни шундай окоп ёнига келтириб берардилар. Бундай пайтларда уларнинг атрофида ўқлар визиллаб учар, от эса қулоқларини чимиради.

¹ Конфедератка — поляк ҳарбий хизматчилари киядиган тепаси тўрт бурчак фуражка.

Улар ҳамон кетиб боришарди. Кузги лойгарчилик ўтди. Кейин қор бўронлари. Сўнг асрий ўрмонлардаги гўзал баҳор. Улар қанчадан-қанча йўл босдилар ва қанчадан-қанча жанг қилдилар. Борган сари Польшага яқинлашиб бордилар.

Ниҳоят, 1944 йилнинг жазирама ёзи ҳам етиб келди.

Кўчанинг икки бети бўйлаб чўзилган қишлоқда ҳечким йўқ. Уйларнинг томлари босиб қолган. Ҳовлилар бўмбўш. Деворлар ёнида шошқалоқлаб қолиб, ташлаб кетилган ўрин-кўрпа ётарди. Июль куёши чидаб бўлмас даражада қиздиради. Фақат кунгабоқарлар синган четан деворлар орқасидан бош чиқариб туради.

Қараса арзигудек нарса бормиди! Ҳа, бор эди...

Йўлдан совет ва поляк қўшинлари ўтиб борарди. Гусеницалари шақирлаб кетаётган танклар ва моторлари пишқираётган юк машиналари устида ба'зилари қизил юлдузли фуражка, ба'зилари эса, конфедератка кийиб олган солдатлар ўтирардилар. Вазмин шарақлаб бораётган тўпларнинг оғзи шохлар блан пана қилинган. Стволлари лиқиллайдиган кичик тўплар. Ўқ-дори ва тепасигача уйиб юк ортилган аравалар. Тўзон блан қопланган пиёда аскарлар. Сўнг яна тўплар. Яна аравалар ва пиёда аскарлар. Соатлаб, километрлаб ҳамон кетиб борадилар. Ҳарбир қисм кетида кўчма ошхона. Сўнг озгина узилиш. Кейин яна танклар, тўплар, пиёда аскарлар...

Йўлдан кўтарилган чанг аста-секин қайтиб кўнарди. Буг дар'ёси яқин қолган. Улар Польшага кириш олдидаги сўнгги жангда ана шу дар'ёни кечиб ўтишлари керак. Кетиб бораётган ҳарбий қисмнинг энг охирида тарақа-туруқ қилиб бир арава борарди.

— Чу! Чу! Овқат тагига олиб кетади! — деб бақирарди аравакаш.

Ошпаз мудрарди. Қозонда бақир-буқур қилиб шўрва қайнарди, трубадан эса, кўк тутун буралиб чиқарди.

Бароқ от қулоқларини чимирди ва чанг йўлдан илгаригидек ҳавсаласизлик блан битта-битта қадам ташлаб кетаверди.

— Дррр!.. Тўхта... — деб бақирди бирдан аравакаш ва конфедераткасини чап қулоғига суриб, йўл четида ғовлаб ётган ўтлар орасига тикилиб қараб қолди.

— Нима гап? — ажабланиб сўради бирдан уйғонган ошпаз. Кўзларини ишқалаб, у ҳам зовурнинг нариги бетида ўсган қариқиз ўтларига тикилди. — Тушимми — бу, ўнгимми? — деб ғудирлаб қўйди у ҳайрон бўлиб.

Қариқиз ўтининг чанг босган катта-катта барглари орасида нимадир қимирлади. Араваскаш тезлик блан бўйнига осган автоматини унга тўғрилади.

— Фашистми? — деб шивирлади ошпаз ва у ҳам автоматига ёпишди. — Армиянинг ўтиб бўлишини кутиб турган, энди эса бизга ёпишмоқчи! Буни қара-я! Шошмай тур, бир додингни бериб қўяйлик!

Бирдан қариқизнинг барглари икки ёққа очилиб, сочлари тўзғиб кетган бир калла кўринди ва:

— Бу мен! Отманглар, амакижонлар! — деб бақирган ингичка овоз эшитилди.

— Миттивой! Азамат! Қани буёққа кел-чи! — деди аравакаш ҳайратланиб ва секин билинтирмай автоматини яна жойига суриб қўйди. — Қандай қилиб бу ерга келиб қолдинг?

— Шўрлик! Қимнинг боласисан? — деб сўради ошпаз раҳми келиб ва у ҳам автоматини сездирмай орқасига суриб қўйди.

— Ҳечкимнинг! — деди бола, тўртоёқлаб турар экан.

У ўрнидан туриб уст-бошини қоқди, белидаги камар хизматини ўтовчи арқонни тортиб боғлади ва бир сакраб орани ажратиб турган зовурдан ўтди.

Энди у тутуни бурқсиётган филдираклик ошхона

ёнида сочлари ҳурпайиб кетган бошини орқага ташлаб аравада ўтирганларга қараганча турар ва ҳикоя қиларди:

— Кеча немислар бизникиларни ҳайдаб олиб кетишди. Кеча. Бугнинг нариги томонига. Мен Кручекнинг будкасига бекиниб қолдим. Кручекни бўлса отиб ташлашди. Мени билишмади. Сизларни жуда кутгим келди. Вой-бўй, мунчаям кўпсизлар! Каттакатта машиналар роса ўтди-да... Улардан кейин тўплар. Иннайкин тўрттадан бўлиб солдатлар ўтишди. Мен йўлга чиқишга қўрқдим. Менинг отим Янек. Отамни немислар олиб кетишган. Икки йил бўлди. Ойим, бувим ва майда болаларни бутун қишлоқ блан қўшиб ҳув анави ёққа ҳайдаб кетишди.

У қўли блан артиллерия гумбирлаши эшитилаётган ғарб тарафни кўрсатди.

— Буниси ташвиш бўлди-ку! — деди ошпаз кўнгли ғаш бўлиб. — Бир ўзингни бу ерга ташлаб кетиб бўладими?

— Айтиб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Шундақ болани ҳечким йўқ қишлоққа ёлғиз ташлаб кетамизми?! — деди жаҳли чиқиб аравакаш ва мўйловини қимирлатиб қўйди.

— Мен ҳам шуни айтаман-да. Броқ ёш болани урушда олиб юриш қандай бўларкин? — деди ошпаз энги блан иягидаги терни артар экан, куюниб. — Артиллериянинг отишини эшитмаяпсанми? Бу гўдак блан уруш бўлаётган ерга қандай борамиз? Кўчма ошхона болалар боғчаси эмас...

— Гапларинг тўғрику-я... Эҳ... нима ҳам демоқчи эдим... Йўқ, жуда ҳам тўғри эмас, — деди аравакаш паришонлик блан инқиллаб. — Биз ошхона блан атакага бормаймиз... — У болага энгашди, уни кўтариб олиб ўзи блан ошпаз ўртасига ўтқазиб қўйди. — Қани, кетдикми-кетдик!

Кейин ошпаз, аравакаш, сочлари ҳурпайиб кетган Янек ва солдат шўрваси қулқуллаётган арава йўлга тушдилар.

Ошпаз сумкасини титкилаб, ундан бир бурда қора солдат нони олди:

— Қорнинг очгандир? Ма, еб ол, ўғилча.

— Очганда қандай! — деди бола хўрсиниб.

— Ейвер бўлмаса! Тўхта-чи, менда ҳам егулик ул-бул бор эди, — деди аравакаш эслаб ва чўнтагидан бир чақмоқ қант олди.

— Фашистлар роса шаталоқ отиб қочишипти-ми! — деди ошпаз йўл ёқасидаги зовурларни кўрсатиб.

Чуқурларда снаряд илма-тешик қилиб юборган пачоқ машиналар кўринди, гусеницаси синиб кетган катта бир немис танки ғилдираклари осмондан бўлиб ётарди. Утлоқда немислар ташлаб қочган окоплар ва тиканли симлар ўрами кўзга ташланарди.

— Орқасига қарамай қочаяпти! — деди кулиб аравакаш. — Солдатларга тушки овқатни вақтида отказиб берсак бўлгани эди!

Янек ўз ғамхўрларининг шапкаларидаги бургут расмига зўр қизиқиш блан тикиларди. У катта бурда нонни ер экан, калласини юқори кўтариб, ёнида ўтирганларнинг тугмаси ва камарини ушлаб кўрарди. Охирги тишлам нон ва қантни ютиб бўлганидан сўнг у қўрқа-писа аравакашнинг енгидан тортди.

— Нима дейсан? — унга қаради аравакаш.

— Амаки, сизлар жуда узоқдан келаяпсизларми?

— Ҳа, болакай, жуда узоқдан. Неча километр йўл босганимизни сен ҳисоблаб ҳам етолмайсан. Ҳали жуда ёшсан...

— Фашистларни сизлар қувиб юбордингларми?

— Фақат биз эмас. Қишлоғингдан қандай аскарлар ўтганини кўрдингми? — деди аравакаш, отга қамчи уриб.

— Кўрдим, — деб жавоб берди Янек. — Уларнинг шапкасида ҳам сизникига ўхшаш бургут бор эди. Ба'зилариникида эса, қизил юлдуз. Улар ҳам бизникиларми?

— Фашистларни қувганидан кейин албатта биз-

зики! Қувганда ҳам роса боплаб қуваепти-да! — деди ошпаз та'кидлаб.

Улар томлари босиб қолган, йўл ёқасида ўрин-кўрпалари сочилиб ётган яна бир бўм-бўш қишлоқдан ўтдилар. Улар қаршисидан ола-була мушук чопиб чиқди. У пуштиранг тумшуғини юқори кўтариб, аянчли миёвлади.

Янек аравакашнинг енгидан тортди ва унга қаради. Аравакаш мўйловларини қимирлатди-да:

— Дррр!.. — деб отига бақирди. — Учоққа ўтин қалаб қўйиш керак. Бўлмаса ўчиб қоладн.

— Тўғри, бу Бугга боришдаги охирги қишлоқ, — деди унинг фикрига қўшилиб ошпаз ва аравадан тушди.

Унинг кетидан бир сакраб Янек ҳам тушди. Чопиб мушукнинг олдига борди ва уни қўйнига солиб олди.

Бирнеча минутдан сўнг ҳаммалари яна аравада ўтиришарди.

— Қани, кетдик! — деди ошпаз халлослаб. — Ёқил-ғи Бугга боргунгача етади! Артиллерия ҳали гумбур-лаяпти — вақтида етиб борамиз.

Кейин улар чанг-тўзон кўтариб, от чоптириб кетдилар.

— Товуши ўчди, — деди ошпаз бирпасдан сўнг, безовталаниб. — Йигитларимиз дар'ёдан ўтишаётган бўлса керак. Эшитаяпсанми, артиллерия жим бўлиб қолди.

— Тезроқ, тезроқ! — деб бақирди аравакаш қувонч блан ва ҳаяжонидан ўрнидан туриб олди.

Улар тарақа-туруқ қилиб омон қолган кўприкчадан ўтиб, далага чиқиб боришганда, солдатлар дуч келган жойга ўтириб, жангдан кейин ўз қуролларини кўздан кечирмоқда эдилар.

— Шўрва! Қайноқ шўрва! — деб бақирди ошпаз аравадан туриб.

Котелок кўтарган солдатлар бирпасда кўчма ошхонани қуршаб олишди.

— Яна қанақа йўловчи олиб келдиларнинг? — деб

ҳазиллашди Янекнинг ёнида турган солдат ва унга котелогининг қопқоғини тутқазди. — Урушга келибсан-у, котелогинг йўқ! Ма, овқат олиб ич.

Кимдир унга ўз қошиғини берди.

Янек йўл ёқасига ўтирди, қўйнидан мушукни олди ва улар овқат еябошлашди; бири идиш ўртасидан, иккинчиси четидан ерди. Солдатлар ҳам унинг атрофига ўтириб, шоша-шоша иссиқ шўрва ичабошладилар. Улар бу ерда кўп тўхташмади. Янек дарёга тушиб котелок қопқоғини энди ювиб ҳам бўлган эдики, пиёда аскарлар яна йўлга тушишди. Ошпаз, аравакаш ва Янек эса, қозонга сув тўлдириш учун қолишди. Сувни ташиб бўлгач, яна қўшин кетидан йўлга тушишди.

Улар шу кун кечгача саёҳат қилишди. Ниҳоят, қандайдир бир қишлоққа дуч келишди. Кўчанинг четидаги ҳамма деворлар олдида одамлар туришарди. Улар солдатларга гулдасталар отар, шапка, рўмолчаларини силкитардилар. Уларнинг:

— Яшасин бизнинг армиямиз! — деб қичқиришганини бирнеча чақиримдан туриб эшитиш мумкин эди.

— Янек, энди сени шу ерда бир одамга ташлаб кетамиз. Урушга боришга ҳали жуда ёшсан, — деди ошпаз безовталаниб.

— Балки бу ерда уйингдагилардан бирортасини топиб оларсан. Одамлардан суриштириш керак. — деб Янекни юпатди аравакаш ва энг четдаги уй олдида отини тўхтатди: — Дррр!.. Тўхта!

Уларни жуда кўп одам ўраб олиб, гапиришга ҳам қўймай худди туғишганларидек қучоқлаб ўпишабошлади.

— Қаёққа ҳайдаб кетишди дединглар уларни! — деб суриштирардилар ошпаз блан аравакаш.

— Қайси қишлоқдансан, ўғлим? — деб сўради Янекнинг ёнида турган хотин.

— Уларни бутун кўч-кўронлари блан қишлоғимиз ёнидан ҳайдаб ўтиб кетишди! — деди қандайдир бирчол.

— Бу ердан икки миля нарига борганда ҳаммаларини қўйиб юборишипти деб эшитдик, дўппилари тор келиб қолганга ўхшайди, — дейишарди одамлар.

— Болани менга ташлаб кетинглар, яхшилаб қарайман, — деди бир мункайган кампир, одамларни итариб-туртиб олдинга ўтаркан.

— Менга қолдириб кетинглар! Меникида ҳам оч қолмайди, — деб илтимос қилди зангори кўйлакли тўладан келган аёл.

Янек бўлса, ошпаз блан аравакашга ёпишиб:

— Амакижонлар, яна бироз нарироққа олиб боринглар! Икки миля дейишаяпти... Балки ойимни топармиз... — деб ёлворарди.

Нима ҳам дердинг! Ҳаммалари кулиб юборишди. Қимдир Янекнинг тиззасига бир тугунча қўйди, унда пишлоқ блан ёғ бор эди. Яна кимдир Янекнинг бошини силаб:

— Боланинг гапи тўғри, онасига яқинроқ бўлади. Сизлар ҳам худди ўша томонга кетаяпсизлар, — деди.

Қуёш аллақачон ўрмон орқасига ўтиб яширинди. Шунинг учун улар отни йўртдириб кетишди. Янек ошпазнинг пинжига тиқилиб, мудрайбошлади. У уйғонганида кечаси бўлиб қолган эди. Осмонда ой сузиб юрар, қандайдир бир уйнинг деразасидан чироқ кўринарди. Аравакаш отни аравадан чиқариб, ем берди. Ҳамма уйларга ҳарбийлар жойлашган. Ошпаз блан аравакаш эшиклари ланг очиқ овиндаги¹ бордонлар ичига суқулиб, солдатлар орасидан бир амаллаб жой топишди. Янекни ўрталарида олиб ётишди.

Тонг сал ёришиши бланоқ ташқарида шов-шув бошланди. Солдатлар қудуқ атрофида юз-қўлларини ювиб, йўлга тайёрланмоқда эдилар. Ошхонадан тутун чиқиб турарди, қозонда кофе қайнамоқда. Янек уйғониб қараса, хашак устида ётипти. У кўзларини ишқалаб, қандай қилиб бу бегона овинга келиб қолганини эслашга ҳаракат қилди. Ана, остонада семиз ошпаз кўринди.

¹ Овин — янги олдида галла боғлари қуритиладиган махсус бино.

— Тур, ҳай дангаса! Қофе совиб қолади. Пиёдалар аллақачон йўлга тушди. Қозонни ювиб, улар кетидан жўнаймиз. Мен одамлардан суриштирдим, сизникилар кейинги қишлоқда экан!

Янек сакраб турди. Дик-дик этиб, бирпасда қудуқ олдига югуриб кетди. Чорак челақ сувни бошидан қуйди, дарров уйқуси ўчиб, ҳамма нарса яна хотирида яққол гавдаланди.

Узоқларда кўринмай кетган аскарларнинг оёғи остидан кўтарилган чанг секин-аста тарқалди. Улар от чоптириб борардилар; қозонда тушки овқатнинг суви қулқулларди.

Танклар тошларини ўйнатиб кетган йўл дала ва ўрмонлардан ўтарди. Йўл ёқасида шикастланган немис машиналари ва хунуги чиққан танклар ағдарилиб ётарди. Бу бирнеча соат илгари шу ерда бўлиб ўтган жанг излари эди.

— Амаки, солдатлар окопда ўтирганларида нима ейишади? — деб сўрарди Янек гоҳ ошпаздан, гоҳ аравакашдан.

— Окопдами? Мана шу ошхона кечаси нимани оборса шуни ейишади. Бундай пайтларда уларнинг тушки овқати ҳам, кечки овқати ҳам битта бўлиб кетади! — деб кулди ошпаз.

— Ўқлар визиллаб учиб туради, эҳтиёт бўлмагин-чи... Бизни доим шунақа орқада судралиб юришадими деб ўйлайсанми?

— Визиллаганда қандай! — деб ошпазни қувватлади аравакаш. — Уруш бекинмачоқ эмас, унда сен блан мен бундай сайр қилиб юролмаймиз... Шошмай тур-чи! Ҳўв анови қишлоқни кўраяпсанми? Балки ўша ерда сени онангга ташлаб кетармиз...

Қишлоққа яқинлашганлари сари ошпаз аравакашга, аравакаш ошпазга ғамгинлик блан қараб кўйишарди.

— Ҳм!.. — деб тўнғиллаб қўйди бири.

— Ҳм!.. — деб тўнғиллаб қўйди униси ҳам.

Уйларнинг трубалари кўриниб қолди. Лекин ҳали совимаган култепа орасида шу трубалардан

бошқа ҳечнарсa қолмаган эди. Бу қишлоқда улар ҳатто битта мушук ҳам учратмадилар.

— Росa шаталоқ отиб қочишаяпти-да, лекин бу қишлоқни ҳам ёндириб юборишга улгуришипти! — деб жаврарди аравакаш.

Янек йўл ёқасидаги култепага назар ташлади. У бошини юқори кўтариб солдатларга қарар, аммо энди ҳечнима деб сўрамасди.

Улар яна илгарига қараб кетишди. Урилмасдан қолган буғдойзордан, уруш излари кўриниб турган — тиканли симлар, ишдан чиққан қурооллар чочилиб ётган, окоплар қазилган ўрмон ва ўтлоқлардан ўтиб боришди.

Яна ўрмон. Яна дала. Кейин яна бир қишлоқ. Бу гал улар хўрозлар қичқириб, уйларнинг трубасидан тутун буруқсиб турган қишлоққа келишди.

— Энди сени шу ерда бирорта меҳрибон одамга ташлаб кетамиз. Сени бундан буёғига, урушга олиб бориш мумкин эмас, — деди аравакаш, жаҳл блан мўйловларини қимирлатар экан, хўрсиниб.

— Бизнинг йўлимиз жуда олис. Урушда болаларни олиб юриш мумкин эмас, — деб қўшиб қўйди ошпаз.

Биринчи уйнинг олдига етиб келишлари бланок:

— Дррр!.. — деб қичқирди аравакаш. — Учоққа ўтин ташлаб, қозонни кавлаб қўйиш керак.

Ошпаз ўз иши блан шуғулланабошлади, аравакаш бўлса уйга кириб кетди. У уйда анча хаёллаб қолди.

Кейин бирдан остонада пайдо бўлди, унинг юзлари қувончдан кулиб турарди. Уйдан бир бола югуриб чиқди ва қишлоқнинг нариги томонига қараб ҳовлиққанча чопиб кетди.

— Кетдик! — деди кулиб аравакаш ва ҳатто хансираб қолган ошпазнинг аравага чиқишига ҳам ёрдамлашди.

Улар бир-бирларига қараб олишди. Бири бош тебратди, сўнг иккинчиси ҳам бош силкиб қўйди.

— Ясь, менга қара, кичкинтой! — деб гап бошлади аравакаш тизгинни қўлига олиб. — Мана, биз блан кетаяпсан, кейинчалик, ажралишиб кетганимиздан сўнг эсга оласанми бизни?

— Нима эди? — деб сўради Янек аравакашдан қизиқиб, ҳурпайган сочларини силаб қўяр экан.

— Шундай, ўзим! Сен ҳали ёшсан, кўп нарсани тушунмайсан...

— Қанақасига ёш бўлар эканман! — деди Янек хафа бўлиб. — Мен сизларнинг жуда узоқдан... Москвадан келаётганингларни биламан. Варшавага кетаяпсизлар. Бу бизнинг қўшин. Анави юлдуз тақиб олганлар ҳам бизники, чунки улар фашистларнинг адабини беришяпти...

— Бунинг ақли жойида, — деди ошпаз.

— Катта бўлганингда эсингдан чиқарма, уруш — катта офат. У, биринчидан, сенга ўхшаган болаларни уй-жойсиз қолдиради. Сўнг уларнинг онаси йўқолиб қолади — бу икки. Ундан кейин, бу болаларни яна онали ва уйли қилиш учун овора-сарсончилик кўпаяди, бу уч. Мана...

Аравакаш қўлини олдинга узатиб ниманидир кўрсатди. Бир хотин улар томон югуриб келарди, унинг кетидан бояги уйдан чиқиб кетган бола ҳам чопиб келарди. Хотин қичқирар ва қўлини силкитарди. Янек чопиб келаётганларга қаради ва юриб кетаётган аравадан сақрамоқчи бўлди, аммо ошпаз уни ушлаб қолди.

— Ойим! Ойижон! Менинг ойим! — деб бақриб юборди Янек.

— Дррр! Дррр! Тўхта! — деб буйруқ берди аравакаш тизгинни тортиб.

Лекин бу мутлақо ортиқча эди; чунки отнинг ўзи қулоқларини диккайтириб ва кўзларини чақчайтириб тўхтаган эди. У дам орқага, дам олдинга қарар, ҳадеб қулоқларини учирарди. Бу унинг «Қани! Буёғи нима бўларкин? Бу хотинни ҳам аравамга миндириб олишармикин ёки болани туширишармикин?» дегани эди.

От олдин чапга, сўнг ўнгга думини силкитди. Бундай қараса, бола онасининг қучоғига тушди. Уни аравадан онасига семиз ошпаз узатиб юборди.

Шунда бирдан от ўз хоҳиши блан қўзғолди. Бу унинг биринчи марта командасиз юриб кетиши эди. Бундай эркалатишларга қараб туришни ёқтирмаганиданми ёки аравага яна битта йўловчи чиқади деб қўрққаниданми, ким билсин. От йўртиб борарди. Янек онасининг елкаси оша қараганида йўлда фақат осмонга кўтарилган чангни кўрди.

— Булар ўзимизнинг солдатлар. Костюшкочилар¹. Улар мени қутқариб қолишди, — деди Янек.

— Сени ҳам, бизнинг ҳаммамизни ҳам қутқаришди, — деб қўшиб қўйди онаси. — Мен бўлсам уларга раҳмат айтишга ҳам улгурмай қолдим...

Ошпазлар командаси кетидан кўтарилган чанг аста-секин тарқаб борарди.

¹ Поляк миллий қаҳрамони Тадеуш Костюшко помидаги дивизиядан.

— * — * — *

ВЕРОНИКА ТРОПАЧИНСКАЯ-ОГАРКОВА

БОШМОҚ

— Отхонага қарадингми? Чўчқаларга ем бердингми? Хашак қирқиб қўйдингми? Нимага бақрайиб турибсан? Уйни супур!

Қипқизариб кетган хўжайка атрофга хамир ва қўзиқорин ҳиди таратиб, ошхонада уёқдан-буёққа елиб югурар, минут ўтмай иш буюрарди:

— Михась, чўчқаларга кепак сол!.. Тезроқ қимирласангчи, ҳали даҳлизни ҳам ювиб чиқишинг керак!

Михась отхонага югуради, қудуқдан сув келтиради, чўчқаларга ем беради, уйни йиғиштиради, даҳлизни супуради... Михась ҳаркун эрта тонгдан то ярим кечагача ишлайди. Бугун байрам, броқ у кечқурунгача ювиниб, уст-бошини сал тартибга келтиришга улгурадими-йўқми — ўзи билмайди.

Михасьнинг ёши ўн иккида, унинг ҳечкими йўқ. Уруш тугай деб қолганда фашистлар отасини қишлоқ чеккасида осишди, онаси эса ўлди, ўшанда узоқда — нақ Краков яқинида турадиган холаси келди.

— Ҳа, ёлғиз ўзинг қолдингми? — деди у. — Бир илож қилиш керак. Шўрлик, энди дун'ёда мендан бошқа ҳечкиминг қолмади. Уйга олиб кетай десам, иложим йўқ: ўзимнинг ҳам уч болам бор... Ёшинг нечада? Оҳ, ҳали жуда ёшсан!.. Ҳечким ишга олмайди. Мол боқишни биласанми?

Холаси бутун қишлоқни кезиб, одамлар блан гап-

лашди, суриштирди — хуллас, Михась бу хўжайкаси-
никига қандай қилиб келиб қолганини ўзи ҳам бил-
майди. Ёз ва баҳор пайтлари у мол боқади, куз ва
қишда эса, уй ишларида ишлайди. Холаси уни бу
хўжайкага бутунлай берган. У хўжайканинг номи-
га ниманидир, ўша қийшайиб қолган кичиккина уй
блан бир парча ерни бўлса керак, хат қилиб берди.
Михась буларнинг ма'носини билмайди ҳам, тушуна-
олмайди ҳам.

У фақат энди хўжайини борлигини билади. Хў-
жайканинг эри ва болалари бор. Яна, қари онаси ҳам
бор; у уйнинг иккинчи қисмида туради, рўзғори бў-
лак. Хўжайка бой, мол-дун'еси ошиб-тошиб ётибди.
Болалари мактабга қатнайди, улар доим тоза кийи-
ниб юришади. Михасьни улар менсимайдилар: «Қим
бўлипти у, бир ташландиқ бола-да», дейдилар.

Хўжайка эса: «Михась, югур, сигирларга қара!
Михась, чўчқаларга ем бер! Михась, буним олиб қўй!
Михась, уни олиб бер!» дегани-деган.

Бугун арча байрами; бутун уйни қўзиқорин, хамир,
сомса ҳиди тутган; Михась эса, бетиним югуради, хў-
жайка тўхтовсиз иш буюради.

Михась ҳам арчани сабрсизлик блан кутаяпти. У
отхонага югуриб кетаётиб, йўл-йўлакай хўжайка мен-
га арча байрамида бошмоқ совға қилмоқчи бўлганини
унутмагандир, деб ўйлади. Хўжайка кузда картош-
кани ёмғирдан асраб қолиш учун тезроқ уйга ташиб
олиш зарур бўлганда шундай деб ва'да қилганди.

«Илдамроқ қимирла, агар тез ташиб битирсанг,
Янги йилга ботинка олиб бераман»,— деганди у.

Ушанда Михасьнинг шошганини кўрсангиз! Бўл-
масачи: ботинка олиб беришади-я! Онаси ўлгандан
буён у янги ботинка кийган эмас. Аввал ўз эски бо-
тинкаларини кийиб юрди, кейин отасининг ботинка-
ларини киядиган бўлди, ўшандан бери оёғида отаси-
нинг ботинкаси.

Бугун эса, арча байрами — у бошмоқ олади. Бош-
моқ олади, бошмоқ, бошмоқ!

Мана, кечки овқат ҳам тугади. Хўжайка стол ёнидан туриб, қўшни хонага чиқди. У ерда хўжайин блан болалари биргаликда чиройлик қилиб ясатган арча турибди. Хўжайка секин-аста, шошилмасдан, гердайиб юради. Бўлмасамчи! Ахир у йигирма морг ернинг эгаси-да! Хўжайин арчадаги шамларни ёқди. Катта ўгли Юрек блан қизи Агнешка унга боқишади, Стасек ва Фелек арчага фахр блан қараб турибдилар.

Арча ёнида боболари блан бувилари туришипти — бугун ҳаммалари бирга овқатланишди. Хўжайка креслога ўтирди ва қатор қилиб совғалар териб қўйилган столчани ўзига яқинроқ сурди. Ҳамма совғалар оқ қоғозга ўроғлик, ҳаммасининг устида ёзуви бор.

Михась эшик ёнидаги бурчакда турибди. Унинг юраги дук-дук урмоқда. Рост арча эканми! Қандай чиройлик-а!.. Бошмоқ қанақа экан? Қорамикин ёки жигаррангмикин? Юреknикига ўхшаганмикин ёки Фелекникигами?

Хўжайка совғаларни улашабошлади. Онасига иссиқ рўмол, отасига жун пайпоқ, Юрекка — свитер, Агнешкага — қўғирчоқ, Фелекка...

Михась кўзларини юмди. У ортиқ қараб туролмайди. Оқ қоғозга ўралган совғалар борган сари озаийиб бораяпти.

Хўжайка совға беришни давом этдирди.

— О, — деди у, — Фелюсь арра блан янги шапка олди, — қаранг! Стасекчи — чана блан у ҳам шапка олди. Болажонларимга янги шапка кераклигини ким билибди? Қандай иссиқ шапкалар! Стасек, кийиб кўргин-а.

Михась кўзларини очмади. Ҳозир хўжайка: «Қаранглар, бунда Михасимизга ҳам совға бор. Бошмоқ! Тагин қандай бошмоқ денг!» деб қолади.

Броқ у ҳечнарса демасди. Хўжайка кулади, чунки Агнешка арча тагидан онаси учун тайёрлаган совғасини олаяпти: Агнешка ҳам кулади, чунки бугун ҳамма хурсанд, ҳамма мамнун.

Михась кўзларини очди ва олдинга бир қадам босди. Балки бошмоқ тайёрлаб қўйилгандир-у, лекин унга хўжайканинг кўзи тушмай тургандир.

— Михась-чи! — деди хўжайка. — Михась ҳали совға олгани йўқ. Ма, азизим, ол, бу сенга. Билганигни қил.

У ўрнидан туриб, комоднинг тортмасини очди ва бирнечта майда чақа олиб, Михасьга узатди. Михась уларни олиб, ташқарига отилди. Аввал даҳлизга, кейин ҳовлига чиқди. Пул қўлидан битта-битта тушиб қолди. Алам юрагини эзар, юзидан қайноқ ёш оқарди. Бошмоқ йўқ! Қораси ҳам, жигарранги ҳам, қўнж-лиги ҳам, боғичлиги ҳам — ҳечқанақаси йўқ... Уйларда байрам чироғлари порлаб турибди. Михась отхона остонасига чўнқайиб ўтирди. Энди йиғиси тўхтаган. У ўзининг оғир, қайғули аҳволи ҳақида ўйлапти, аммо йиғлаятгани йўқ. Совуқ, лекин уйга киришни истамайди. Михась-ку бу ердан жон-жон деб кетарди-я. Аммо қаерга боради? Кимнинг олдига? Ёз бўлганда-ку, Юзек Ковналя турадиган ерга, қишлоқнинг нариги чеккасига борарди. Кейин Юзек иккаласи Вицек Пенкальский олдига боришарди. Кейин Вицек, Юзек, уччаласи Магдуса Бидулянканинг олдига борган бўлардилар. Чунки, ростини айтганда, Михась ҳам унча ёлғиз эмас. Унинг ёзда бирга-бирга сигир боқадиган, ўйнайдиган ўртоқлари бор. Кузда улар мактабга қатнайдилар, Михась эса қатнамайди, лекин Михась барибир улар блан ўртоқ.

Михась қўлини иягига тираганича қоронғиликка тикилди. Бирданига дарвоза олдида оёқ шарпаси эшитилди. Ҳовлига бирнеча бола кириб келди. Улар нима тўғридадир шивирлашдилар; кейин уй олдига бордилар, лекин ичкарига киришга ботинаолмадилар.

— Нима гап? — деб сўради Михась жиддий тусда. У ҳали бу келганлар ким эканини билмасди.

— Михась, сенмисан? Буёққа кел! Сени олиб кетишга келдик...

Кўча эшиги ғижир этди — болалар Михасьни олиб кетишди. Уйдан ашула эшитилади, лекин Михась энди йўқ.

Унга бир қаранг! Энди у мактабда, арча ёнида турибди, атрофини анча болалар қуршаб олишган. Ўқитучи меҳрибонлик блан унинг қўлидан ушлаб турипти. Болаларчи? Улар:

Сенсиз, қадрдон Михась,
Байрам бизга татимас...

деб ашула айтаяптилар.

Михась бирданига қаттиқ совқотиб кетгандек титради. Унинг қизарган, меҳнатда қабарган қўллари пальтосининг калта енгларидан бир қарич чиқиб турибди: ахир у онаси ўлганидан бери анчагина ўсган-да. Оёқларида отасининг эски этиги. Сочлари пешонасига ўсиб тушган, ўқитучи уларни тўғрилаб қўйди. У Михасьни маҳкам бағрига босганча иссиққина синфда, қўшиқ айтаётган болаларнинг ўртасида, арча ёнида турибди. Шу пайт Вицек Қонколя, улар, я'ни ўқитучи ва болалар Михасьни ўз оилаларига қабул қилиб олмоқчи бўлганликларини айтди. Улар волостьга бориб, Михасьни бундан буёқ хўжайканикида турмайдиган қилиб келишибди. Шу ерга яқин жойда Болалар уйи ташкил этилган, энди Михась ўша ерда яшайди, бу унинг ўз уйи бўлади. У ер шундай яхши, шундай ажойибки!

— Михась, бу уй оддий уй эмас, бошқача, — деди Вицек сўзида давом этиб. — Уни очганларида ҳатто Варшавадан, министрликдан оламлар келган. Чунки энди халқ Польшасида ҳаёт аввалгидек эмас. Ҳарбир бола ўқиши, яхши яшаши ва бахтли бўлиши керак... Сен бизнинг мактабда ўқийсан. Сенинг уйинг блан ерингни ҳам хўжайкангдан тортиб олишади. Ҳа, гап шунақа...

Вицек гапидан адашабошлади, бир гапни қайта-қайта такрорлади, ба'зи нарсаларни айтишни бутунлай унутди, броқ шу пайтда қандайдир бир му-

ҳим иш юз бераётгани ҳаммага ма'лум. Михась уйини топди. Энди у мактабда ўқийди, энди Михасьнинг оиласи бор.

— Сенга аввалига энг зарур нарсаларни сотиб олиш учун биз бироз пул ишлаб топганмиз,— деб тугатди Вицек ўз нутқини. — Урмонга бориб, дарахт ўтқаздик. Сенга нима ҳозирлаб қўйганимизни биласанми?.. Қани, Мариська, буёққа ол!

Мариська эгилиб, арчанинг остидан бир жуфт ярақлаган, боғичли бошмоқ олди ва уни Михасьга узатди. Михась бошмоқни олди, уларга қараб турди, сўнг ўқитучининг қўлидан чиқиб, даҳлизга отилди. Болалар ҳайрон. Нима гап? Михасьга нима бўлди? Ўқитучи ҳам Михасьнинг ҳаракатига тушунаолмай ҳайрон. У даҳлизга чиқди. Михась зина ёнидаги бурчакда ўтирибди. У бошмоқларни бағрига босиб, йиғларди. Шундай аччиқ йиғлардики, ўқитучи қўрқиб кетди:

— Михась, ўғлим, нима бўлди? Жоним, сени ким хафа қилди, айт? Нега йиғлайсан, азизим?

Ўқитучи кетидан болалар ҳам югуриб чиқдилар. Улар Михасьдан, нима бўлди, нега бундай йиғлайсан, деб сўрардилар. Шу пайт, онаси ишга кетганида уйда сингилларига оналик қилучи Гануся Петровская Михасьнинг оёқларидан отасининг эски этигини ечабошлади.

— Михась, сен бу оддий бир ботинка эканини унутганга ўхшайсан, — деди у. — Худо билсин, бошингга нималар тушмади. Оёғингни узат. Кийгизиб кўрайликчи, оёғингга яхши келармикин. Ахир кийиб кўриш керакку, тўғрими, Михась?

ЯНИНА БРОНЕВСКАЯ

ЯНГИ МАКТАБДА

Қўрғон тепалиқда, тўп снаряди тешган ерининг янгигина урилгани билиниб турган гиштин девор нар'ёғида эди. Срасини айтганда, у энди қўрғон эмас, балки Порембадаги янги мактаб. Оқ устунли зина-поя тепасидаги бўялган тахтага катта қилиб ёзилган ёзувларни ўқиган ҳарбир киши бунга ишонч ҳосил қилиши мумкин. Бу ёзув ва девордаги тешик масаласи ёзнинг бошидаёқ қўзғалган. Авваллари помешчик қўлида ишлаб юрган ерсиз ва оз ерли деҳқонлар ер олганларида, кекса Матусякова бундай деди:

— Мен энди қариб қолдим, ёруғ дун'ёда сўққа бошим, холос. Мен боққин деб ҳечкимга бош эгиб бормаيمان, текин томоқ ейишга ҳали эрта. Мана шу қўрғонда помешчикнинг ўрдақларини боқабошлаган пайтимдан тортиб қирқ йил хизмат қилдим. Бу ерлар менинг туғилиб-ўсган жойим, экин-тикин қилишга кучим етмайди, шунинг учун иш бундай бўлсин...

Аниқроқ қилиб айтганда, Матусякованинг «бундай бўлсин» дегани, мен қўрғончанинг чап томонидаги кичкинагина хонага кўчиб ўтай, менга қўнғироқ, чўтка ва бошқа керакли асбоб-ускуна беринглар, кейин мен шу мактабнинг уёқ-буёғига қараб юрай, супуриб-сидирай, қўнғироқ чалай, болалар жўжа-хў-

розлардек уришмасликлари учун уларга қараб юрай, дегани эди.

— Ма'қул,— дейишди деҳқонлар.

— Албатта, биз ҳаммамиз розимиз. Матусякова тиришқоқ аёл,— деди ҳамманинг ҳурматига сазовор бўлган Амброзьяк бобо.

— Ҳа, бу жуда яхши иш,— деб тасдиқлашди аёллар ҳам.— Матусякова анча чидамли хотин, болаларни яхши кўради, ҳаммаси ўз боласидай бўлиб қолган.

Шундай қилиб, Матусякова ўша куниеқ, авжи ёз қизифидан бошлабоқ чердакдан тортиб то подвалгача бутун мактаб биносини ювиб тозалашга киришди.

У бутун деворларни оқлади, деразаларни ювди. Мактабнинг поли оддий пол эмас, бошдан-оёқ дуб ёғочидан катак-катак қилиб ишланган эди, ҳаммадан бурун, ундаги ҳархил доғ-дуғларни ювиб кетказиш керак эди. У ёлғиз ўзи ишларди, деб айтиб бўлмайди: унинг олдига — мактабга келаси йили тўртинчи синфда ўқийдиган қизчалар келиб туришарди.

— Бувижон, ичкарини лой қилмасинлар учун похолдан бутун зинани қоплайдиган каттакон наमत тўқиб берайликми? — деб сўрашди қизчалар.

— Майли,— деб жавоб берди Матусякова.— Аммо яна бир жуда зарур иш бор, уни ўғил болаларсиз қилиб бўлмайди. Ўғил болаларимиз қаёқда? Биронтаси бир кириб ўтай демайди-я...

Ўғил болалар бўлганда қандоқ! Эҳ, улар қандай кеккайиб юришади! Улар оталарининг янги хўжаликдаги беш гектар ғалласини ўришга ёрдамлашардилар, шунинг учун улар блан гаплашиб ҳам бўлмасди! Вицек, отларни чўмилтираман, ўрмондан янги уйга ўтин ташийман деди, кейин ҳадеб тихирлик қилавермасинлар учун, бусиз ҳам ишим бошимдан ошиб ётибди: мих етишмайди, арра ўтмас... деб қўшиб қўйди.

— Менга деса, анави учта товуғингни ҳам чўмилтиравермайсанми, бу сенинг ишинг,— деб баҳслаша-

бошлади у блан Зося: У бир бидирлаб кетса ҳеч тўхтатиб бўлмасди, шунинг учун уни «тегирмон» деб аташарди.— Хоҳласанг ўзингга уч қаватли уй қуриб ол, лекин у уй ўз-ўзингники бўлади, меники ҳам эмас, Анельканики ҳам эмас, Терезаники ҳам эмас, Марцисаники ҳам...

— Войбў, бидирлаганинг бутун волостьга етади-я! — деб қичқирди Вицек ва ҳатто қулоғини бекитиб олди.— Тегирмон айланиб кетди: тр... тр...

Броқ Зоська шундай қаттиқ бидирладики, Вицек қулоғини бекитиб олган бўлса ҳам эшитарди.

— Бу мактаб ҳаммамизники! Тўғри, у бутун волость бўйича эмас, лекин бутун Поремба бўйича.

Кейин Вицек дарҳол қўлини қулоғидан олиб, Зося мен ҳақ гапни гапираяпман деб ўйламасин учун афтини кулгили қилиб буриштирди-да, ўжарлик блан сўзида давом этди:

— Бутун Порембаники бўлса нима? Шунга бидирлайвериш керакми?

— Бутун Порембаники бўлгандан кейин, у фақат бир Анельканики, фақат бир Марцисаники, фақат бир Терезаники эмас,— деб давом этди Зоська.

— Буни аллақачон эшитганман. Лўндасини гапир: сизларга нима керак? — деб унинг сўзини бўлди Вицек.

— Гишт блан оҳак,— биринчи марта қисқа жавоб берди Зося.

— Нимага?

— Деворнинг снаряд тешган ериши уриб қўйишга, агар уни уриб қўйилмаса...

— Бўпти. Билдим. Бажарилади,— деб унинг гапини бўлди Вицек, кейин у лабини бир чўпиллатиб қўйди-да, яйловдан тўғри дар'ёга қараб жўнади.

Лекин энди у нима қилиш кераклигини ўйлаб борарди. «Ҳарбири бештадан гишт беради. Кечқурун болаларни чақириш керак. Индинга ҳамма нарса тайёр бўлсин. Тўғри гап ҳамавақт тўғри: ахир мактаб бутун Порембаники, қизлар бўлса буни қилаолмайди».

Шундай қилиб, деворда ямоқ пайдо бўлди. Ҳатто устидан суваб ҳам қўйилди. Мактаб тепасидаги вивеска воқиаси ҳам Зоська-тегирмон блан Вицек-камгап ўртасидаги гапнинг худди ўзи бўлди, гапни чўзиб ўтиришни ёқтирмагани учун, унга шундай лақаб берилган эди: у ўзича алланарсалар деб мишғирлаб қўяди, лекин ва'да қилдими, бас, ҳамавақт бажаради.

Тахтани оқлашди, ёзувни эса, девор оқлашда ишлатиладиган оддий синька блан ёзишди.

— Ёмғир ёғиб қолса, ҳаммасини ювиб кетади: кўки оққа, оқи бўлса ҳаворангга айланади, — зинапояда туриб яна гап бошлади Зоська.— Агар оқи кўкка айланса...

Броқ нарвонда турган Вицек бошини юқори кўтариб:

— Пештоқчи? Пештоқ тўсиб турмайдими? — деб қўйди.

У болга блан уриб, вивескага охирги михни қоқди.

Зоська жавоб қайтаришга улгурмади, чунки улар турган зинапояга Матусякова чиқиб келиб, қўнғирогини чалабошлади. У қўнғирогини бетўхтов чалаверди, йўлнинг чангини чиқариб болалар югуришиб келабошлади.

Анелька, Марися, Тереза, иккала Стасик, Михась, иккала Марциса ва битта Теофиля келишди. Тушунарлими? Янги ўқув йилининг биринчи куни тўртинчи синфнинг ҳамма ўқучилари йиғилишди. Ҳамма ердан — бутун қишлоқдан йиғилиб келишди. Ахир бунақа мактаб ҳаммани ҳам сиғдираолади-да.

Зинапояга ўқитучи чиқди. Бу уларни тўрт йилдан бери эски мактаб остонасида кутиб оладиган ўша ўқитучи аёл эди. Шундай шовқин ғовир-ғувур кўтарилдики!

Мана, ўқитучи қўлини кўтарди, дарҳол жимлик чўкди. Бу ўқучиларнинг ўқитучи блан келишиб олган шартли белгилари эди.

Бир вақтлар помешчикники бўлган уйда очилган

янги мактабда биринчи ўқиш куни ана шундай бошланди.

Сўнгра болалар мактаб кооперативи ташкил қилишди. Бу иш мана бундай бўлди.

— Сен яна қоғозга ёзаяпсанми? — деб сўради ўқитучи биркун Вицек ўтирган партага яқинлашар экан бош чайқатиб.

Ўқитучининг нимадандир хафа бўлганини болалар аллақачон сезишган эди.

— Ҳа... мен... чунки... — деб ғудирлайбошлади Вицек нима дейишини билолмай қолиб.

Кеча болтага даста чопиш блан бўлиб, кооперативга бориб дафтар олишга қўли тегмади. Уйда ўтин ёрадиган бошқа нарса бўлмаганидан, онаси, тез болтага даста қилиб берасан, деб шоширган эди. Маълумки, Вицек кўп гапиришни ёқтирмайди, у ўзича алланарсалар деб ғудирлаб қўйди, лекин ҳечким ҳеч нарса англаб ололмади.

Броқ унинг ёнида ўтирган Зося-тегирмон дарҳол қўлини кўтариб, шошилишч равишда бирнима демоқчилигини билдирди.

— Сиз кеча бизга, энди ҳамаерда кооперативлар очилди, у кооперативларнинг вивескаси худди шафаққа ўхшаган, деган эдингиз...

— Шафақ эмас, камалак! — деди ҳамма нарсани биладиган, аммо бирнима демоқчи бўлса, қўл кўтаришни эсидан чиқариб қўядиган Теофиля сапчиб туриб.

— Ҳа, камалак, — деди ўқитучи ва Зосядан: — кооператив ҳақида нима демоқчи эдинг? — деб сўради.

— Кеча Анелька блан Стасек уччаламиз гаплашиб сиздан шундай... Хаҳ, оти нима эди, Теофиля?

— Филиал! — деб жавоб берди Теофиля ўтирган жойидан.

— Ҳа, филиал ташкил қилсак майлими, деб сўрамоқчи бўлган эдик, шу ерда — мактабнинг ўзида керакли ҳамма нарсани сотиб олишимиз мумкин бўлсин учун. Дафтарми, резинками, бўрми, қаламми...

— Ол-а, кооперативда сотиладиган нарсаларни бир бошдан санаб чиқадиган бўлди-ю! Мих, керосин, туз, гугурт эсингдан чиқмасин,— деб гудирлади Вицек яна, у ҳатто Зосянинг елкасига туртиб ҳам қўйди.

— Илгари омбор бўлган, деразаси панжарали ҳужрани шундай филиал қилишимиз мумкин, камкўстини ўзимиз қиламиз, ҳаргал қишлоққа югуравермайдиган бўлардик,— деб давом этди Зося.

Вицек энди Зосяни туртгани учун пушаймон қилди, чунки Зосянинг бу фикри унга жуда ма'қул тушди. Лекин Зося мен шунақа ақллиман деб, кибирланиб кетмасин учун Вицек бу фикрга дарҳол қўшилишни хоҳламади.

У башарасини буриштириб;

— Бу филиалга ким мудирлик қилади, сенми? — деб тўнғиллади.

Ўқитучи аввал Зосяга, сўнг бошқа болаларга қараб олди-да, деди:

— Буни жуда яхши ўйлабсизлар. Кооператив мудирини блан гаплашиб кўриш керак. У ҳамма ишни ўз устингизга олишингизни, арзимаган нарсага ҳам унинг олдига югуравериб, вақтини олмаслигингизни эшитиб, хурсанд бўлса керак. Лекин бу филиални ўзинглар бошқараолармикинсиз? Ҳаммасини ёзиб бориш, санаш керак-ку.

— Теофиля санашни ҳаммадан яхши билади,— деди Стасек Шмель.— Биз ҳаммамиз унга ёрдам берамиз, сиз эса хатоси борми, йўқми, ҳарқуни текшириб турасиз.

— Олинадиган товарни ёзиб бориш учун дафтар тутишимиз керак,— деди Шчипала фамилияли иккинчи Стасек, — чунки ҳамма нарса яққол кўриниб турсин. Тўғрими?

— Яхши,— деди ўқитучи.— Ҳозир ўша сиз айтган филиалга правление сайлаймиз-да, кейин ҳаммамиз бирга кооперативга борамиз, нималар қилиш, қандай иш тутишимизни ўша ерда айтиб беришади.

— Мен чиройлик қилиб вивеска ишлаб бераман,— деди Вицек.

— Яхши, яхши! — деб қичқиришди бошқалар.— Фақат унда етти хил рангли камалак бўлсин.

— Правлениега кимни сайлаймиз? — деб сўради Зося-тегирмон.

— Теофиляни!

— Стасек Шчипалани!

— Вицекни!

Лекин Вицек шу заҳотиёқ ўрнидан туриб:

— Мен санашни унча билмайман, шунинг учун мени сайламаслигингизни сўрайман... Лекин мол олиб келиш, тахлаш бўлса, унда...

— Яхши, яхши! Вицек омборни бошқаради, Теофиля мол сотади, чунки у ҳеч хато қилмайди, Стасек эса бухгалтер бўлади, — деб белгилаб чиқди Зося-тегирмон.— Чунки мен ўзим кўрдим, катта кооперативда...

— Яхши ўйлабсан,— деб ма'қуллади Вицек.

Энди ўқитучи овозга қўйишни буюрди. Қим рози бўлса қўл кўтарсин. Албатта, бутун синф баравар қўл кўтарди, шунинг учун санашга ҳам ҳожат қолмади.

Шундай қилиб, мактабда кооперативнинг «Камалак остида» номли филиали ташкил қилинди. Тор коридордан бориб, катта зал орқасидан бинонинг чап қаноти томонга, илгари омбор жойлашган ерга ўтган ҳарбир киши буни ўз кўзи блан кўриши мумкин. Каттакон қулф солиғлиқ турган эшик устига вивеска осиб қўйилган. Етти хил рангли камалак тагида: «Кооператив» деган сўзларни ўқиш мумкин.

Теофиля, Стасек ва Вицеклар Янги йил олдидан ўқитучи блан шаҳарга бориб, филиалда савдодан тушган пулга ўзлари ташкил қилмоқчи бўлган мактаб кутубхонаси учун китоб сотиб олишлари мумкин эканини ҳисоблаб чиқишди. Улар бунинг бутун синф учун кутилмаган совға бўлишини истардилар, шунинг

учун буни декабрьгача ўзлари-ю, ўқитучидан бошқа ҳечким билмаслиги керак эди.

Ниҳоят, декабрь келди. Умумий синф мажлисида Стасек Шчипала бир варақ қоғозни очди-да, танта-нали вазиятда ўқийбошлади:

— «Ўртоқлар, мактабда «Камалак остида» номи блан машҳур бўлган кооперативнинг сиз сайлаган правлениеси тўрт юз злотий¹ миқдоридоги соф даромадни мактаб кутубхонасига китоб сотиб олиш учун сарфлашга қарор қилди. Шаҳарга бориб китоб сотиб олиш учун делегация сайлаш керак».

Бутун синф:

— Ура! Яшасин шундай правление! Шунча пул тўплашипти,— деб қичқириб юборди.

Делегация сайлайбошладилар.

— Стасек Шмель борсин! У китоб ўқишни жуда яхши кўради,— деб қичқирди Теофиля.

— Теофиляни, албатта Теофиляни! — деб қичқир-ишди болалар.— У ҳамма нарсани билади, яхши китобларни танлаб олади.

— Бўпти,— деди ўқитучи,— икки киши бўлади. Аравада бошқа жой йўқ.

Ўқитучи мактабни ташлаб кетаолмасди, якшанба куни эса, ҳаммага маълум, магазинлар берк бўлади. У болаларга сотиб олиниши керак бўлган китоблар-нинг рўйхатини берди.

— Ҳозирча шу бўлади, бошқа пулингиз ҳам йўқ. Урушдан аввал чиққан китобларни фақат букинист-лардан топиш мумкин экани эсингизда бўлсин. Эски китобларни фашистлар йўқ қилган, кўпи ёниб кетган. Тиражи кўп мингли китобларни фақат бирнеча нуса-хагина топиш мумкин, — деб насиҳат қилди у.

Теофиля ўқитучининг гапларини диққат блан эши-тар, ҳатто қошларини ҳам чимириб турарди, у буки-нист, тираж, нусха, нашр деган сўзларни эслаб қо-лишга ҳаракат қиларди.

¹ Польша пули

Жума куни Теофиля блан Стасек шаҳарга жўнашди. Лекин чорак метрча қор ёққани учун улар аравада эмас, чанада кетишди. Кооператив мудирини ҳам болалар блан бирга жўнади, мудир уларнинг ишлари тамом бўлгандан кейин, қаерда учрашишларини шартлашиб олди. Энди улар кўп магазинли кўчалардан ўтиб борардилар, лекин болалар ҳеч нарсага эътибор бермас, фақат китоб териб қўйилган витринани қидиришарди. Ниҳоят топишди! Катта деразага қатор қилиб китоб териб қўйилган эди — бирихиллари чармдан ишланган, ён томони бироз айниб қолган олтинранг муқовали, бошқалари анча оддий муқовали.

— Булар — эски китоб. Бу, букинистик дўкон, тўғрими? — деди Теофиля.

Улар магазинга киришди.

— Хўш, хизмат? — хушмуомалик блан сўради прилавканинг нар'ёғида турган сотучи, худди катта харидорлар блан муомала қилаётгандек.

Сотучининг бундай муомаласи болаларга жуда ёқди.

Теофиля ҳам одоб блан:

— Мактаб кутубхонасига бир нечта китоб олмоқчи эдик, — деди.

Сотучи прилавка устига даста-даста китоб олиб қўя бошлади; кўп китобларнинг муқоваси титилиб кетган эди. Болалар ишга киришиб кетишди. Ҳиндлар ҳақидаги аллақандай қиссаларни, нома'лум авторларнинг равшан, тамтароқли расмлар ишланган, саргузаштлар тўғрисидаги повестьларини чап томонга қўйдилар. Уқитучи ёзиб берган рўйхатда тавсия қилинган отоқли ёзучиларнинг китобларини эса, ўнг томонга ажратдилар. Кейин нархини сўрадилар, танлаб олган китобларининг ярмини қайтариб беришга тўғри келди.

— Аттанг! — деб хўрсиниб қўйди Теофиля.

— Зарари йўқ, Краков бирдан қурилган эмас. Кутубхонамизни секин-аста тўлдириб борамиз. Лоа-

қал керакли-керакли китобларни йиғиб оламиз-ку,— деди Стасек унга секингина.

Улар пулни тўлаб, бошқа китоб магазинини қидириб кетишди.

Бу ерда улар янги китобларни тезда олишди, тўғри, янги китоблар ҳали унча кўп эмасди.

— Нима бўпти, Краков бирдан қурилмаган-ку, — деди бу гал Теофиля.— Уруш эндигина тамом бўлди. Бу фақат биринчи, аммо катта тиражлар. Шошмайтур, бир-икки йилдан кейин бизнинг Порембадаги полкаларимиз торлик қилиб қолади. Мана, кўрарсан!

Улар икки соат қандай ўтганини билмай қолишди. Кооператив мудирини блан учрашгани шартлашиб қўйилган жойга қараб югуришди, чунки қоронғи тушмай уйга етиб олишлари керак эди.

Шундай қилиб, болалар Поремба мактабида ўзлари кутубхона ташкил қилдилар.

Янги мактабда ўқиш яхши! Вақт сезилмай ўтиб боради, мана баҳор ҳам яқинлашиб келмоқда. Қуёш ерни иситмоқда, эриб бораётган қор тагидан қопқора ер юз очиб, ҳид таратмоқда. Йўлда ариқчалар шилдираб оқиб, тошларни ювиб бормоқда, болалар ундан қуёнчалардек сакраб-сакраб ўтмоқдалар.

Болалар мактабга оёқларини лой қилиб бормаслик учун тошдан-тошга сакраб, олдинма-кетин кетишмоқда.

Эшик олдидаги похол шолчани учинчи марта янгилашга тўғри келди, Матусякова эса, ҳамон жоврайди.

— Худонинг балоси бўлди-ку бу лой! Вицек ёғочдан панжара қилиб бер, зинапоя олдига ташлаб қўяман.

Ўзига камгап деб лақаб қўйганларига қарамай Вицек эртаси куни сара тахтачалардан рандалаб ясалган панжара олиб келди. Вицек Матусякова бувининг сўзини ҳеч ерда қолдирмасди, айниқса мактаб учун ҳечнарсани аямас эди, мактабнинг ҳамма ерида — ёзувларда, кооперативнинг «Қамалак остида» деб аталган филиалида, гул қўйиш учун деворга тах-

та михлаб ясалган токчаларда унинг қўли кўриниб турарди.

— Нима янгилик бор, бувижон? — деб сўради у кийим ечадиган хонага киратуриб. Вицек доимо ҳаммадан олдин келарди.

— Мана, ўғлим, апрель кириб қолди. Қиш кетди... Панжара бўлса худди уста дуродгор қилгандай. Ўғлим, сенинг қўлининг олтин!

Лекин шу вақт пўстинининг тугмалари ечилган, қизариб кетган Стасек Шмель кулумсираган ҳолда халлослаганча югуриб кириб келди-да, қичқиракетди:

— Сизлар бу ерда ўтириб, қишлоқда қандай янгилик бўлаётганини ҳам билмайсизлар!

Кампир унинг лойга белаган ковушига қараб қўйди-да, жаҳл блан деди:

— Янгилик ўз йўлига, лекин сен дарров чиқиб, Вицек ясаб келган ёғоч панжарага оёғингни артиб кел-чи. Яхшилаб арт! — Фақат шундан сўнггина у қисқа қилиб сўради: — Қани, нима гап?

— Каттакон самолёт учиб келиб, қишлоғимизга қўнди. Ундан қанақа одамлар тушишди денг!..

— Министрлар ёки бошқа шунга ўхшаган кишилардир-да! — деди остонада пайдо бўлган Зося-тегирмон бидирлаб.

У Стасекнинг орқасидан келиб, бутун гапни эшитганди.

— Ўзинг кўрдингми? — деб сўради Стасек.

— Кўрдим, ўз кўзим блан кўрдим! Худди каттакон қушдек учиб келди-да, ўрмон устида доира ясаб айланабошлади.

Шу вақт бошқа болалар ҳам келишди. Баҳорда асалари уясидан тўзиганидек ғовур-ғувур кўтарилди. Ҳамма бири-бирининг овозини босиб кетишга уринарди.

— Нима гап ўзи? — деб сўради ўқитучи кийим ечадиган хонага кириб келар экан, ҳайрон бўлиб. — Бугун сизларга қизиқ бир янгилик айтмоқчи эдим, бундай шовқинлашадиган бўлсанглар айтиб нима қилдим.

— Биламиз, биламиз! — деб бақиршиди болалар.

Ўқитучи бугун уларга самолёт кўрсатишларини айтди. Учучилар ҳозир овқатланаяпти, сўнгра болалар улар блан бирга самолёт олдига боришади.

— Мана, ўзлари ҳам келиб қолишди! Марҳамат, марҳамат!

Мактаб идорасидан чарм комбинезон кийган иккита учучи чиқди.

Бўйи баландроғи пилот эди.

— Буерда қўнишга тўғри келгани яхши бўлди, — деди у.— Мен бу юртларни биламан, бирнеча марта келганман. Юринглар, болалар, биз сизларга самолётни кўрсатамиз.

Болалар жуда суюниб кетишди. Улар йўл бўйи кулишиб, тошдан-тошга сакраб, тойғоқ ва лой ерлардан шалоп-шалоп кечиб ўтиб боришди.

Далада самолёт турарди. Баланд бўйли учучи болаларга руль нима эканини, мотор қандай ишлашини тушунтирабошлади. Бу жуда қизиқ эди. Кейин у болаларга йигирма киши сиғадиган катта самолётлар ҳақида ҳикоя қилиб берди.

— Қани, ким самолётда бироз ўтиришни хоҳлайди? Эҳтимол, сен хоҳларсан? — деди учучи ёнида ундан кўзини узмай қараб турган Зосяга.

Зося қизариб кетди ва лип этиб болалар орасига ўзини урди.

— Зося, таклиф қилгандан кейин чиқиб кўргин, — деди ўқитучи унга далда бериб.

Нима ҳам қилардинг, самолёт олдига боришга тўғри келди. Учучи Зосянинг қанотга чиқиб олишига ёрдам берди ва учучи кабинкаси орқасидаги жойга чиқиб ўтиришни буюрди. Зося олдиндаги кабинага, учучи кабинасига кўз қирини ташлади. Кабинанинг олдинги деворида ялтироқ стрелкали соат, рангдор доирачалар бор эди...

— Бу совет самолёти. Совет Иттифоқининг авиациямизга совғаси. Биз бу самолётда Варшава устида

учган пайтларимизда ҳали шаҳар фашистлар қўлида эди. Ажойиб машина!

Болалар мактабга қайтиб келишди. Учинчи дарсда тобора яқинлашиб келаётган мотор шовқини эшитилди. Болалар дераза олдига югуриб келиб, учучининг хайрлашув олдидан шундай мактаб устида уч марта айланганини кўришди.

Мана, баҳор ҳам ўтди. Тўртинчи синф болалари жуда яхши кўрган дарахтига ёпирилган қушлардай зинапоя поғоналарини тўлдиришди. Вицек Матусякова бувига стул олиб чиқиб, сершоҳ каштан соясига қўйиб берди. Дарахтнинг ҳар томонга ёйилган шохлари бутун июнь ойи давомида синф деразаларидан мўралаб турган эди.

Майсазор ўртасидаги катта гулхонада йилнинг энг гўзал даври — ёз бун'ёдга келтириши мумкин бўлган барча гуллар рангбаранг товланарди.

— Мана, каникул келди, — деди Матусякова. — Каникул вақтида нима иш қиласизлар?

— Нима қилардик: уйда ул-булга қарашамиз, кейин балиқ... қўзиқорин... Нима қилсанг қилаберасан, ихтиёр ўзингда! — деди офтобда исинар экан Стасек Шмель.

— Ия, ҳали йил бўйи бировнинг ихтиёридамидинглар! — деб кулди кампир. — Мактабга ҳеч келмайсанми? Кутубхонага қулф тушадими? Ёз бўйи ҳечким китоб кўрмасинми?

— Йўқ, ундай эмас, мактабда иш бўлади, ҳар кун келиб туришга тўғри келади, — жиддий жавоб берди Стасек Шчипала. — Филиалнинг бу йилги ҳисоб-китобини қилиб чиқиб, келгуси йилга тайёргарлик кўриш керак. Биринчи синф ўқучилари келади. — Филиалимизда уларга керакли ҳамма нарса бўлиши керак...

— Уларга нима керак бўлар эди? Конфет, қиёмда! — деб гап қистирди Стасек Шмель.

— Бе'мани гапни гапирма... Мен ўзимдан қиёс қиламан, ҳали ҳаммаси эсимда. Бу кичкинтойлар

мактаб деса жонини беради!... Мен ўқитучи бўламан,— деди Теофиля жуда жиддий.

Шундай қилиб, ким нима бўлиши ҳақида тортишув бошланиб кетди.

— Мен шундай мактабда ўқигим келадик, уни тамомлагач, кооператив ташкил қилсанг киши. Ҳар бир қишлоқда, ҳатто энг чекка қишлоқларда ҳам кооператив бўлсин. Одамларнинг яхши яшаши учун қишлоқда қироатхоналар ҳам бўлсин. Айрим кишилар учун эмас, ҳамма учун. Ҳамма бу йил бизнинг синфимиз болалари яшагандай иноқ яшасин. Бири ёрдам беради, бири маслаҳат... — деди Стасек Шчипала.

— Мен шундай мактабда ўқигим келадик, уни тамомлагач... — Вицек-камгап шундай деди-ю, дудуқланиб қолди. У ҳавода доирами, зинапоями, ёки иморат қаватларими — ишқилиб, аллақандай белгилар чизиб кўрсатабошлади.

— Ҳаммаси ўз қўлингда, ўғлим! Сенда зўр қобилият бор—сен ҳарқандай қурилишда ҳам иш берасан. Урушдан кейин мамлакатимизда қурилиш жуда кўп. Қаёққа қарамагин, бирорта шаҳар ёки қишлоқ қад кўтараяпти. Ўзинг ҳам бирор нарса ўйлаб қўйган бўлсанг керак, — деб ўз эркатойини қувватлади Матусякова.— Сен инженер бўлишинг керак, менинг сенга насиҳатим шу!

— Мен бўлсам, болалар уйига раҳбарлик қилишни истайман,— деб секингина гапга аралашди Марцися.— Унда болалар худди ўз уйида яшаётгандек яшарди. Тоза, иссиқ, тўқ... Яна... Нима десамикин... улар ҳар қадамда меҳр ва муҳаббат ҳис этиб туришларини истардим.

— Мен бўлсам, саёҳат қиламан, ҳамма нарсани текшираман, ўрганаман, эшитаман ва каттакон китоб ёзаман! — тўсатдан гапга аралашди Стасек Шмель.— Газеталарда ҳам ҳархил ишлар тўғрисида, ҳамма нарса яхши бўлиши учун нималар қилиш кераклиги тўғрисида ёзиб тураман.

— Кўрдингми, қандай яхши гаплар гапирдинг, — деб қувватлади уни Матусякова буви. — Энди менинг гапимга қулоқ солинглар.

— Эртақ айтиб беринг, эртақ! — деб ёлворди Зося сабрсизлик блан.

— Эртақ бўлиб, эртақ эмас, — деб сўз бошлади кампир. — Мана, ҳозир мен сизлар блан бирга, юзингизга термулиб, гапингизга қулоқ солиб ўтирибман. Ҳеч дийдорингизга тўялмаяпман. Мен сизларни мана бундай бир қарич вақтингиздан, ерда тўрт оёқлаб эмаклаб юрган вақтингиздан бери биламан. Аммо у вақтларда помешчик қўрғонида мана бундай тўпланишиб ўтириб, Вицек инженер бўлса яхши бўлар эди, деб мулоҳаза қилишимиз хаёлимга ҳам келмаган эди. Қайда дейсиз! Энди Вицекми, бошқами, ҳарбирингиз ким бўлсангиз бўлаверасиз, фақат ўқишга ҳавас бўлса бас. Қандай ишлар бўлиб ўтди-а, ёруғ дун'ёда! Оҳ, қандай яхши, қандай яхши! Қандай адолат! Ҳа, олимлар нима деяр эди? Домократиомиди?

— Демократия, бувижон. Ўқитучимиз шундай деган эди, — деб кампирнинг сўзини тўғрилади ҳамма нарсани биладиган Теофиля. — Ма'носи шуки, масалан, мана бу ерда, илгариги бойнинг уйида бутун қишлоқ учун мактаб очилди, унда истаган кишининг ўқишга ҳақи бор.

— Масалан, менинг отам энди ўз ерида ишлайди, ҳечкимнинг оёғига бош эгмайди. Энди, илгаригига ўхшаб, бойнинг остонасида қўзиқорин ёки резавор мева кўтариб, бой бир-икки тийин берармикан, деб кутиб туришнинг кераги йўқ. Ҳозир қўзиқоринни кооперативга олиб борсанг, тайинланган нархга сотаверасан, — деб гапга аралашди Зося. — Ер ҳам ишлаган одамники.

— Тўғри! — деб ма'қуллади Матусякова. — Демократи-я! Шундайми Теофиля?

— Шундай! Шундай! — деди Теофиля. — Бунинг ма'носи...

— Ма'носини энди ўзим ҳам биламан, — деб жа-

воб берди Матусякова.— Қани, болалар, ҳамма уй-уйига! Ёки қўнғироқ чал, демоқчимисизлар? Йўқ, чалмайман: ҳозир каникул.

— Буви, биз ҳозир кетамиз, аммо эртага ҳайдамайсиз. Кутубхонага, «Қамалак остида» филиалига келамиз. Ишимиз бор! — деб кулишди болалар ва зинапоя поғоналаридан туришди.

Улар дарвоза томон, шуваб қўйилган жойи — тўп снаряди тешган еридаги ямоғи ҳамон оқариб кўринаётган ўша девор томон йўл олишди.

Ахир бу уларнинг озод Польшадаги биринчи ўқув йиллари, урушдан кейинги биринчи бахтли йиллари эди-да.

ПЕТРЕК

Отхона дарвозаси очилди. Жиндаккина апрель ёруғлиги отхона ичкарасига кириб, ҳамон у ерда ҳукм сураётган тун қоронғилиги блан қўшилиб кетди. Зимзиё қоронғиликда боқувдаги икки от зўрға кўзга ташланарди. Хўжайин отхона бурчагига қараб юрди.

— Петрек!

Жавоб йўқ.

Ҳой Петрек, иш'ёқмас! Бугун турасанми ўзи?

Похол шитирлади. Устига ташлаб ётган бирнеча от ёпиғи остидан ўн саккиз ёшлар чамасидаги гавдали бир йигит туриб келди. У дастлаб тўзғиган сочларини силади, илашган хас-чўпларни олиб ташлади, сўнг яланг оёқларига оғир этигини киябошлади.

— Соат беш бўлса ҳам ётаверасанми! Беда қирқиш керак. Молларга ем бергандан кейин Баралникига бориб, картошка экадиган ерини ҳайдаб берасан. У ҳам йиғим-терим вақтида қарашиб юборади. Тезроқ қимирла.

Хўжайин оти олдига бориб, сағрисини силади. Оғзини карракдек очиб эснади. Ҳозиргина туриб келган иссиқ пар тўшагини қўмсади. Яна бироз ухлаб олиш керак, деб қайтиб уйига кириб кетди.

Петрек чала қолган уйқусини ўчириш учун бир керишиб олди-да, хирмонга кетди. Жодининг бир те-

кис гурсиллаши бутун кўрғонга эшитилабошлади. Кейин Петрек омочни аравага ортди-да, отни олиб чиқиб, қўшабошлади. Ҳовли жимжит, ҳали трубаларда тутун кўринмайди.

— Ўзлари уйқуни уришяпти, итваччалар, мен эса улар учун ишлашим керак!

Петреكنинг ғазаби ҳалқумига келди. У сакраб аравага чиқди-да, жон-жаҳти блан отга қамчи солди. От шундай шиддат блан чопиб кетдики, сал бўлмаса Петрек аравадан учиб тушай деди. Филдираклар ҳовлига ётқизилган тош устида тарақлай кетди, лой кўчага чиққанда улар овози тинди. Петрек кўчанинг икки томонига ғуж бўлиб қатер терилган уйларнинг деразасига қараб-қараб кўярди. Баъзи уйларда одамлар аллақачон туришган, томлари устидан енгил тутун бурқираб кўтарилмоқда.

Мана, қишлоқ тугади. Петрек энг чеккадаги уй ёнидан ўтаётганда:

— Петрек! Петрек! — деб қичқирган товуш эшитилди.

Йигит тизгинни тортди. От тўхтади. Дарвозадан бир қиз югуриб чиқди. У сут солинган иккита катта бидон кўтарган эди.

— Петрек, аравангга тушириб ол! Шаҳарга сут олиб кетаяпман. Ўзинг қаерга бораяпсан?

— Қел, чиқиб ол, Ганка! — У қизнинг қўлидан бидонларни олиб, омоч ёнига қўйди. Баралникига ер ҳайдагани кетаяпман.

— Ҳа, биламаи, биламан!

У Петреكنинг ёнига ўтирди. Арава қўзғолди. Йигит жим борарди. Эрта тонгдан то ярим кечагача ишлагандан кейин ҳатто гапиришга ҳам хушинг бўлмайди. Тўйиб ухлаб олишга ҳам, овқатланишга ҳам вақт йўқ. Ҳамма нарсадан ҳавсаланг пир бўлиб кетади. Эҳтимол, бегоналарникида ишласанг сал енгилроқ бўлармиди. Ўз амакинг қўлида бўлганинг учун ҳам ёмон овқат-у, отхонада ётиб юриш учун эртаю-кеч тинмай ишлайсан.

Петрек яна жон-жаҳти блан отга қамчи солди. Арава олга силтанди. Ганка сапчиб бидонларига ёпишди.

— Ҳайрият, тўкилмапти. Яхши ҳам оғзини маҳкамлаб бекитган эканман, бўлмаса ишнинг расвоси чиқувди! — Қиз бидонларини ўзига яқинроқ суриб қўйди. — Менга қара, Петрек, сени биров амакингга боғлаб берганми? Уникидан кет. Эҳтимол, бирор тузукроқ жой топарсан.

— Эҳ, Ганка, айтишга осон! Бошқа борадиган жойим бўлганда... — У ўйланиб қолди. — Фақат бойларникига батрак тушиш мумкин. Бойларнинг эса ҳаммаси бир гўр.

Йўлнинг икки чеккасида дарахтлар ўсиб ётарди. Ҳайдалган ер кўмкўк кузги бугдой орасида қорайиб, яққол ажралиб туради. Тонг ёришиб келмоқда. Йўлда қимир этган жон кўринмайди.

* * *

Петрек ишни тамомлаб, аравани хирмон яқинига келтириб қўйди. От абзалини отхонага элтиб қўйдида, ўзи уй томонга юрди. Тушки овқат вақти бўлай деб қолганди. Унга яна картошка бериб, ўзлари гўшт есалар керак. Петрек ўз тақдирини ўйлар экан, ҳам газабланар, ҳам ачинарди. Лекин кимнинг ҳам турмуши уникидан енгилроқ? Оқсоқолникида хизмат қиладиган Стахнинг ҳам, бошқаларнинг ҳам аҳволи шу. Балки Стефанники яхшироқдир? Йўқ, руҳонийникида ишласа ҳам, барибир шундай оч-яланғоч. Батракликдан ёмон нарсаси йўқ-да.

Петрек тупуриб қўйди ва ичкари кирмоқчи бўлиб, эшик тутқичини ушлади. Шу пайт у дарвоза олдида хат ташучини кўриб қолди.

— Шошмай тур, Петрек! Сенга ба'зи нарсаларим бор.

У сумкасини титкилади. Йигит конвертни қўлига

олди. Маркасиз. Расмий хат. Петрек хатни очиб, ичидан букланган қоғозни олди.

«Польшага хизмат»¹ ташкилотининг уезд комендатураси. «Гражданин Петр Миштал... Ихтисос-рўйхат комиссиясига чақирилади».

Петректининг юраги дукиллаб урабошлади, у хат ташучи кетидан:

— Раҳмат, пан Вуйцик! — деб қичқириб қолди.

Петрек югуриб уйга кирди-да, хатни хўжайин қўлига тутқазди:

— Мана, ўқинг! Эртага комиссияга бораман.

Амакиси йигитга қаради, сўнг кўзойнагини олди. Унинг газаби қайнаб, қўллари титрайбошлади, хатни эса охиригача ўқимади.

— Бормайсан! Ишдан қолдиришади! Жин урсин бу демократик тартибларни!

У ўзича алланималар деб минғирлаб турди-турди-да, кейин яна газаби қайнаб деди:

— Оқсоқолнинг олдига бораман! Йўл қўймайман! Бормайсан эртага!

Чол Петрекке ўгирилди. Йигит унинг кўзларига бамайлихотир қараб турарди. У:

— Бораман! — деди-ю, уйдан чиқди. Шу куни унга ҳечқандай овқат бермадилар, броқ у унчалик хафа бўлмади. Ахир бу биринчи марта эмас-ку.

* * *

«Қимматли Гануся!

Балки хатимни олиб ҳайрон бўларсан. Лекин бу ердагиларнинг ҳаммаси қариндош-уруғларига хат ёзадилар, менинг бўлса, дун'ёда сендан бошқа ҳечкимим йўқ. Амаким блан жанжаллашганимни эшитган бўлсанг керак. Броқ иш мен қандай ўйлаган бўл-

¹ «Польшага хизмат» — ёшларни меҳнат ва мудсофага тайёрловчи ёшлар ташкилоти.

сам шундай бўлиб чиқди. Комендант амакимга: бақиришларингиз ҳаммаси бсхуда, деди. Мен бўлсам кетидан яна илгари мен қиладиган ишларнинг ҳаммасини энди ўзи қилсин деб қўшиб ҳам қўйдим. Шундай қилиб, ўйлаганимдай бўлди.

Биз йигирма киши жўнадик. Алоҳида вагон бердилар, товарний вагон бўлса ҳам, жой бемалол эди. Вроцлавга келганимизда оғзимиз очилиб қолди! Шаҳар катта, лекин жуда вайрон қилинган. Бизни лагерга олиб бориб, кийим-бош беришгандан кейин ҳечқайсимизни таниб бўлмайд қолди — шундай бир-биримизга ўхшаб кўринардик. Овқатлар яхши, истаганингча беришади. Амакимникидаги сингари эмас. Иш ҳам уникидагидай оғир эмас. Энди мен ишга бошқача қарайдиган бўлиб қолдим, чунки амаким ёки бошқа биров учун эмас, ҳамма учун ишлайман. Биз бу ерда ўқияпмиз, ўйин-кулги ҳам қиламиз. Мен кўп нарса ўргандим. Энди камбағалларнинг ҳам яхши яшаши учун нима қилиш керак эканини биламан.

Бир кун биз театрга бориб, яхши бир спектакльни тамоша қилдик. Ҳар ҳафтада кино келади. Ҳозирнинг ўзидаёқ уч марта қўйилди. Бизда меҳнат мусобақаси ўтказилади, мен взвод бўйича биринчиликни олдим. Энди ротада биринчиликни олишга ҳаракат қиламан. Удда қилолсам, бригадада ҳам биринчиликни эгаллайман. Иложи борица кўпроқ ишлашни истайман, чунки энди мен ким учун ишлаётганимни биламан. Гануся, мени эслаб тур. Амакимникига эса қайтиб бормаيمان. Балки кейинроқ бирор мактабга кириб ўқирман. Тезроқ хат ёз. Сени қучиб ва ўпиб қоламан.

Миштал Петр».

Петрек хатни ёзиб бўлди. Ҳуштак товушини эшитиб, чопганича ҳовлига чиқди. Кечки йўқлама бошланаётган эди.

Петрек кафти блан пешонасини арти-да, энгашиб яна кетма-кет, тез кирка урабошлади. У гўё ўзини-ўзи, қуваётгандай ғоят тез ишларди. Шамолда тўзғигаң ёишт кукуни офтобда қорайган ва тер босган елкаларига келиб ўтирарди. Унинг ҳарбир кирка уришида бузилаётган девор парча-парча бўлиб кўчиб тушарди. Иш тугашига фақат бир ҳафтагина қолган, мусобақадорлар орасидаги ўрнини қўлда сақлаб қолиши керак. Бу фикр Петрекни янада тезроқ ишлашга ундарди. У кирканинг гурсиллаб урилишига оҳангдош қилиб, ўзича: «Кўпроқ, кўпроқ!» дея такрорлар эди. Ўткир кирка бахайбат секундомернинг стрелкаси сингари биртекис кўтарилиб тушарди.

Ҳуштак чалинди. Петрек киркасини қўйиб, қаддини ростлади-да, девордан тушабошлади. «Қани, кетдик!» деган команда эшитилди. Ҳадемай қўшиқ янграйбошлади.

Энди тарқалган ҳам эдиларки, командир Петрекни чақириб қолди:

— Биров сизни кўргани келибди, қабулхонага боринг!

Петрек қувонганидан бошлиқ блан гаплашаётганини унутиб ва унинг гапини охиригача эшитмай, қабулхонага қараб югурди.

— Ганка келган! Худди Ганканинг ўзи!

Юраги дукиллаб урабошлади. Чодир пардасини очиб, ичкари кирди. Стол олдида... амакиси ўтирарди.

— Ҳа, Петрек! Бери кел, — деди у ва қўл узатди.

Петрек истар-истамас унинг олдига борди.

— Салом! — деди у, кейин нима бўларкин деб кутиб турди.

— Амакинг блан шунақа кўришасанми-а? — Амакиси илжайди, броқ унинг кўзларида ғазаб яширинган эди. — Майли. Бу ерда қандай яшаётганингни кўриб, аҳволингдан хабар олай деб келдим. Бизга хат ёзмадинг. Дуруст, ўсиб, катта киши бўлиб қолибсан.

Петрек оғиз ҳам очмади.

— Сенга бироз нон блан гилос олиб келган эдим. Бу йил гилос яхши қилди. Ма, еб кўр. Қара, қандай мазали, ширин. — У бир тугунчани йигит олдига суриб қўйди. — Мана бу пулни ҳам ол. — У стол устига беш юз злотий қўйди. Нимага индамайсан? Кел, ёнимга ўтир!

Петрек ўтирди. Балки амакиси ҳақиқатан ҳам унча ёмон одам эмасдир? У тугунчани ечабошлади. Амакиси қўлини чўнтагига тикди:

— Яна бир нарсам бор. Ганка, сенинг олдинга келаётганимни эшитиб, хат бериб юборди. Ма, ол.

У Петрекке ҳаворанг конверт узатди. Лекин хатни олиш учун Ганканинг олдига ўзи кирганини айтмади.

Петрек энди ҳақиқатан ҳам амакисига ишонабошлагандай эди. У эндигина хатни ўқимоқчи бўлиб турган эди, бирдан ҳуштак чалиниб қолди.

— Амаки, сиз ўтиратуринг, мен бориб машғулотдан жавоб сўраб кўраман. Эҳтимол, дарров қайтарман.

У югурганча чодирдан чиқиб кетди. Айтганидай, дарров қайтиб келди. Амакисига лагерь ҳаёти, ўз муваффақиятлари тўғрисида сўзлаб берабошлади.

— Биламан, ўқиган эдим. — Чол чўнтагидан ўша мақола босилган газетани олди. — Сен тўғрингда яхши ёзишибди... — Нега гилосдан емайсан. Ол, татиб кўр жуда бўлмаса.

Петрек гилос еябошлади:

— Жуда ширин, серсув экан. Олинг, ўзингиз ҳам энг, амаки.

Чол гилосдан бирнеча дона олди, лекин емасдан, гапни нимадан бошласам экан деб ўйлайбошлади.

— Петрусь, сенсиз мен жуда қийналдим. Ҳадемай қайтарсан-а? Сбор қачон тугайди? Бир ҳафтадаё сўнг? Ҳа, ундай бўлса яқин қолипти.

Улар бироз жим қолишди.

.. Кейин амакиси:

— Сенга бригадада биринчиликни олган деб бирорта справка беришармикин? — деб сўради.

— Балки беришар.

Амакиси гилосдан бир дона олиб, оғзига солди-да, чапиллатиб еябошлади. Данакларини полга пуфлаб ташлади.

— Уша справкани ҳозир олиш мумкин эмасми?

Петрек ҳуш'ёр тортди:

— Нима қиласиз уни?

Амакиси индамади. Яна гилосдан бирнеча дона еди.

— Справкани нима қиласиз? — такрор сўради Петрек.

— Биласанми, — деди чол лаганбардорлик қилиб, — бу йил солиқ жуда катта келди. Справка ёрдам берармикин деб ўйлаган эдим, ахир оқсоқол яқин танишим-ку...

— Ундан чиқди справка сизга... — деб унинг гапини бўлди Петрек.

— Биласанми, мен оқсоқол блан келишиб қўйдим, — деди амакиси.

— Шунинг учун келдингизми? Ҳали бу гилос блан пуллар справка учун денг? Яна менинг кучимдан фойдаланмоқчимисиз? Мен бўлсам сизнинг бу муносабатингизни чин кўнгилдан деб билибман! Солиқ жуда катта келдими? Менга ўхшаганлардан кўрган фойдангиз ҳали озлик қилаяптими? Одамларни шунча эзганингиз етмадими?

Амакиси курсидан турди. Унинг ғазаби ҳалқумига келган эди.

— Эҳ-ҳа, шунақа тилинг чиқиб қолдими, ярамас? Мен тилингни бу ёққа суғуриб оламан! Шошмай тур ҳали!

У шундай деб Петреكنинг бўғзига ёпишди.

Петрек унинг қўлидан чиқиб, чолни итариб юборди.

Амакиси гурс этиб, полга йиқилди.

Шу пайт чодирга майор Галонзка кириб келди:

— Нима гап ўзи? — У полда ётган чолга қаради. — Миштал, бу нимаси?

— Жаноб офицер, жаноб офицер! Мен уни кўргани келсам, у мени дўппослаб урди. Шунчалик ҳам безори бўладими! Ўз амакисига мушт кўтаради-я?!

Чол бироз ўйланиб турди, сўнг столда ётган беш юз злотийни олиб, чўнтакка урди.

— Мен кетақолай энди...

У Петрекке пўписа қилиб, чиқиб кетди.

— Миштал! Сиз бугун жазо оласиз. Бизнинг отряд а'зоси ўзини қандай тутишни билиши керак.

... Мана, Петрек ёлғиз ўзи қолди.

Тун жуда ажойиб. Тўлин ой чодирни ёритиб турипти. Ерда узун-узун, аниқ соялар ўрмаламоқда. Петрек милтиғини елкасига осганча участкани жимгина айланиб юрарди. У бутун бригада олдида уятга қолганини, хўр бўлганини ўйларди. Келиб-келиб у, энг илғор йигит шундай қилса-я! Ушанда у ҳамма фикр, туйғуларини босган, кўз ёшлари томоғига тикилиб келганига қарамай, чурқ этиб оғиз очмасликка, ўзини оқламасликка аҳд қилган эди.

Петрек чодир соясида тўхтади.

Шамол кўтарилиб, дарахт баргларини шитирларди. Буталар ғайри-табiiй тусда биртекис, ғалати силкинарди. Гўё улар тагида одам ётгандай туюларди. Петрек диққат блан тикилиб қарайбошлади. Шубҳа йўқ: у ерда одам бор! Петрек елкасидан милтиғини олди-да, буталар томон юрди. У буталар тагидаги одам ирғиб туриб, қочишга тушар деб ўйлаган эди. Лекин у қимир этмай ётаверди. Ёки мурдамикин? Петрек бута ёнига етиб борди. Бу хари экан. Петрек жаҳл блан харини бир тепди-да, чодир ёнига қайтди.

Бир офицер дарвоза томондан унга қараб келабошлади.

Петрек уни таниди: бу майор Галонзка эди. У тўғра Петрекке қараб келарди.

— Тўхта! Қим у?

Майор тўхтади:

— Бригада командири.

— Утаверинг!

Майор соқчи ёнидан ўтиб, ўз чодирига қараб кетди. Петрекнинг юраги дукиллаб урабошлади.

«Мен тўғримда ёмон фикрга бормасин учун унга ҳаммасини айтиб берсаммикин? Ҳа, эртага эрта бланок, иложи борича тезроқ унинг олдига кириш керак!»

* * *

— Мана энди сиз ҳаммасини биласиз. Мен тўғримда ёмон фикрга борманглар, дедим-да.

Майор қўлидаги қаламини беихтиёр айлантириб, индамай ўтирар эди.

— Демак, мен сизга нотўғри муносабатда бўлган эканман, Миштал.

— Гап бунда эмас. Ахир шундай қарашда мен айбдордай эдимда. Сиз қаердан билардингиз?!

— Ҳа, тўғри. Лекин сиз мендан хафа эмасмисиз?

— Йўқ, йўқ!

Майор Галонзка ўйланиб қолди.

— Мен ҳам деҳқонман. Мен ҳам ўқишни истар эдим. Лекин урушдан аввал аҳвол бутунлай бошқача эди. Менга ўхшаганларга Польша ёрдам бермасди, чунки у вақтда Польша бизники, халқники эмас, панларники эди. Лекин у вақтлар ўтиб кетди. Энди сизларга осон бўлади. Шундай қилиб, сиз шахтёр бўлишни истайсизми? Бўлмаса, мен сизнинг шахтёрлик мактабига киришингизга ёрдам бераман.

Петрек қўлини козирёгига олиб борди ва эшикка қараб юрди.

— Миштал!

Петрек тўхтади.

— Лекин сиз бу мактабга фақат командиримнинг ёрдами блан кирар эканман, деб ўйламанг. Урушдан аввалги вақт бўлганда мен сизга ҳечқандай

ёрдам бераолмасдим. Шу эсингиздан чиқмасин. Энди боринг!

Петрек чодирдан чиқди...

* * *

Шторалари ёпилмаган деразалардан тушаётган ой нури девор бўйлаб терилган икки қатор оппоқ кроватьларни ёритиб турарди. Петрек одеялни бошига тортиб, кўзларини қаттиқ юмди. Лекин ҳеч нарса ёрдам бермас, у сра ухлолмасди. Миясига фикрлар қуйилиб келарди.

Шундай ухлагиси келиб турганда бирдан «Польшага хизмат» лагери эсга тушади. Икки ой сезилмай ўтиб кетди. Майор Галонзка блан куни кечагина гаплашгандай туюлади; мана, энди у Қатовици ҳунар мактабида. Майорнинг «Эсингизда бўлсин, яхши ўқинг...» деган сўзлари ҳали қулоғидан кетганича йўқ. Ҳа, ўқиш керак. Ҳарҳолда, кирка уриш осонроқ эди. Бир, икки! — деб туриб, қулочкашлаб урдингми, бас, қарабсанки, ерда аллақачон иккита ғишт ётипти. Ғишт уюми кўпайиб, борган сайин кўтарилиб боради. Петрек ажабланиб тикилади. Бир уюм ғишт парчалари ўрнида япянги иморат қад кўтарган. Дераза ёнида Ганка ўтирипти.

«Менга озгина кўмир олиб кел, кўмир, кўмир!» деб қичқиради у.

Мана, ҳамма нарса борган сайин тез айланабошлади, Петрек уйқуга кетди.

* * *

Бир йигит кўчада кетиб борарди. У чодир ёнида тўхтади. Чўнтагидан пул олиб, бир қути папирос сотиб олди. Яна нари кетмоқчи эди, ҳали бугунги газетани ўқимагани эсига тушди. Биринчи бетини кўриб чиқди, кейин иккинчи бетни...

«Шанба куни... ҳунар мактабида битириш имтиҳони бўлиб ўтди; имтиҳондан айниқса Петр Миштал яхши ўтди...»

Петр жилмайди.

«... Мактабни тамомлаб чиққанлар шахталарга ишга тайинландилар. Ёш шахтёрлар у ерда ўз ватанларининг бахт-саодати учун меҳнат қиладилар...»

Петрек газетани ёнига солди-да, енгил қадам ташлаб мактаб томонга кетди.

Нарсаларини жойлаши керак. У эртага жўнайди.

МАРТА МИХАЛЬСКАЯ

ХЕЛЯ ТРАКТОРЧИ БУЛАДИ¹

ТРАКТОР

Механик Марциняк гувиллаб турган трактордан тушиб, темирчилик ишхонасига кириб кетди. Болалар машинага яқинроқ келишди.

— Уни қара,— деди ҳайратланиб Хенек Малик,— тутунни ҳалқа-ҳалқа қилиб чиқаради-я!

— Бу тутун эмас, ённишдан ҳосил бўлган маҳсулот,— деб Хенекнинг гапини тузатди опаси Хеля, гувиллаб турган моторга завқланиб кўз ташлар экан. Бу машинадаги барча нарсанинг текис, бир ме'ёрда ҳаракат қилиши унга жуда ёқди. — Ким ўйлаб чиқарган бўлса ҳам роса ақлли одам экан-да! — деди Хеля хўрсиниб.

«Жуда ажойиб экан-да! — деб ўйлар эди у. — Фонарини қаранг — худди каттакон кўзга ўхшайди. Ичида алланарса доимо гувиллаб, шовқин солиб туради. Кучини айтмайсизми, ўхў! Филдиракларини ерга тираб туриб, бир тортса оғир аравани ҳам чиллак қилиб судраб кетади. Арава нима бўпти! Мана, Францковяк кишилар картошка қазишаётганда далада бир-неча аравани иккита-иккитадан қилиб кетма-кет улади, кейин трактор ҳаммасини бирваракайига судраб кетди. Гулдир-р этди-ю, тортди-кетди...»

¹ Ҳикоя қисқартиб босилди.

Машинанинг бу яширин кучи Хельяни матфун қилди. У тракторга яна бир қадам яқинлашди, катта филдиракка қўлини теккизиб кўрди, астагина силади, кейин яна хўрсиниб қўйди.

— Хелька, юр, кетайлик!.. Ҳозир Марциняк амаки чиқиб қолиб, машинани бузасанлар, деб уришиб беради, — деди унинг қўлидан тортиб Хенек.

«Машинага ҳеч қизиқмайди-да бу» деб ўйлади қизча ва машина филдираклари остида ернинг титраётганини сезиб, унга яна ҳам яқинроқ борди.

— Хелька, юр, кетайлик... — деб қистади Хенек. — Болалар аллақанча қисқичбақа тутиб қўйишгандир...

Улар бирнеча қадам босишди, кейин... Хелька яна тўхтади: қаршисида тракторнинг металл зинапояси уни таклиф қилаётгандек тебраниб турарди.

Қизча оёқ учида туриб, темирчилик ишхонаси томонга қаради. Ҳечким кўринмади. Кейин у секин оёғини кўтариб зинапояга чиқди...

Шунда гўё машинанинг ўзи кўтариб олгандай, у тракторга чиқди-да, ҳайдовчининг ўрнига ўтириб олди.

— Ҳой, Хелька! — деб чинқирди кўрқиб кетган Хенек.

Лекин қизча энди ҳечнарсга эшитмас, машинанинг шовқинидан қулоғи битган эди.

Қизнинг кўзи олдида йўл, девор ва боғдаги сариқ гуллар мотор блан бир маромда силкинабошлади. Қўллари ўз-ўзидан рульни топди, бармоқлари уни маҳкам қисди...

Унинг нафаси қайтиб кетгандай бўлди.

Қани энди, Марциняк амаки сингари қўл блан манави жойини суриб қўйсанг-у, филдиракларни филдиратиб, моторни бутун қишлоқ эшитгудай гулдиратиб, ҳайдаб кетсанг!

У бунга тасаввур этиш учун кўзларини юмди...

Машина дала бўйлаб бораяпти, мотор кучаниб титрайди. Тракторнинг кетида эса ба'зилари қаттиқ, ба'зилари уваланиб кетадиган ер қатламлари ағда-

рилиб қолаётир... ҳамма даланинг ери бирхил эмас... мотор эса ҳамон гувиллайди!

Одамлар ер ҳайдашяпти, броқ улар тракторга етиб бўпти! Машина уларни орқада қолдириб кетади. Кекса Котлярчик ҳам, Махейда ҳам, ҳатто тегирмончининг девдай-девдай отлари блан ер ҳайдаётган Собякларнинг хизматкори ҳам орқада қолиб кетди.

Одамлар эса: «Хелька Маликувнанинг ер ҳайдашини қаранг-а! Жуда уста тракторчи эканми!» дейдилар.

У эса бунга э'тибор бермасдан ниманидир суриб қўяди, буради, кофточкасида мотор блан бир вазнда тебраниб турган меҳнат орденига тез-тез қараб кўяр экан, бу ричагчалар, айланачаларни қандай ишлатиш кераклиги тўғрисида фикр юритади...

— Хелька!.. Хелька!.. Марциняк амаки келаяпти! — деб қичқирди Хенек.

Бир зумдаёқ бу дабдабаларнинг ҳаммаси ғойиб бўлди ва Хелька сакраб ўрнидан турди, нимагадир қоқилиб кетди, ҳовлиқиб яна ниманидир силтаб тортиди ва ерга сакраб тушмоқчи бўлди, аммо шу вақт бирдан... трактор секин ўрнидан қўзғолди-да, шовқин солиб, юриб кетди.

— Сизними ҳали, шошмай туринглар, адабсизлар! — деб қичқирди механик темирчилик ишхонасидан югуриб чиқар экан.

Хелька жон-жаҳди блан ерга сакради ва тўғри зовурга қараб югурди, аммо бир тошга қоқилиб кетиб, зовурнинг нар'ёғидаги қичитқи ўтлар ичига йиқилиб тушди. У шу заҳотиёқ ирғиб ўрнидан турди-да, пастликка, дар'ё томонга қараб, оёғини қўлтиқлаганча қочиб бораётган Хенек кетидан кучининг борича югуриб кетди.

ДАР'ЕДА

Дар'еда Эдек Микула блан Юзек Виснёх сув тагидан эски ольха тўнкасини чиқариб олаётган эдилар.

— Ҳа, бир, икки, уч! — деб қичқиришарди улар тўнкани қирғоққа олиб чиқишга уриниб.

Хенек дарҳол уларга бошчилик қилабошлади.

— Қисқичбақаларни битта қўймай ҳайданглар! — деди у ва қулочини ёзиб туриб сувга сакради. — Ундай қилиб эмас! Мана бундай! Юқорига! Ҳа! Бараварига! Яна!

Қопқора тўнка гурс этиб қирғоққа чиқариб ташланди. Болалар зўр-базўр нафас ростлаб олдилар.

Лекин шу пайт тўнканинг барча тешиклари ва илдиз поясидан қопқора ярқироқ қисқичбақалар чиқиб, дарёга қараб ўрмалайбошлади.

— Қочириб юборма! Тут! Ана, ана! Чиқаяпти! — деб югуриб қолишди болалар. — Хеля, матрапчани тут, ушла!

— Уни қаранглар, шундай аблаҳ бўлатуриб, яна қайтиб сувга йўл топишга ақли етади-я! — дерди Эдек ҳайрон қолиб. У ажабланганидан ҳатто калта қилиб қирқтирилган малла сочли бошини чайқаб қўйди ҳам.

— Қисқичбақа аблаҳ эмас, — деди Хенек жиддий. У тўнка илдизи ёнида чўққайиб ўтирар ва уни калтаги блан кавларди.

— Сен нима қилаяпсан? Қисқичбақани калтак блан кавлаб чиқармоқчимисан?

— Бўлмаса нима қилиш керак? Ёки унга бармоғимни тутайми? — деб тўнғиллади Хенек, лекин у калтакчасини отиб юборди ва тўнкани қўли блан оҳиста пайпаслайбошлади. У қандай қилиб бўлса ҳам бу қисқичбақани чиқариб олишга аҳд қилди. Хенек балиқ ва қисқичбақа тутишни жуда яхши кўрарди, ялпиз ва ботқоқлик ҳиди анқиб турган салқин қирғоқда ўтириш ҳечқачон унинг кўнглига урмас эди.

Хеля эса тўрни тутиб турар, аммо бу ишидан ўзи ҳечбир лаззатланмасди.

— Қисқичбақалар жуда олисларда худди ўроқ ма-

шиналари ёки бошқа хил машиналар ишлаётганидай чириллайди... — деди у хаёл суриб.

— Ҳадеб машина-машина деяверма, бирпас тинч қўй,— деди укаси унга ўқрайиб.— Трактор устида ўтирганинда Марциняк сени танидимикин-а?.. — Кейин у тўсатдан: — Вой! — деб бақирди ва қўлини силталаб тўнкадан нари қочди: катта бир қисқичбақа қисқичлари блан унинг бармоғини қисиб турарди. Бола бор кучи блан қўлини силкитабошлади, қисқичбақа ўт орасига бориб тушди. — Вой! Вой! Оғрияпти! — у афтини буриштириб бормоғини оғзига тикди, аммо шу ондаёқ яна тортиб олди ва ерга тупурди: — Тфу, балчиқ ҳиди келаяпти!

— Ўзинг балчиқнинг ҳидини яхши кўрасанку, — деб жилмайди Хеля заҳарханда қилиб.

— Қисқичбақани ҳаммадан ҳам бармоқ блан ушлаш яхши демабмидим сенга... — деди Юзек чапак чалиб, броқ у гапини айтиб тамомламади, чунки Хеля қўлида қисқичбақа тутган ҳолда унинг устига бостириб келабошлади:

— Қани, кўрайликчи, қисқичбақа сенинг бармоғинга ҳам илинармикин!

Қишлоққа олиб борадиган йўлкада оёқ шарпаси эшитилди.

— Марциняк бўлса керак! Қоч, Хеля! — деди Хелек қўрқиб кетиб.

Лекин буталар орқасида нотаниш бир киши кўринди. У оқ ва қизилга бўялган бирнеча таёқ орқалаб келарди. Унинг кетидан эса ўн икки ёшлар чамасидаги бир бола металл ҳалқачага тизилган бир даста сим қозиқча кўтариб келарди.

Қозиқчалар шундай нозик жаранглар эдики, Хелек ҳатто бармоғининг оғриётганини ҳам унутиб, келаётганларга қизиқиб қарайбошлади.

Улар эса дар'ё лабига келиб тўхташди.

— Шу ердами? — деб сўради бола.

— Ҳа, шу ерда,— деб жавоб берди каттаси.— Шу ердан иш бошлаймиз.

Юзек улар бу ерда нима иш қилишини жуда билгиси келарди. Ҳатто унинг ранги ўчиб кетди, бурни устидаги майда, қалин сепкиллари яна ҳам яққолроқ кўринабошлади.

У ҳалиги келганлар олдига бориб, гап бошлади:

— Манави ерда, мана бу ағдарилиб ётган дарахтлар ичида қисқичбақа жуда кўп... Яна қанақалари денг!..

— Сизлар қисқичбақа тутаяпсизларми? — деб сўради нотаниш киши қизиқиб.

— Эй, сени қара-ю! — деди Эдек мушти блан Юзекнинг биқинига туртиб.— Нега айтиб бераяпсан унга?

— Шу ерда ишлашадиган бўлса, барибир кўришади-да қисқичбақаларни! — деб шивирлади Юзек.

У ҳалиги келганларга яқинроқ борди:

— Қисқичбақа тутиш қийин эмас... фақат билиш керак!

— Ургатасанми? — деб сўради нотаниш киши жилмайиб.

— Сувга тушиб матрапчи ёки корзинка блан тутиш керак, агар сувнинг тагида тўнка ётган бўлса уни қирғоққа олиб чиқиш керак-да...— У болага ҳўмрайиб қараб қўйди. Бола жуда озғин эди. У қўй кўзли, тилларанг киприкли, шундай очиқ чеҳра бола эдики, дарров Юзекка ёқиб қолди.— Қисқичбақа тутишни хоҳлайсанми? — деб таклиф қилди Юзек тўсатдан.— Юр, биз блан! Фақат иштонингни шимариб ол, бўлмаса, ҳўл қиласан — одам ачинади-да. Юр... Сув илиқ...

— Бор, Стефек, таклиф қилгандан кейин боргин! — деди нотаниш киши боши блан имо қилиб.— Тушда Қалиталарникига кел. Топаоласанми? Жуда соз. Мен кетдим...— У шундай деб таёқ ҳамда қозиқчаларни олиш учун энгашди.

— Буларни қўйиб кетаверинг, биз олиб борармиз! Сизга оғирлик қилади,— деб таклиф қилди Юзек, аммо шу ондаёқ нотаниш киши ундан шубҳаланма-

син учун: — Яна тагин ўзингиз биласиз... қайсиси қулай бўлса шуни қилинг... — деб қўшиб қўйди.

Нотаниш киши жилмайди ва қувноқлик блан кўз қисиб қўйди:

— Майли! Лекин қозиқларни йўқотиб қўйманглар,— деди у ва кетди.

— Бу шақилдоқларни нима қиласизлар? — деди Юзек Стефанни туртиб.

— Нимани? Мана бу қозиқларними?

— Ҳа...— Юзек ҳечнима тушунмаган бўлса ҳам тушунгандай бош қимирлатиб қўйди.

— Жойни белгилаб олиш учун. Тушундингми? Бу ерга темир йўл блан кўприк қурилади... Менинг амаким ана шу ишда ишлайди...

— Сен-чи?

— Ҳмм... мен... — деб мингиллади Стефан иккиланиб.

— Темир йўл, дейсанми? Кўприк? Шу ерда-я? — қизиқиб сўрайбошлашди болалар.

— Ҳа, шу ерда, Калиновкада. Олти йиллик планда шундай белгиланган,— деб тушунтирди Стефан қирғоққа чўнқайиб, оёғини сувга тиқар экан.

Лекин шу вақт Хенек уни итариб юборди, сув жилваланиб гирдобланди, кейин ўзи ҳам шалоп этиб унинг кетидан сувга сакради.

— Буёққа кел! Мана, кўраяпсанми — мен корзинкани сувдан тортиб олишим блан сен дарров қисқичбақаларни териб оласан.

— Қандай қилиб? — деди ҳайрон бўлиб Стефан.— Шундай, қўл блан-а?

— Ҳа... мана бундай қилиб ол-да, Хельканинг матрапчасига солавер ...Кейин бўлишиб оламиз... Мана... ушла... Вуй, анавининг катталигини қара!

Бирдан улар сувга солган корзинканинг ичи виқирлаб, мавж урди ва кўпикланабошлади.

Хенек корзинкани тортиб олди, ундан каттакон чўртан балиқ сапчиб чиқиб, қирғоқдан анча нарига бориб тушди. У ўт орасида типирчилаб, ўзини ҳар

томонга урабошлади, аммо шу заҳотиёқ Хелька уни ушлаб олди.

— Чўртанбалиқ! Чўртанбалиқ! — деб қичқирди Эдек.

— Мен уни мана шу қирғоқдан неча марта кўрган эдим! Неча марта ушлайман деб ҳаракат қилувдим. Оҳири қўлимга тушди! — дерди Хенек сувдан чиқиб келар экан қувониб.

— Сен сувда юрган балиқни кўраоласанми? — деди Стефан ажабланиб.

— Бўлмасачи! Мен ҳарбир балиқни нишонга олиб қўйганман. Ахир мен балиқчи бўламан-ку,— деди Хенек мақтаниб.

Қишлоқ томондан қўнғироқнинг жаранглаган овози эшитилди.

— Собякларникида чалишаяпти, ҳализамон сигирлар қайтади. Чопиш керак! — деди Эдек ирғиб ўрнидан туриб.

— Сен чопиб нима қиласан? Сигир Собякларники-ку.

— Дадам ўшаларникида ишлайди-да. У сигирларни ҳайдаб келгунча охирга похол солиб қўйиш керак... Хенек, менинг қисқичбақаларимни ҳам олакет, кечқурун кириб ўз улушимни олиб кетаман, — деди у ва югурганча кетди.

— Бу — Собяк дегани шунақа одамки! — деди гижиниб Хелька. — Кекса Микулани деярли текинга ишлатаётгани етмагандай Эдекни ҳам хизматкор қилмоқчи. Шундай бой бўлса ҳам кўзи тўймайди.

— Кеча бўлса,— деб қўшимча қилди Хенек,— у менга, ойингга бориб айт, келиб киримизни ювиб берсин, айтиб қўй, агар келмаса, баҳорда бир пайса ҳам ун бермайман, дейди. Броқ ойим энди ундан кўрқадиган ерим йўқ, қишлоқда шундай ўзгаришлар бўладики, эшитсанг ҳайрон қоласан, деди.

— Қанақа ўзгаришлар бўлармиш?

— Мен қаердан билай? Кеча оқсоқолникида нима ҳақдадир гаплашишди. Ойим ҳам ўша ерда эди. У

жуда хурсанд бўлиб қайтди... лекин нима гап бўлганини менга айтмади, айтганда ҳам барибир мен сизларга йўл-йўриғи блан тушунтириб бераолмасдим...

— Сен фақат дар'ёмизда қанақа балиқ яшашининг «йўл-йўриғини» биласан, холос! — деди та'на қилиб Хелька.— Сенинг миянгда чўртанбалиқдан бошқа нарса йўқ!

Ниҳоят, Юзек ҳам сувдан чиқди. У иштонини сиқди-да, деди:

— Кетадиган вақт бўлди! Стефанни Калиталарникига олиб бориб қўямиз-у, қисқичбақаларни уйга олиб югурамиз, тушки овқатга пишириб улгуриш керак.— У таёқ ва қозиқчаларни олиб, югурганча кетди.

Қолганлар унинг кетидан кетишди. Улар дар'ёдан узоқлашганларидан кейингина куннинг иссиқлигини сезишди.

Қуёш беҳад қиздираётган мовий осмон ғуборсиз эди. Жазирама ҳарорат анғиз устида худди гулхан устидагидек жимирлаб турар эди. Қуёшда қизиб ётган йўл оёқни куйдирарди.

Кун дим бўлганидан ольхалар сояси ҳам салқин эмасди. Тўр ва қисқичбақалардан томаётган сув ерга тушган замона йўлнинг бўрсиб ётган тупроғида қуриб қоларди.

— Сизлар Калиталарникига тушдингларми? — деб сўради Хелька.— Узоқ турасизларми?

— Амаким ёз бўйи шу ерда ишласа керак,— деб жавоб берди Стефек.

— Сен-чи?

— Дадам якшанба куни мени олиб кетгани келарди. Ах! — деди Стефан иссиқдан қуриб қолган оғзини катта очиб эснар экан.

— Стефан, ма, манави чўртанбалиқни сен ол,— деди Хенек балиқни янги ўртоғига узатиб.

— Уни... сен тутдинг-ку... — деб э'тироз билдирди Стефек, лекин амакисига ана шундай ажойиб балиқ олиб боришини ўйлар экан, кўзлари чақнаб кетди.

— Ҳаммамиз бирга тутганмиз. Қўябер... бу бизнинг танишишимиздан эсдалик бўлади.— Хенек баликни тўғри унинг қўлига тутқазди ва дарров гапни бошқа томонга бурди: — Юзек, таёқларни бер, мен кўтарай. Сен чарчагандирсан?

— Йўқ, оғир эмас! — деб қичқирди олдинда чоғиб бораётган Юзек.

ХЕЛЯ

Юзек блан Стефан Қалиталарникига қараб бурилишди, Хенек блан Хеля эса, уйларига кетишди. Девор орқасидан олхўри шохлари эгилиб турарди. Барглар орасидан ҳар ер-ҳар ерига ранг югуриб қолган мевалар йилтираб кўзга ташланади.

— Войтальскийларнинг олхўрисига маза кириб қопти, — деди Хенек.

— Бировнинг боғидаги мевани сен қаердан биласан? — деб ўдағайлади унга опаси.— Яна бирор нарса ўйлаб топгандирсанлар-да? — деб та'на қилди у Хенекка қараб ва тўсатдан ўзларининг уйига қараб кетаётган Марцинякка кўзи тушди... Хеля турган ерида қаққайиб туриб қолди.

— Сен шу ерда, крижовниклар ичида ўтиратур, мен югуриб бориб, нима гап эканлигини билиб келман! — деб таклиф қилди Хенек ҳозирча Войтальскийларнинг олхўриси тўғрисидаги гап чўзилмаганидан хурсанд бўлиб.

Қизча тиканли буталар орасига ўзини урди. Шохлар орасидан секингина мўралади. Марциняк атрофга аланглаб, зинапояда турарди... Ана, Хенек унинг олдига борди... Улар гаплашяптилар... Хенек қўли блан уйга ишора қилди...

Механик уйга кириб кетгандан сўнг Хенек Хеляга қўл силкитди.

Хеля буталар орасидан югуриб чиқди:

— Ҳа, нима гап?

— Уйга кириб кетди. Онанг қани... мажлис қаерда

бўлаяпти... деб сўради. Мен одамларнинг гаплашаётганини эшитиб, мажлис бизникида бўлаяпти деб айтдим...

«Уҳ, тракторига текканимизни мажлисда айтиб бермоқчига ўхшайди. Худди суддагидек, ҳаммага, ҳаммага айтиб беради, энди нима қилсам экан?..» Қиз қисқичбақа солинган тўрни укасига берди ва ҳеч бўлмаसा ўзи тўғрида нима гап бўлаётганини эшитиш учун овоз чиқармай секин ярим очиқ дераза олдига борди.

Хонадан кимнингдир қаттиқ-қаттиқ гапиргани эшитиларди. Хелянинг назарида Марциняк амаки унинг онасига қичқираётгандек туюлди.

Уни даҳшат босди: трактор шу юриб кетганича тўхтамай бориб, темирчилик ишхонасини қулатган ёки зовурга тушиб мажақланган бўлса-я. Мана, энди Марциняк тракторга зарар етказилганини айтиб бериш учун ҳаммани мажлисга чақирган.

Онаси эса бу ҳақда ҳечнарсга билмайди ҳам. Қардан билсин! У бугун уйдан эшикка чиққани йўқ.

Хельканинг юраги шув этиб кетди: ба'зида онаси ишдан чарчаб келиб:

«Ҳа, майли! Бахтимга омон бўлсанглар бас!» — деб қўярди.

Мана, сенга бахт! Балки бу зарарни қоплаш учун бутун ер блан уйни беришга тўғри келар!.. Шундай катта трактор-а!

Уйдагилар яна ҳам қаттиқроқ гаплашабошлашди.

Хеля: кел, бўлганича бўлар, деб қўйди.

У дадил қадам ташлаб ошхонага кирди.

Уйдан Марцинякнинг овози дона-дона эшитилиб турарди.

—... Бизга трактор жуда зарур, машина ҳам; буларсиз ишни ҳечбир уддалайолмаймиз...

Хеля тутқични қисиб ушлади. Эшик ғижирлаб очилди.

Уйда одам кўп эди. Улар ҳамаёқда: скамейкада, сандиқ устида, стулларда ўтиришар, девор тагида туришарди; Марциняк эса скамейканинг бир чеккасида

Ўтирарди, у ниманидир тушунтираётган бўлса керак, қўли юқорига кўтарилган эди.

— Бор, ошхонага чиқ, Хелька, халақит берма, — деди онаси.

Аммо қизча олдинга юрди.

Ҳамма унга тикилиб қолди.

— Мен... мен... — деб ғулдиради қиз қизариб.

— Хўш, қизим, нима демоқчисан? — деди Игнасяк амаки жилмайиб.

— Мен, онам айбдор эмас, демоқчи эдим... Мен айблиман... Иннайкин... мен ишлайман... жазо берсангиз ҳам... ёки нимаики лозим бўлса... лекин онамга тегманглар, чунки у мутлақо айбдор эмас!

— Нима гап ўзи? Қанақа айб? Сен нима ҳақида гапираяпсан, қизим? — деди Игнасяк ҳайрон бўлиб.

— Марциняк амаки айтиб беради сизга... — деб жавоб берди қизча, унинг кўзлари ёшга тўлди. — Ҳалиги, бузилган трактор... Унинг устига мен чиққан эдим.

Марциняк унга томон энгашди ва кўзларига тикилди:

— Тракторнинг устидаги сенмидинг, ҳали?

Қизча бош ирғитди.

— Нега чиқдинг? Қўрқмадингми?

Хелька «йўқ» дегандек бош силкитди.

— Мен машинадан қўрқмайман!

— Нима қилмоқчи эдинг унинг устида?

— Ҳайдамоқчи эдим...

— Сени қара-ю, ёки тракторчи бўлмоқчимисан?

Қизча бошини шундай тез силкитдики, соч ўримлари ҳартомонга учди.

— Ҳа, энди тушундим! Сен кўпчилик олдида ўз шўхлигингни тан олишга келгансан, шундайми? Баракалла, отангга раҳмат! — тўсатдан Марциняк унга жиддий тикилиб сўради: — Гараж олдида турган бензинли бочкача қаёққа ғойиб бўлди, а, айтиб бераолмайсанми?

— Мен... билмайман.

— Балки сен олгандирсан? А? Тўғриси айт! — Кейин у гап нимада эканлигини тушунтириб бериш учун йиғилганларга ўгирилди. — Бундан икки кун олдин, — деди у, — бензин солинган кичкинагина бочкачам йўқолди. Зарар-ку кўп эмас-а, лекин ҳарҳолда яхши эмас-да... Қани, қизим, айтчи, уни қаерга яшириб қўйдинглар?

Хеля хафа бўлди. Тракторга у тасодифан чиқди, аммо сўрамасдан бирор нарсани олиши ҳечбир мумкин эмас!

— Мен ҳечнарсан олганим йўқ! — деб йиғлаб юборди қиз. — Лекин керак бўлса, мен ўша бочкача учун ҳам ишлаб бераман.

Марциняк уни бағрига босди:

— Йиғлама, йиғлама. Яхшиси, нима иш бўлганини айтиб бер, нима учун сен ишлаб бераман деяпсан.

— Ахир, трактор бузилди-ку... Зовурга тушиб... ёки яна бирор ерга...

— Тракторга ҳечнарсан бўлгани йўқ. Мен уни сен сакраб тушган заҳотинг тўхтатдим. Сен, булар онамни койишаяпти, деб ўйладингми? Вой тентак-эй! Лекин, ҳарҳолда, онангни ёқлагани келганинг учун балли, гап шундай экан, мен эртагаёқ тракторни кўрсатаман сенга. Эрталаб темирчилик ишхонасига — менинг олдимга кел. Хўпми? Хоҳлайсанми?

— Хоҳлайман! — деб бош ирғитди Хеля кўз ёшларини ютар экан.

— Марциняк, гапингни давом этдир, — деди ўтиргаплардан бири.

— Биз олти йиллик план ҳақида гаплашаётган эдик, — деди Марциняк, — мана, ўша план бизнинг кўз олдимизда амалга ошаётир. Қишлоғимизда ишлабчиқариш кооперативи ташкил этамиз, биз ўз ерларимизни машина блан ишлашни истаймиз, шунинг учун кўплаб ёш тракторчилар тайёрлашимиз керак, афтидан, бу ерда тракторчи қиз ўсиб етишмоқда! — у Хелянинг елкасига қоқиб, қувноқлик блан кулди: — Бор энди, қизим.

— Хельця, деразани очиб қўй, бу ер димиқиб кетди, кейин ошхонага чиқиб, овқатга қара, — деди онаси.

ХЕНЕК

Хеля карам шўрвани кавлаб қўйди, яна бирор нарса солиш керак эмасмикин деб татиб кўрди (яхши пазанда бўлади, деб бир мақташсин), аммо уйда бўлаётган мажлис ҳеч хаёлидан кетмасди.

Олти йиллик план ҳақида гаплашишяпти... Броқ у ҳечнима тушунмайди, бу қанақа план эканини билмайди. Бу планга қараганда, у тракторчи бўлиши мумкин экан-да... Мактабда ўқитучи уларга давлат плани ҳақида гапириб берган бўлса ҳам Хеля булар ҳаммаси қаердадир узоқларда деб ўйлаганди. Бу катта давлат планининг Калиновка сингари кичкинагина қишлоқчага қандай алоқаси бўлиши мумкин? Энди билсаки... билсаки планининг буларга ҳам алоқаси бор экан: дар'ё устига кўприк солинар экан, кўприкдан темир йўл ўтар экан. Кейин у онасининг кеча Кшеменицада фабрика қурабошлашди, деганини... олти йиллик планга мувофиқ бу қурилиш тез кунда битиши керак, деганини ҳам эслади, энди бўлса Марциняк амаки ёш тракторчилар тайёрлаш керак, деб айтди... шунинг учун у... Хеля...

— Тсс! — деди Хенек қия очилган эшикдан. — Ҳа, нима гап?

— Ҳечнарс...

— Марциняк амаки нима деди?

— Эртага эрталаб менинг олдимга кел, деб айтди, у менга трактор тўғрисида гапириб беради. Чунки мен тракторчи бўламан! — деди фахрланиб Хеля.

Бола таажжубдан ҳатто ағрайиб қолди.

— Қўйсангчи, ёлғон гапираяпсан! У сени қаттиқ койидими, а?

— Ҳеч койигани йўқ, — деб жавоб берди Хеля карам шўрвани кавлар экан.

Хенек ишонқирамай бошини тебратди, броқ Хеля

ҳазиллашаяпти-ку, демак кўрқадиган жойи йўқ экан, деган қарорга келди.

— Икки кундан сўнг сигирларни Эски Млинискидаги молхонага кўчирамиз,— деган гаплар эшитиларди очик деразадан,— уларга Микула қарайди,— дерди Игнасяк амаки,— Стахля эса, унга ёрдам беради, чунки молларимизнинг ҳаммасини бир киши эплайолмайди. Ҳаммаси бирга ўтлатилади-да.

— Душанба куни ер ҳайдашга чиқсак керак,— деди йўгон овоз блан Виснёх.

— Трактор душанба кунигача тайёр бўлади,— деб қўшиб қўйди Марциняк ва шу ондаёқ қайси ерлар бугдой экиш учун, қайси ерлар сули экиш учун ҳайдалиши кераклиги ҳақида мулоҳаза қилабошлади.

— Ерлар яхлит-яхлит бўлади, шунинг учун уларни яхшироқ ишлашга имкон туғилади,— деди Калита. — Бирорта майдон ҳам от блан ҳайдалмайди, ҳамма ерни фақат трактор блан ҳайдаймиз! Ҳосил ҳам бунақа бўлмайди! Йўқ, чакана бўлмайди ҳосил!

Кейин Эдекнинг отаси Микула гапирабошлади. У, модамики бизда ишлабчиқариш кооперативи бўлар экан, демак фақат ерларгина эмас, яйловлар ҳам умумлашади, ўшанда тўғонни нар'ёқдан Калитанинг ери томонидан қуриш, сувни юқорига чиқариб, ҳовуз қилиш мумкин бўлади, деди. Ахир бу сув бостириладиган ўтлоқлардан ҳечқанақа фойда йўқ-да, қурбақалар сакраб юради, холос.

— Бу ишни яхши кўрадиган болалардан бирортасини балиқчилик мактабига юборамиз, кейин у шу ерда ҳовузларда ишлайберади... — деб гап қистирди Игнасяк амаки.

Хенекнинг нафаси ичига тушиб кетди. Бу ўтлоқларда қандай ҳовузлар қилиш мумкин-а! Худди Ясеницадаги ёки давлат қишлоқ хўжаликларидегидек ҳовузлар қилса бўлар. Зоғорабалиқлар қирғоқ яқинидаги саёз жойда офтобда исинади. У, Хенек Малик эса, мана шу ҳовузларда ишлайди.

Кейин Владек Стахля, бу ишларни амалга оши-

риш учун бизда маблағ борми, олти йиллик планда Малиновкада балиқчиликни ривожлантириш кўзда тутилганми, деб сўради. Имкони борича кўпроқ бугдой экиш, сигир, чўчқа ва бошқа ҳайвонларни имкони борича кўпайтириш кераклиги ма'лумку-я, аммо балиқ масаласи қандай?

Хенек буни эшитиб, тоқатсизланабошлади. Аммо шу заҳотиёқ Вишневский: ҳарбир парча ердан фойдаланиш керак, ҳарбир парча ер одамларга имкони борича кўпроқ фойда келтириши керак, деб жавоб берди. Сув бостириладиган яйловлар экин экишга ярамас экан, демак у ерларни ҳовуз қилиш керак. Давлат планини бажариш учун худди ана шундай иш тутиш лозим.

Ҳовуз тўғрисидаги гап тамом бўлди, бола бу янгиликни бирар ўртоғи блан бўлишиш учун югурганча кетди.

ТЕГИРМОНЧИ

Бошқаларга қараганда Юзек яқинроқда эди. Шунинг учун Хенек тегирмонга қараб чопди, аммо ҳовлида аллакимларнинг бақирини эшитиб, девор ёнида тўхтаб қолди.

Ҳовлида қандайдир тасаввур қилиб бўлмайдиган ҳол юз берган эди: тегирмончи бақирар, хотини эса овози борича чинқириб, унга гап қайтарарди. Бу тўстўполоннинг ҳаммаси Эдекнинг отаси қари Микула мажлисга кетиб қолиб, тегирмончи етита сигирга ўзи қарашга мажбур бўлгани туфайли эди.

— Кооперативга киргилари келиб қопти-да, жулдурчопон! — деб қичқирарди дарғазаб бўлиб Собьяк. — Мен уларга кооператив қанақа бўлишини кўрсатиб қўяман! Менда ким ишлайди? А? Кооперативини кўрсатаман мен уларга... — Кейин у деразага қараб, бирдан жим бўлиб қолди.

Дераза олдида Хенекка нотаниш бир йигит турарди. У Собьякка жим бўл, деб буюргандай, бармоғини

оғзига олиб борди, кейин яна кўк сопли қаламтараши блан олма артишга тушди.

— Ҳой сариқ итвачча, тезроқ қимирла, йўқса уриб ҳайдайман! — деб ўшқирди тегирмончи Эдекка. — Итдай қилиб ҳайдаб юбораман, отангинг маошини босиб қоламан. Кўрамиз, унга нима қолар экан! Қани, бўл, қимирла! — дерди у қўлидаги паншахани ўйнатиб қайси ишни олдин бошлашни билмай турган Эдекнинг устига бостириб борар экан.

Хенекнинг жаҳли чиқди. Тегирмончи ўзи кўникмаган ишни қилишга мажбур бўлгани учун бақираяпти... Лекин сўкиши, бунинг устига сариқ ит деб ҳақорат қилиши-чи! Йўқ!

«Шошмай тур! Сен ҳали бошқачасига бақирасан!» деб ўйлади у ва тўсатдан қандайдир бир қарорга келди-да, кўриб қолмасинлар деб энгашиб, девор ёни блан тегирмонга сув тушадиган тарнов бошига қараб чолиб кетди.

Кучи етмади — бутун гавдаси блан босишга тўғри келди... Тўған тахтаси ойнадек текис сувга секин-аста ботабошлади. У зўр бериб кучанди, ана... Тарновда сув жуда камайиб қолди. Ниҳоят тўған тахтаси сув тагига бориб тегди. Хенек чангакни суғуриб олди-да, қамишлар орасига улоқтирди, кетидан ўзи ҳам қамишзорга кириб кетди.

Тегирмоннинг гулдираши яна бир минутча эшитилиб турди, броқ у борган сайин секинлашиб борарди, охири жим бўлиб қолди.

Энди Собяклар ҳовлисида қичқирган ва сўкинган овозлар аниқроқ эшитилабошлади. Лекин қўққисдан у ер ҳам жим бўлиб қолди, аллақанақа қаттиқ овозлар энди тегирмондан эшитилабошлади. Собякнинг хизматкори Вацек Петшак алланарсани тушунтирарди. Собяк унга қараб ўшқирди:

— Нима? Сувни биров беркитиб қўйди, дейсанми? Қуриб кетсин! Вацек, каллаварам, югур тез, сувни оч!

— Ўзингиз югуринг! — деб жавоб берди Вацек. — Беркитган одам, уни билиб беркитган. Сизнинг иш-

ларингиз деб мен ўз бошимни галвага қўймайман.

Шу вақт бир зулук Хенекнинг оёғини шундай қаттиқ тишлаб олдики, у оғриққа чидайолмасдан дод деб юборишига сал қолди, аммо кейин зулукни олиб ташлаб, жирканиб ерга тупурди ва ботқоқликдан чиқиб кетишга қарор қилди.

У қирғоқ ёқалаб қамиш орасидан югуриб кетди ва тегирмондан анча узоқлашгач, йўл устига чиқди.

Хенек девор олдига келиб, Эдекка ҳуштак чалди. Бола қўрқа-писа Хенек томонга ўгирилди, аммо шу ондаёқ яна офилхонага сомон ташлаётган паншахасига ёпишди.

— Эдек! Юр!

— Боролмайман... — деб жавоб берди Эдек. — Сигирларни яйловга ҳайдаб чиқишим керак... Қим билсин, дадам ҳали қачон келади...

Шу пайт уй остонасида тегирмончининг хотини кўриниб қолди. У алланарсадан безовталанар, кўзлари эса атрофга олазарак бўлиб боқарди.

— Эдек, офилхонани тамбалаб қўй, моллар чиқиб кетмасин! — деб қичқирди у.

— Сигирларни ўтлатгани олиб чиқмаймизми? — деди бола ҳайрон бўлиб.

— Йўқ, сигирларни бугун ўтлоққа олиб чиқмаймиз. Аллаким сувни беркитиб қўйипти, сигирларни ҳам ҳайдаб кетмасин тагин, — деб хўрсинди аёл.

Девор орқасида турган Хенек пирқ этиб кулиб юборди.

— Ким у ердаги? — деб сўради Собякова қўрқиб кетиб. — Сенмисан, Малик? Бу ерда нима қилиб юрибсан?

— Мен... Эдекнинг олдига... қисқичбақа тутгани борамиз деб келувдим.

Тегирмончининг хотини дарров кўнақолди:

— Жуда яхши, жуда соз!.. Борақол, Эдек! Кечки овқатга қисқичбақа олиб кел. Хўжайин қисқичбақани жуда яхши кўради.

Улар чиқишгач, Эдек шикоят қилабошлади:

— У дадам икковимиз қисқичбақани яхши кўришимизни хаёлига ҳам келтирмайди. Тутганимни кўрди дегунча, дарров ошхонага олиб бор, дейди; ўзимизга ҳатто бир донадан ҳам қолдирмайди. «Бу овқат эмас, эрмак, — дейди у, — сизлар белни бақувват қиладиган овқат ейишинглар керак».

— Эдек, сен бугун тушда овқатландингми? — деди Хенек унга кўз қирини ташлаб.

— Шуни айтаяпман-да, ўлгудай тўс-тўполон бўлди, тушки овқатни кечқурун беришса керак.

— Юр бизникига. Бирга овқатланамиз. Овқат жуда кўп! Хеля бугун мана бундай қозонда карам шўрва пишираяпти! — деди у қўли блан кўрсатиб. — Ойим мажлисда, сенинг даданг ҳам ўшаерда. У толзорнинг нар'ёғидаги ўтлоқни ҳовуз қилиш ҳақида жуда ажойиб гаплар гапирди-да! Бизда ҳам кооператив ташкил қилингандан кейин худди Ясеницадагига ўхшатиб ҳовуз қилишармиш.

Улар уй олдига келишди. Зинапояда Марциняк блан Микула турарди. Микула механикнинг енгидан ушлаб олиб, унга ҳаяжон блан дерди:

— Агар икки кундан кейин сигирлар биргаликда ўтлатиладиган бўлса, мен бугундан бошлабоқ тегирмончиникига ишга бормаيمان. У ҳар куни, сени раҳим келганидан сақлаб юрибман, дегани-деган, мана ярим йил бўлиб келаяпти, бир тийин маош бермайди, шунинг учун мен истаган вақтимда ишини ташлаб кетишга ҳаққим бор. Агар у ўз сўзига эга бўлмаса, демак, менинг ҳам ихтиёрим ўзимда, шундай эмасми-а?

— Шуни унутмангки, Микула, ишингиз анча кўпаяди: у ерда еттита сигирга қарардингиз, кооперативда эса Вацек икковингиз йигирма саккизта сигирни боқишга тўғри келади. Бунинг устига, бузоқлар ҳам бор...

— Эплаймиз! Ўзимиз учун ишлаймиз-ку ахир, биров учун эмас! Кооператив эса ўзимизники, бизники, умумники!

Хелька ошхонада тарелка ва қошиқларни стол устига тартиб блан териб қўймоқда эди.

— Хелька, Эдекга ҳам қуй, — деди Хенек: — у бугун бизникига меҳмон бўлиб келди.

ПЛАН ҲАҚИДА СУҲБАТ

Эртанисига Хеля тонг отди дегунча темирчилик ишхонасига, Марцинякнинг олдига югурди, броқ механик ҳали келмаган экан.

Майсалардаги шудринг доналари камалакнинг барча рангида товланиб турарди, қишлоқ орқали ўтадиган йўлни дастлабки қуёш нурлари аллақачон қуритиб бўлган; ҳовлилардан хўжайкалар қўйиб юбрган паррандаларнинг шовқин-сурони ва ғағиллаши эшитилиб туради. У ер-бу ерда одамларнинг овози эшитилади.

Қалин сирень буталари орасида қушлар чуғурлашади.

— Ис! Читтаклар аллақачон уйғонипти-ку, — деб жилмайди Хеля. — Уларни бир тамоша қилай.

Юмшоқ қилиб от қили ва пар тўшалган уячада пат чиқариб қолган полапонлар сариқ тумшуқларини карракдай очиб чийилларди. Сал нарироқдаги буталар орасида қанотларини тапиллатиб, она читтак чирқиллайбошлади.

— Қўрқма, тентак, — деб шивирлади қизча. — Мен сенга ҳеч бир озор бермайман.

Гараж эшиклари ғирчиллади.

— Марциняк амаки! — Хеля ирғиб туриб, иш бошлангунча етиб бориш учун гаражга қараб югурди.

— Аллақачон етиб келдингми? — деди ҳайрон бўлиб механик. — Мен бўлсам, сен ҳали ухлаб ётган бўлсанг керак, деб ўйлабман. Менга ёрдамлашмоқчимисан, а?

Хелянинг кўзлари чақнаб кетди.

— Хўп, ушла, мана бу свеча... моторнинг свечаси... Манави эса, чўтка... бу блан мана бундай қилиб свечани тозала... Мана шу свечадан чиққан учқун блан

цилиндрдаги аралашма ўт олдирилади. Шундай... яхши... Фақат ҳадеб тилингни осилтираверма! — деб кулиб юборди механик.

Марциняк блан Хеля ишга киришдилар.

Қуёш борган сайин кўтарилиб бормоқда. У аввал илитди сўнг эса қаттиқ қиздирабошлади.

Сим чўтка блан ҳадеб свечани ишқайверганидан Хелянинг қўллари оғриб кетди.

— Кечаги мажлисда... — деди у, агар гап бошласам иш сал секинлашиб, бироз дам олволарман деган мақсадда, — кечаги мажлисдаги давлат плани ҳақида гапириб берсангизчи.

— Давлат плани нима эканини биласанми ўзинг? — деди Марциняк унга жиддий қараб.

Хеля бош қимирлатиб қўйди:

— Мен буни тушунаман. Бу — бутун мамлакат плани. Бизга мактабда ўқитучимиз айтиб берган. Ҳарбир хўжайин ўзига план тузгандек, бутун Польша учун ҳам план тузилади. Онам ҳам ҳамма нарсани план блан қилади: қанча ерга қанақа нарса экиши кераклигини; нечта чўчқа боласига овқат етказиб бериб боқаолишини; қайси нарсанинг қанчасини сотаолишини, қанчасини қишга қолдириш кераклигини олдиндан белгилаб қўяди... Ҳа, шунақа!

— У яна, — деб қўшимча қилди Марциняк, — сизларнинг оёқ кийиминглар бут бўлишини, кийим-кечакка ҳам пул етказишни, хўжаликка янги плуг ёки борона сотиб олишни ҳам ўйлаши керак... тўғрими? Давлат плани бутун халқ учун тузилади. Дастлаб уч йиллик план тузган эдик. Унга биноан биз ўз ишимизни уруш туфайли вайрон бўлган ерларнинг асосий қисмини уч йил ичида тиклашга мувофиқлаб қуришимиз керак эди. Бу йил эса ҳамма нарса янада кўпроқ бўлиши, биз янада яхшироқ яшашимиз учун олти йиллик планни амалга оширишга киришдик.

— Энди тушундим... — деди хаёл суриб Хеля. — Бизда давлат плани, ҳарбир кишининг ўзига керакли

ҳамма нарсага эга бўлиши, бирида ҳаддан ортиқ кўп, бировида эса, ҳаддан ташқари кам бўлмаслиги учун тузилган.

— Албатта, албатта, — деб тасдиқлади Марциняк. — Халқ бахт-саодати тўғрисида ғамхўрлик қилинмаётган мамлакатда нималар бўлаётганини айтиб берайми?

— У ерда нималар бўлаётганини сиз қаердан биласиз?

— Урушдан аввал, бизнинг Польшада аҳвол оғир пайтда, мен Америкага жўнаб кетдим. У вақтда мен ҳали жуда ёш эдим, у ерга бордим — бахтим очилди, деб ўйлардим. Мен у ерда ўн минг кишидан биттаси — у ҳам бўлса, фақат барча тўғри ва нотўғри воситалар блан бошқаларни талаш ҳисобига бойиши мумкинлигини тушунмас эдим. У ерда бир ҳовучгина бойлар хўжайинлик қилади. Уларга планнинг кераги йўқ, чунки улар ўз чўнтақларини тўлдиришдан бўлак нарсани ўйламайдилар.

— Плансиз қандай қилиб иш тутиш мумкин? Ахир онам ҳаммасини олдиндан ўйлаб қўймаган бўлганда ҳамма ерга фақат картошка экиб қўйган бўлардику... Кейин, сигирга ўт бўлмаса биз сутсиз қолган бўлардику... нон ёпишга буғдойимиз ҳам бўлмасди, фақат картошка бўларди.

— Гап ана шунда-да! Америкадаги аҳвол юз бермасин учун шундай қилинаяпти: у ерда энг зарур озиқ-овқат — сут блан дон йўқ қилинаяпти.

— Энг зарур озиқ-овқат йўқ қилинаяпти дейсизми? — деди Хеля ҳайрон бўлиб.

— Ҳа! У ерда иш шу даражага бориб етаяптики, вагон-вагон ғаллаларни ёндираяптилар, юзлаб челак сутни тўкиб юбораяптилар!

— Ҳазиллашаётганга ўхшайсиз! — деди Хеля тумтайиб.

— Йўқ, мен ҳазиллашаётганим йўқ! Биласанми, қизим? Мен ўз қўлим блан бир бочка сутни тўкиб ташлаганман!

— Нима-а-а-а? — деди қизча кўзларини катта очиб. — Сиз-а?

— Ҳа, мен. Қулоқ сол. Мен Нью-Йоркдаги катта сутчилик фирмасида шофер бўлиб ишлардим. Магазинларга сут таширдим. Бизнинг сутчилик фирмамизга ҳар кунни поездда, машиналарда юз минглаб литр сут келтирилар эди... Бу сут шиша ёки бидонларга қўйилиб, шаҳарга олиб бориларди. Шаҳардаги ҳамма сут дўконлари бизнинг фирмамизга қарарди. Бир кунни эрталаб бошқаручи менга: «Қани, манави бочкадаги сутни тўкчи!» деди. Мен югуриб бочканинг олдига бордим-да, тиқинини суғуриб олдим, сут шариллаб оқабошлади... Шунда тупроққа қорилиб, ариққа қараб оқиб кетаётган сутни кўрганимдан кейин мен бошимни ушлаб: «Мистер Джибс! Қанчадан-қанча болалар умрида сут кўрмайдилар, сиз эса уни тўкишга буюраяпсиз! Мен бундай қилолмайман, фирманинг эгасига шикоят қиламан!» деб қичқирдим.

— Кейин нима бўлди? Маҳсулотни исроф қилганлиги учун уни бўшатиб юборишгандир?

— Асло! Бўшатишди, броқ уни эмас, мени.

— Сизни?

— Ҳа, мени! Фирма эгасининг ўзи сутни тўкиб юборинглар деб буйруқ берган экан!..

— Нега энди? — деди қиз таажжубдан кўзларини яна ҳам каттароқ очиб.

— У, агар сут кам бўлса, қимматроқ бўлади, деб мўлжаллаган. Пули бор одам тўрт баравар қимматига ҳам сотиб олаверади деган. Уёқдан-буёққа ташиб юриш камроқ бўлади, шунингдек чиқим ҳам, ташвиш ҳам камроқ бўлади, фойда эса аввалгича. Ишчиларнинг ярмини бўшатиб юбориш мумкин бўлади, лекин кўпчилик одамларнинг муҳтожликка тушиши, сут қимматлаб кетса ёш болаларнинг сутсиз қолиши, бунинг орқасида улар ҳолсизланиб, касалга чалиниши блан унинг иши йўқ.

Хеля узоқ ўйланиб қолди ва тўсатдан қўлида свеча тозалайдиган чўтка ушлаб турганини кўрди. Бу

суҳбат уни шундай қаттиқ ҳаяжонга солдики, у ҳатто цилиндрлардаги аралашмани ўт олдиручи свечани то-залаши кераклигини ҳам унутиб қўйди.

ЮЗЕК УЯДА

— Ма, сенга қўғирчоқ! — деди Юзек йиглаб турган Марисянинг қўлига рўмолга ўралган таёқчани тутқазиб. — Мана сенга ўйинчоқ, яхши ўйинчоқ! Қўғирчоқ! — деб мақтарди у.

Броқ бу қўлсиз, оёқсиз қўғирчоқ Марисяга ёқмади, рост-да — шу ҳам қўғирчоқми? У таёқчани ерга улоқтириб урди-да, яна чинқириб йиғлайбошлади.

Кимдир эшикни қоқди, кетма-кет Стефаннинг овози эштилди:

— Мумкинми?

Юзекнинг жаҳли чиқди, у иссиқлаб кетди: бир ками шу эдими! Шу пайтда келганиничи!

У қоғонини солиб:

— Марҳамат, кир,— деб жавоб берди.

— А-ба-ба,— деб ғулдирайбошлади Марися уйга кириб кслаётган Стефанни кўргач.

— Бу ким, синглингми? — деб сўради Стефан қордек оппоқ тишларини ялтиратиб.

— Ҳа... — деб жавоб берди Юзек.— Ойим кетган эди, бу ҳадеб чинқиргани-чинқирган...

— А-ба-а-буба, ақа! — дерди Марися Стефанга қараб талпиниб.

— Мен сенга ёқиб қолдимми, а? Сен ҳам менга ёқишинг керак-да! — Стефан уни кўтариб олди.— Юзек, тоза қўйлагини бер, кейин тоғарага сув қуй. Ҳа, ана... қара, энди қандай чиройли қиз бўлдинг!

Юзек ўз кўзларига ишонмас эди: қаранг, Стефан қандай абжир, чаққон бола экан-а!

— Менинг ҳам Ягуся деган синглим бор! Мана шунақа кичкинагина... Марися, ма, сенга тунука косача, қошиқча... Бунга қара! Бум, бум, бум! Ма, ол, хоҳлаганингча чалавер.

У эндигина шундай деган ҳам эдики, даҳлизда

бировнинг тақира-туқур қилиб тоғорани жойига олиб қўйгани эшитилди ва остонада Юзекнинг онаси 'кўринди.

— Болани ким ювинтириб, кийинтирди? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Уртоғим...— деб тўнғиллади Юзек.

— Ўбба азамат-эй! — деди ойиси жилмайиб.

— Ҳақиқий эркак киши ўз оиласига ғамхўрлик қилабилиши керак. — Уйда менинг ҳам ана шундай сингилчам бор, — деб жавоб берди Стефан кеккайиб, сўнг Юзекнинг ойиси блан саломлашар экан, оёғини тапиллатиб қўйди.

— Эҳтимол, сиз, эркаклар менга яна бироз ёрдам берарсизлар, а? Анави девор олдидаги олмани териб беринглар. Тушдан кейин даданглар дўкондорга мол олиб келишга боради, ўшанда йўл-йўлакай кооперативга бериб ўтади.

— Биз... ўрмонга...— деб гап бошлади Юзек.

Аммо Стефан унинг гапини бўлди ва кескин оҳангда:

— Юр, олма терамиз! Қаерда у олма? Кўрсат, Юзек! — деди.

Нима ҳам қилардинг, меҳмондўстлик одати меҳмонинг олма теришга борамиз деб турганда уни ўрмонга судрашга йўл қўймайди.

Дарахтга олдин Юзек чиқди ва Стефанга қўлини чўзди.

— Чиқ! Фақат манави шохга оёқ қўйма—кўчиб турипти. Мана бу ерга оёқ қўйгин-да нар'ёқ томонга чиқ... Корзинкани олиб, шохга илиб қўйгин-у, теравер! Ҳа, олма ейиш эсингдан чиқмасин, эшитаяпсанми? Яна қайта айтиб ўтирмай!

— М-мм... — деб мингиллаб қўйди Стефан, олма чайнар экан.

Улар олма узабошладилар.

— Стефан, анави кўприк нима бўлди?

— Ҳа... шундай, ҳечнима,— деб мингиллади Стефан.

— Сен нима дейсан, битай деб қолганмикин? — деди Юзек сўрашини қўймай.

— Нима?

— Нима бўларди... кўприк-да...

— Гапингни қара-ю! — деб кўзини чақчайтирди Стефан.— Якшанбадан кейин ишга тушишади! Душанба куни одамлар келишади, асбоб-ускуна келтиришади...

— Амакингчи?

— Амаким ҳамма нарса яхши бўлсин учун якшанба кунигача барча иш тўғрисида оқсоқол блан келишиб олиши керак. Умуман амаким бу ерга олдинроқ келади, чунки у асбоб-ускуна қўйиладиган барак учун жой танлаши лозим.

— Якшанба куни нима «яхши бўлиши» керак? — қизиқиб сўради Юзек.

— Бу махфий сир,— деди Стефан, кеккайиб.

«Қаранг, Стефан қандай бола экан! — деб ўйлади Юзек.— Дарров кеккайиб кетди-я!».

Улар индашмасдан ўз ишларини давом этдирдилар.

«Қанақа бўлар экан бу кўприк?—деб ўйлаб кўрабошлади Юзек.— Дар'ёнинг бу ери жуда тор, бу қирғоғидан у қирғоғига битта энлироқ тахта ташласанг, кўприк тайёр-да, Стефан бўлса, машинада «асбоб-ускуна» келтиришади, дейди. Бунда бир гап бўлса керак...» У ишонқирамай бош чайқади.

— Стефан,— деб гап бошлади у яна,— кўприк катта бўладими?

— Амаким таги бирнеча уй баландлигида кўтарилади, деб айтди. Ундан чиқди, кўприк ҳам катта бўлади... Олмани қаерга тўкай? Менинг корзинкам тўлиб кетди.

— Олмангни қўятурсангчи! Якшанба куни нима бўлади? Амакинг оқсоқол блан нимани тайёрлаб қўйиши керак?

— Совға!

— Қанақа совға?

— Бу махфий сир! Ҳали айтдим-ку... олмани уз, олмани! Уялмайсанми? Мен сендан кўп тердим!

ПИСТИРМА ПЛАНИ

— Қўй-э! — деди Юзек жаҳли чиқиб ва энди олма пўчоғини Стефанга қарата отмоқчи бўлган эди, тўсатдан боши устидаги барглар орасида нимадир патир-путур қилди.

Юзек мушукдек сакраб ерга тушди ва бир зумда ёқ девор тагига етиб борди.

— Ҳай бема'ни! — деб қичқирди у.— Қушларга рогатка отаяпсанми! Сени қараб тур! Бир адабингни бериб қўяй!

— Кўп ксрилаберма!—деб жавоб берди деворнинг нариги томонида турган қандайдир бир бола.— Нима, бу қушлар сеникимиди? Сен менга кўп ўдағайлай-верма, бўлмаса дадам шаҳарга бориб, мол олиб кетгани учун отангга тўлайдиган пулидан тутиб қолади.

Юзек ғазаб блан унга олма пўчоқ отди.

— Вой, тош отаётпти! — деб бўкирди ҳалиги бола ва оёғини қўлтиқлаганча қочиб қолди.

— Ҳа қўрқоқ! — деб нафратланди Юзек.— Дарров «тош отаяпти» деб бўкиради-ю, туёғини шиқиллатиб қолади! У ўзидан кучсизларни кўргандагина ботир. Доим қиладиган иши қушларга тош отиш, мушукни қийнаш, ёш болаларга тегажоқлик қилиш.

— Ким у? — деб сўради Стефан шохлар орасидан мўралаб.

— Фредек Малиновский. Қишлоқнинг чеккасида уларнинг дўкони бор. У ўзини ҳимоя қилаолмайдиганларни кўрса—ботир. Борди-ю бирортадан калтак егудай бўлса дарров: «дадам пулидан тутиб қолади», «дадамга айтаман», деб бақиришга тушади.

— Олмани тўкиб, корзинкани узат,— деди Стефан олмаларни Юзекка узатар экан.

— «Тўк» эмиш! — деди Юзек аччиғи чиқиб. — Ерга тўкса заҳа ейди-ку, кейин уни кооперативда паст сортга қабул қилишади, иншайкин шундай яхши мева-

ни заҳа қилиш яхшими? Мен уни секин-секин ерга териб қўяман, сен узавер. Ё тергинг келмаяптими?

— Ммм,— деди кавшаниб Стефан. Унга олмани мақтаб ўтиришнинг ҳожати ҳам йўқ эди. У қўлидаги олмани еб бўлиб сўради: — Дадаси нимани тутиб қолади?

— «Нимани» эмас, «кимдан». У кўпинча дўконига мол келтириш учун бировларнинг отини кирага олади-ю, агар шу одам жаҳлини чиқариб қолса, кира учун тўлайдиган пулидан тутиб қолади...

— Ундай бўлса нега унга от берасизлар? — деди Стефан, ҳайрон бўлиб.

— Пул ишлаш керак-да... аммо у шундай айёрлик блан алдайдики, кўпинча бу пулдан деярли ҳечнарсга қолмайди...

— Шунақами! — деди Стефан ва олма пўчоғини деворнинг нар'ёғига отди.

Йўлкада яна оёқ шарпаси эшитилди.

— Кўрдингми, у қандай қаҳрамон! — деб кулиб юборди Юзек. — Яна писиб келибди. У албатта шу ерда қушларга тош отмоқчи, ўзи бўлса, олма пўчоғидан ҳам шатта отиб қочади... Ма, корзинкани ол, Стефан.

Улар олтиндай мевалардан оғирлашиб қолган шохларни оҳистагина эгиб, олмаларни узар ва енгиллашиб қолган шохларни яна қўйиб юборар эдилар.

Темирчилик ишхонасидан моторнинг узук-узук гувиллаши эшитилиб турарди.

— Марциняк амаки тракторни ишга тайёрлаяпти, — деди Юзек. — Моторни юргизиб, синаб кўраяпти... Тссс! — Юзек бармоғини лабига қўйиб, кўзи блан деворга имо қилди.

Стефан қаради-ю, броқ шохлар орасидан ҳечнарсга кўролмади, у шипиллаган яланг оёқ товушини эшитди, холос. Юзек қўлида ушлаб турган олмани қулочкашлаб отди.

— Ҳей-й-й-й! — деган бошқа бир овоз эшитилди тўсатдан.— Қим, олма отаётган? Олманг жуда кўпми

дейман? — Кейин девордан Хенекнинг боши кўринди.

Таажжубдан Юзекнинг оғзи очилиб қолди, у кулиб юборди.

— Ҳозиргина бу ерда Фредек Малиновский рогатка отиб юрган эди,— деб тушунтирди у.— Биз уни қувлаб юбордик, яна келиптими, дебмиз...

— Мен ҳам кўрдим уни,— деди Хенек.— Темирчилик устахонаси орқасидаги сирень орасига ин қўйган читтакларни бойўғли еб кетади, деб мақтанаётган экан.

— Ана, холос! Ундан чиқди билар экан-да. Читтакларнинг ҳолига вой энди...— деб бош чайқади Юзек.

— Унга, бу яхши иш эмас, деб тушунтирсак бўлмасмикин, а? — деб маслаҳат берди Стефан.

— Мен унга яхшиликча ҳам, бошқачасига ҳам кўп тушунтирдим... Ҳатто кўзларининг ости моматалоқ бўлиб кетди...

— Кундуз куни кўрқинчли эмас: Марциняк темирчилик ёнида ишлайди, Фредек боришга қўрқади,— деб мулоҳаза қиларди Хенек.— Аммо кечаси...

— Биласизларми нима қиламиз? — деди Стефан дарахтдан сакраб тушиб.— Қелинлар, сирень тагига пистирма қўямиз-да, боплаб та'зирини берамиз, кейин иккинчи қушларга тегмайдиган бўлади. Бўптими?

— Бўпти. Яхши ўйлаб топдинг бун!

«Стефаннинг қанақа одамлигини асти тушуниб бўлмайди, — деб ўйлади Юзек.— Ба'зан яхши бола дейсан, ба'зан эса ундан худди типратикондан қочгандай қочасан!»

— Эдекни ҳам бирга олиб борамиз. У ориқ, новча. Уни чойшабга ўраймиз, кейин у буталар орасидан чинқириб, нола қилиб чиқади,— деб план тузабошлади Хенек.— Фредек шундай кўрқоқки, эҳтимол арвоҳдан ҳам қўрқадигандир. Эдекнинг кетидан биз ҳам тўс-тўполон кўтариб унга ёпириламиз.

— Биз қўл тегизиб ҳам улгурмаймиз: у шу заҳотиёқ ура қочиб қолади.

— Иннайкин, отасига ҳам бориб айтолмайди: ахир, уни кечаси бировларнинг ҳовлисига кирсин дептими?

— Хенек, кел, олма узишга ёрдамлашиб юбор,— деб таклиф қилди Юзек,— кейин ҳаммамиз ўрмонга борамиз!..

— Хўп, лекин Хеляни ҳам бирга олиб борамиз-да!

ҚУШЧАЛАР

— У яқин келди дегунча шовқин-сурон кўтарамиз,— деб ўргатарди Юзек бошқа болаларга, лекин улар Юзек айтмаса ҳам нима қилишни яхши билишарди.

Болалар сирень тагига яшириниб олишди.

— Юзек, биласанми нима,— деб шивирлади Хенек: — ойм кооператив бўлгандан сўнг манави уватни ҳам ҳайдашади, дейди.

— Албатта-да, бўлмаса трактор бу ердан ўтолмайди,— деди Хеля, пистирмада у ҳам қатнашаётган эди. — Марциняк амаки шунақа деди, у ҳаммадан яхши билади.

Осмоннинг ярмини булут қоплаб олганди, зимзиё ўрмон устида худди каттакон тўқсариқ шарга ўхшаш ой нур сочиб турипти. Уфқда эса қуюқ қоронғилик чўккан.

Болаларнинг боши устидан қандайдир шарпа жимгина учиб ўтди.

— Вой-вой, кўршапалак! Сочга ёпишиб олади! — деб чийилади Хелька, қўллари блан «сичқон думи» сочларини беркитиб.

— Сенга қачон ақл кирар экан-а? — деб ўшқирди унга Хенек. — Кўршапалакнинг эси паст эмаски, одамларнинг сочига кирса. Тасодифон бировнинг сочига ёпишиб қолганда ҳам ўзи қўрқиб кетади. Иннайкин, бу учиб ўтган кўршапалак эмас, тентакқуш.

— Тентакқушинг нимаси? — деб сўради Стефан.

— Шунақа бир қуш бор. Қалдирғочдан ҳам тез

учади, патлари юмшоқ, бойўғлиникига ўхшаган пари кўп. У ҳам худди кўршапалакка ўхшаб, фойдали қуш.

— Кўршапалак фойдалими? — ҳайрон бўлди Стефан.

Аммо Хеля уни шундай қаттиқ чимчиладики, у оғриққа чидаёлмай, чинқириб юборди.

— Тссс! — деб шивирлади Хеля. — Келаяпти...

Қимдир ўрмон томондан яқинлашиб келарди.

Болалар яшириниб, Фредекка шовқин-сурон блан ташланишга тайёрландилар.

Броқ бу Фредек эмасди. Иккита эркак кишининг гавдаси тўхтади, бир-бирига яқинлашди ва нима ҳақидадир шивирлашабошладди.

Тўсатдан гугурт ёнди ва бир зум бочкача ҳамда бир даста маш'ала тутиб турган қўлларни ёритди.

Ўтлоқ томондан шабада эсиб, япроқларни шитирлатди ва яна жимиб қолди. Қаердадир уватда илиқ шабададан уйғонган чигиртка чириллади, олисда қизилоёқ ҳуштак чалиб сайради.

Сўнг яна жимлик чўкди.

Хенек бу сукунатда Хелянинг тиш ғижирлатаётганини аниқ эшитди.

— Қўрқаяпсанми? — деб пичирлади у, Хелянинг қулоғига.

Аммо қизча фақат бошини қимирлатиб қўйди ва буталар орасидан қараш учун энгашди. Унинг мушталари маҳкам қисилганди, тирноқлари кафтига қаттиқ ботаётганини ўзи сезиб турарди. Шунда ялт этиб унинг миясига: «Улар саройга ўт қўймоқчи... саройга... тракторга! Тракторни ёндирмоқчи... Уни йўқ қилмоқчи!» деган фикр келди. Юраги гупиллаб урабошладди. Бунга йўл қўймаймиз! Ахир трактор қишлоқнинг бойлиги-ку, унинг ўзига эса... Лақиллашиб ўтиришининг нима кераги бор! Қандай қилиб бўлмасин халақит бериш керак!

Ҳалиги икки гавда энди уларга жуда яқин келиб қолганди.

Хеля гўё юрак уришини босаётгандай ерга ёпиш-

ди. Юраги шунчалик қаттиқ урардики, қинидан чиқиб кетай дерди.

Ҳалиги икки киши эса сирень буталарига тегиб, уни айланиб ўтишди-да, тўхтаб алланарсани бураб чиқарабошлашди. Бензин ҳиди анқиб кетди.

«Бу Марциняк амаки йўқотган бак! — дарҳол фаҳмлади Хеля. — Ҳа, ўша!.. Чемоданчадай кичкинагина».

Ўт қўючилар сарой олдига етиб боришган эди. Хелянинг назарида, бакдан қўйилаётган бензиннинг қулқуллаши эшитилаётгандай бўлди.

Тўсатдан қаттиқ ҳуштак эшитилди. Эдек Фредекка қанақа қилиб сакрамоқчи бўлган бўлса, сирень буталари орасидан худди ўшандай ирғиб чиқди. Унинг кетидан Хеля ҳам:

— Ердан беринглар! Ушланглар! Тутинглар! — деб овозининг борича қичқириб, ҳалиги икки киши кетидан қувакетди.

Одамлар қичқирикни эшитиб, уйларидан югуриб чиқабошладилар.

— Нима бўлди? У ким? — деб сўради яқингинадаги ҳовлидан кимдир.

Одамлар бирин-кетин саройга қараб югуришди.

Ўт қўючилардан бири боғ тарафга отилди ва дарахтлар орасида кўздан ғойиб бўлди, иккинчиси эса уватдан ўтлоққа қараб бурилди.

Хеля унинг йўлини кесиб чиқиш учун картошка экилган ердан югурди. Лекин қизча қувиб етганда у бочкачани ташлаб, қизни иториб юборди-да, яна югуриб кетди.

Хеля қичқирабошлади.

— Нима гап? Қим бу? — деб сўради орқасидан етиб келган Михась Войтковяк. — Хеля, сенмисан? Бу қанақа бак?

— Бун анави ташлаб қочди! — деб чинқириб йиғларди Хеля. — У саройга ўт қўймоқчи эди! Вой, вой, вой!

— Нима деб вайсаяпсан? Саройга ким ўт қўймоқ-

чи бўлди? Кўзингга шундай кўриниб кетгандир. Кечаси нима қилиб дайдиб юрибсан?

Аммо шу вақт сарой ёнида Марцинякнинг овози эшитилди:

— Гугурт чақманглар! Бу ерга бензин сепилган... Эҳтиёт бўлинглар, сарой ёниб кетиши мумкин! Деворнинг ҳамаёғи ҳўл!

Болалар етиб келган одамларга бўлган воқияни тушунтириб беришди.

— Хелька, юр, Виснѐхларникига борамиз. У ерда одамлар тўпланди. Бўлган гапни бошдан оёқ айтиб берасан... — Войтковяк бир қўли блан Хеляни етаклаб, иккинчиси блан эса бочкани ушлаб борарди.

КҲК ҚАЛАМТАРОШ

Виснѐхларнинг уйда тўпланган одамлар Марцинякнинг қўлидаги бензинга ботириб олинган бир даста маш'алани кўздан кечирришар эди.

— Шундай деворнинг тагига ташлашибди... Ёндиришга улгуришаолмапти! — дерди ғазабланган Калита бошини қимирлатиб. — Нима учун бундай қилишди экан? Нимага?

— Ҳа, — деди Марциняк хотиржамлик блан, — масала равшан: улар тракторни ёндириб юбориш учун саройга ўт қўймоқчи бўлганлар. Бизга зиён етказмоқчи бўлганлар! Муттаҳамлар!.. — Кейин у кириб келаётганларни кўриб, ҳайрон бўлганидан: — Ёе, бу бочкача қандай қилиб сенинг қўлингга тушиб қолди, Михась? — деб сўради.

Хеля олдинга чиқди:

— Бочкачани мен ўт қўючилар қочиб кетаётганида ердан топиб олдим...

— Нега йиғлаяпсан?

— Бир нарсага урилиб кетдим... аммо энди ҳечқаёрим оғриётгани йўқ...

— Ҳечқаеринг оғримаётган бўлса, йиғлашнинг кераги йўқ. Яхшиси, сен бизга кечаси қандай қилиб боққа кириб қолганингни айтиб бер.

Хеля Фредек блан читтаклар тўғрисида гапириб, берди.

— У қушчаларни ҳимоя қилмоқчи бўлибсизлар-у, лекин бу «қушчалар»ни чўчитиб юборибсизлар-да! — деб кулиб юборди Қалита.

— Ана шунақа... — деди чўзиб Марциняк, одати бўйича скамейканинг бир чеккасига ўтирар экан. — Ана шунақа! Қишлоғимизда трактор пайдо бўлгани ва бизнинг кооперативга бирлашганимизни ёқтирмаган кишилар типирчилаб қолди! Қишлоқда халқнинг ёмон яшашидан, одамлар арзимаган чой чақа учун уларга ёлланиб ишлашидан манфаатдор кишилар тилга кирди. — У муштини қисиб, атрофидагиларга кўз югуртириб чиқди. — Хўш, нима дейсизлар? Улардан қўрқиб, қараб тураверамизми?

Оломон бир тўлғаниб қўйди. Ҳамманинг қиёфаси жиддий эди.

— Хўш, нима дейсизлар? — деб такрорлади механик.

— Ҳеч қиси йўқ, ўртоқлар! — деб жавоб берди Хелянинг онаси хотиржамлик блан. — Гаплашиб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ, ҳуш'ёрроқ бўлиб, ишимизни давом этдираверишимиз керак.

— Бугундан бошлаб икки киши-икки киши бўлиб навбатчилик қиламиз, кооператив мулкини қўриқлаймиз, — деб хулосалади Виснёх.

— Болалар, улардан биронтасини таниб олмадингизми?

— Қоронғи эди... ҳеч нарсани кўриб бўлмади... — деб пичирлади Хеля.

— Биттасининг овози худди анави... — деди Эдек.

— Кимникига ўхшайди?

— Қўрқаман айтгани, тегирмончи дўппослайди...

— Қўрқма, у сенга ҳечнарсанга қилолмайди! Гапиравер! — деди Қалита унинг елкасига қоқиб. — Кимнинг овозига ўхшайди?

— Тегирмонга тез-тез келиб турадиган кишининг овозига ўхшайди...

— Янглишаётганинг йўқми? — деб сўради Виснѐх.

— Нега янглишар эканман? — деб жавоб берди Эдек. — Мен унга яхшилаб, синчиклаб қарадим. Қўлида икки ёғи ҳам ялтироқ пичоқли қаламтароши бор эди, кўк... Бунақа қаламтарош ҳатто Гаевицадаги кооперативда ҳам йўқ! Мен бир кунни унинг шу қаламтарош блан олма артаётганини кўрган эдим... пичоқчаси қўлида ялт-ялт этиб турарди. У тегирмончи блан гаплашаётганида тиши блан шундай кулгили қилиб ҳуштак чалдики, мен тескари қараб олдим... Чунки кулаётганимни кўрса, албатта жаҳли чиқарди.

— Мен ҳам кеча уни кўрувдим, Собякларникида қаламтарош блан олма артиб турувди, — деб қўшимча қилди Хенек.

Кимдир дераза орқасидан югуриб ўтиб даҳлизга кирди.

— Ким у? — деб сўради Виснѐх.

— Мен! — деб жавоб берди Матуляк хонага кириб келар экан. — Биз саройнинг атрофини битта қўймай тинтиб чиқдик. Хеля бакни топиб олган жойда ётган мана бу қаламтарошдан бошқа ҳечнарсга тополмадик...

У ялтироқ кўк сопли катта қаламтарошни стол устига қўйди.

ЭДЕК

Эдек Маликларникида ётиб қолди.

— Анави дудуқ ҳозир тегирмондадир, ҳалиги гапларимни унга айтиб беришса, кейин... қўрқаман!.. Яна кечаси-я...—деди у ва ўзи блан бир кроватъда ётган Хенекка тағин ҳам маҳкамроқ ёпишиб олди.

Аммо эрталаб, тонг ёриши бланоқ у кўрпа остидан секингина турди-да ҳовлига чиқди.

У осмонга қаради: шарқ томон бўзариб олтиндек товланарди, ғарб томонда эса, ер устини қуюқ туман қоплаб олган. Пастда ўтлоқдан оқ буғ кўтарилар, қорамтир ольхалар буғ юзида узоқдаги денгиз бўйи қояларининг чўққисидек қаққайиб турар эди. Қудуқ

ёнидаги майсага қалин шудринг тушган, ҳаво салқин.

Бола қудуқ олдига келди, челакни ташлаб сув олди ва товуқларга дон бериладиган идишни тозалаб ювди, кейин оғилхонадан чўчқаларга овқат бериладиган тоғарани судраб чиқиб, уни ҳам яхшилаб ювди.

«Маликовага ёрдам берса ачинмайди киши, — деб ўйлади Эдск.— У ҳаммавақт менга яхшилик қилади. «Собякова яна хўрлайдиган бўлса бизникига кел, Эдек,— деди у кеча.— Отанг эрта-индин у блан олди-бердисини тамом қилади, сенинг бошқа ишинг ҳам йўқ у ерда».

Эдек ҳовлини супурди, кейин боғ орқали ўтиб ўтлоққа қараб югуракетди.

Атроф жимжит.

Шудрингдан ҳўл бўлган ҳашаротлар офтоб тезроқ қанотларини қуритишини кутарди. Гуллар орасидаги самбит тол шохида катта қўнғиз қорайиб кўринди. Қўнғиз панжаси блан бир новдани ушлаб, унга маҳкам ёпишди ва марвариддек шудринг доналари блан қопланган тиниқ қанотларини сертук танасига жипслаб олди.

— Эй бечора, нега кечаси уйингга қайтақолмадинг? — деди бола қўнғизга қараб жилмайиб ва новдага қўлини теккизди, поя тошқуянинг пуштиранг гулларига урилиб тебранабошлади.

Гуллардан шудринг тўкилди, қўнғиз эса эшитилар-эшитилмас гўнғиллаб қўйди.

Бу ер шундай яхши эдики, Эдекнинг кетгуси келмади.

Шу пайт тегирмон тарафдан:

— Эдек, Эдек! — деб қичқирган овоз эшитилди.

У оёғи ерга тегмай югурди. Ҳовлига кириб улгурмасиданоқ буйруқ ёғилди:

— Товуқларни қўйиб юбор, шудрингда юриб, чинвин тутиб есин. Идишларини тозалаб, дон солиб қўй. Оғилхонани очиб, чўчқачаларни ҳовлига чиқариб юбор. Чўчқанинг тагига қуруқ нарса солиб қўй. Кеча кечқурун шуларнинг ғамини емаган экансан-да? Қим билсин, қаерларда сандироқлаб юрган экансан!

«Ҳечнарсадан хабари йўққа ўхшайди», — деди Эдек енгил тортиб нафас олиб ва ишга киришди.

Буйруқ ҳамон ёғиларди:

— Ошхонага пайраха келтир, кулни тозалаб ол! Тезроқ қимирла! Отанг бекорга пул олаяптими?

МАРЦИНЯКНИНГ «ЕРДАМЧИСИ»

Хеля ўрнидан ирғиб турди. Бутун хона қуёш нурига чўмган эди.

Кеча Виснёхларникидан чиқиб кетаётганларида Марциняк:

— Бугун кечаси бунақа воқиалар бўлди, ҳойнаҳой эрталаб ухлаб қоларсан? — деган эди.

— Йўқ-э!

Қизча ўзича, тонг отиши блан тураман-у, югурганча ишхонага бориб, уни ўша ерда кутаман, деб аҳд қилган эди. Унинг уйқучи эмаслигини билиб қўйсин!

Броқ иш бошқача бўлиб чиқди.

Хеля кечаси минут сайин уйғонар ва тонг ёришиб қолмадимикин, деб ташқарига қарарди; сўнгги марта уйғонганида ҳатто юлдузлар бироз хиралашиб қолгандай кўринди, у яна қитдек мизғиб олиш учун кўзларини юмди, аммо, аксига олиб, қаттиқ ухлаб қолди.

Энди бўлса, деразадан кўриниб турган осмон кўмкўк, мутлақо кўмкўк эди, дераза токчасида турган тувакчадаги мирта гулининг барглари қуёшнинг олтин нурларида товланиб турипти.

— Тураяпсанми? — деб сўради онаси ошхонадан, — уйғотишга кўзим қиймади — қаттиқ ухлаётган экансан. Аммо менинг далага кетадиган вақтим бўлди...

Қизча югуриб жом олдига борди-да, ювинабошлади.

— Хеля, тушга яқин қайтиб кел, керак бўлиб қоласан, — деди онаси.

— Нега?

— Сигирларни Эски Млинискига олиб бориш

керак. Кооперативимизнинг ҳамма молларига ўша ерда молхона бўлади. Сигирларнинг ҳаммаси умумлашади.

— Уларга ким қарайди? Эдекнинг дадасими? — деди Хеля мажлисда айтилган гапларни хотирлаб.

— Албатта! Франусянинг акаси Вацек блан Микула иккови.

— Биз сигирларимизни ўзимиз боқмаймизми?

— Йўқ, ўзинглар боқмайсизлар.

— Унда биз нима иш қиламиз?

— Дун'ёдаги барча бөлалар нима иш қилиши лозим бўлса ўшани: ўқиш, ўйнаш, бироз ота-оналарга ёрдам бериш...

— Эдек ҳам энди мол боқмайдими?

— Эдекнинг бошқа болалардан нимаси кам? — деб кулиб юборди Маликова.

— Хеля! — деб чақирди Марциняк, деразадан мўралаб. — Кечаги воқиядан кейин аҳволинг қалай? Ёки менга ёрдам бериш жонингга тегдими? А?

Броқ Хеля аллақачон уйдан чиқиб кетганди, фақат чит кўйлаги эшик олдида ялт этиб кўринди-ю, ишхонага бориладиган йўлкада яланг оёқларининг шапиллаши эшитилди, холос.

— Баракалла! — деб кулиб юборди механик. — Ҳа-миша биринчи бўлишни истайди. Ишхонага мендан олдин бораман деб югурганча кетди.

— Хув ама, у аллақачон ишхона ёнидаги девор устига чиқиб ўтирипти! — деди Маликова, деразадан бошини чиқариб.

Хеля энди бу ерда, трактор турган саройда ўзини худди ўз уйидагидек ҳис этарди.

Марциняк гоҳ у, гоҳ бу калит блан моторнинг аллақаерини бураб маҳкамлар, тўқ-тўқ қилиб уриб қўяр, тузатар, минут сайин худди ҳақиқий шогирдга мурожаат қилгандек Хеляга:

— Болғани бер! Француз калитини! Омбирни! Тезроқ! — дер эди.

Кейин у трактор устига чиқиб, моторни юргизди,

шунда бутун атроф гулдираб, ўтлоқларда акссудо янгради.

— Ҳаммаси жойида! Душанба куни далага чиқамиз. Умумлаштирилган кооператив ерларини ҳайдаемиз, ерга ишлов бериб бўлгандан кейин тракторга ма-на шундай каттакон сеялка тиркаемиз... сўнг бутун кооперативимизга етарли буғдой етишсин учун, ҳаммадан кўп ҳосил етиштириш учун экишга тушамиз!

— Ҳа! — деб бош иргитиб қўйди Хеля.

— Ана, иш тамом бўлди, туш ҳам яқинлашиб қолди, энди юр, менга ўша кеча Фредекдан қутқариб қолмоқчи бўлган читтакларингни кўрсат, уларни қутқариш ўрнига бошқа «қушчаларни» безовта қилибсизлар-да.

ЯХШИ ЯШАШИМИЗ УЧУН

Улар йўл ёқасига чиқишди, броқ ҳали қишлоққа қайтгулари йўқ эди. Қандай қилиб, қуёшда ярақлаб турган дар'ё бўйига қараб кетганларини ўзлари ҳам сезмай қолишди.

— Стефекнинг амакиси шу ерга кўприк қураб эмиш-а? Эшитдингизми? — деб сўради Хеля. — У, ана шу кўприкдан темир йўл ўтади, дейди. Олти йиллик планда шундай белгиланган экан. Тош уйда эса, фабрика очиларкан.

— Ҳа, сабзаот маҳсулотлари ва меваларни қайта ишлайдиган катта фабрика бўлади, бошқа шаҳарларда ҳам бирталай ҳархил фабрикалар қурамиз. Сизлар катта бўлиб, мактабни тугатгунларингча, юзлаб фабрика ва заводлар қурилади, улардаги станок ва машиналарда сизлар ишлайсиз, ҳарбирингиз ўзингизга ма'қул тушадиган ишни танлаб оласиз.

— Мен фабрикада ишлашни истамайман, мен тракторчи бўламан... Броқ Франка Собоневна, Михась Калита, Вишневскийларнинг иккаласи, Хеля ва Маня қишлоқда қолишни истамаяптилар: улар шаҳарга, заводга боришмоқчи... Юзек Виснёх эса инженер бўлиб, ўзим машина ясайман, дейди... ёки уйлар қураб-

миш... — дерди Хеля. — Бу машиналар заводларга қаёқдан келади? Улар қаерда ясалади?

— Заводларда! Биз ҳархил станок, завод асбоб-ускуналари ишлаб чиқарадиган заводлар ҳам қура-миз, албатта.

— Иннайкин... трактор ҳам ясаймизми?

— Албатта, ясаймиз. Жуда кўп ясаймиз! Қани айтчи, мана бу сизларнинг ерингизга ўхшаган ерларда трактор юраоладими?

— Йўқ, бизникига қараганда анча катта бўлишига қарамай ҳатто Собякнинг ерида ҳам трактор дарров икки ғилдираги блан уватга тақалиб қолди. Ўзим кўрдим, ёнида турган эдим...

— Мана шунинг учун ҳам биз катта умумлашти-рилган ерларни ҳайдаш осон ва фойдали бўлсин учун ишлабчиқариш кооперативи ташкил этдик. Бизда фа-қат трактор эмас, ғалла янчадиган машина, боғ боғ-лайдиган машина, комбайн каби бошқа машиналар ҳам бўлади...

Улар жим қолишди. Утлар орасида туш вақтининг яқинлашиб қолганидан дарак бериб, чигирткалар чирилларди. Жазирама ҳарорат уфқни оқ тумандек қоплаб олган.

Хеля блан Марциняк йўл бўйидаги тўнкага ўти-ришди.

— Овқат вақти бўлди, — деди механик.

Броқ Хеля гапни давом этдиришни истарди.

— Комбайн нима? — деб сўради у.

— Комбайн — донни ўзи ўриб, янчиб, тозалаб, қопга солиб қўядиган машина.

— Вой-бўй! — деди ҳайрон қолиб Хеля. — Ком-байндан тайёр, қопланган ғалла чиқадими? Комбайн жуда катта бўладими?

— Албатта, катта. Унга қараганда бизнинг трак-торимиз жуда кичкина.

— Вой-бўй! — деди Хеля яна ҳайрон қолиб. — Иннайкин... Ўшанақа комбайнни... қизлар ҳайдайола-дими?

— Сендан бошқа одам топилмас экан-да! — деб қаҳқаҳлаб кулди Марциняк. — Нега хавотир бўлаяпсан? Сен катта бўлиб, тракторчи бўлгунингча Польша далаларида комбайн жуда қайнаб кетади. Сен ҳам бемалол ҳайдаб юришинг мумкин уни.

Хеля чуқур хўрсиниб қўйди. У келгусини кўз олдига яққол келтирди, улкан машина кетиб бораяпти, буғдойзорлар шамолда тебранади, машинанинг кетида эса, кенг анғиз очилиб бораяпти. Мана, аравалар келиб, шу ондаёқ буғдой солинган катта-катта қопларни ортиб кетаётир. Халқ, дон роса униб бериб, ҳосил яхши бўлганидан, иш ҳам басма-басига кетаётганидан хурсанд. Рульда ўтирган ким?.. Хеля!.. Оҳ, қандай ажойиб иш бўлади бу!

Тўсатдан унинг оёғи олдига аллаким отган тош келиб тушди.

— Фредек Малиновский тош отиб ўйнаётган бўлса керак! — деди Хеля темирчилик ишхонаси томонга қарар экан, жаҳли чиқиб.

Броқ ишхонанинг орқасида Хенек турарди.

— Ҳозиргина милиционерлар келишди — ўт қўючиларни олиб кетгани келишган бўлса керак! Мен ўша ерга кетаяпман, — деб қичқирди у.

— Мен ҳам ўша ерга боришим керак, — деб ўрнидан турди механик.

Хеля Хенекнинг кетидан чопиб кетди.

КЕИИН ЭСА ЙУҚ...

Хенек жуда ташвишланарди.

— Хеля, мени қамаб қўйишларини истамайман... Мен қочиб кетаман ёки...

— Нима бўлди? — деб сўради Хеля, қўрқиб кетиб.

— Улар... тегирмончиниқига бориб, анави қалам-тарошини... йўқотган кишини қидиришди. Собяк бўлса, ҳечнарсга кўрмагандай, менинг ҳечнарсадан хабарим йўқ, бундан икки кун олдин тегирмонимнинг сувини беркитиб, менга ҳам шикаст етказмоқчи бўлиш-

ди, деб уларни ишонтирабошлади. Мен буни эшитган заҳотим, чопиб бориб старший милиционерга, у Эдекни ҳақорат қилди, унга: «Ху сариқ итвачча!..» деб бақирди, шунинг учун мен ундан ўч олмоқчи бўлиб, сувни беркитдим, деб айтдим... Старший милиционер: «Яхши эмас. Сен жуда ёмон иш қилибсан! Манави ишни тугатиб олайлик, мен сен блан гаплашаман...» деди. У мен блан гаплашмоқчи, билдингми, Хеля?

— Кейин нима бўлди? — деб сўради Хеля, баттароқ ташвишланиб.

Улар тегирмонга қараб боришарди. Хенек гапида давом этди:

— Мен милиционерга айтишга мажбур эдим. Бошқа иложим йўқ эди. Бўлмаса-чи! Ахир улар бор гапни билишлари керак-да. Яна мен уларга анави... қаламтарошли кишини... Собякларнинг деразаси олдида кўрган эдим, деб айтдим... Энди нима бўларкин-а? — Хенек ташвишланиб, опасига қаради.

— Сен шу ерда ольхалар орасида туратур, мен бориб, у ерда нима гап эканини билиб келаман, — деди Хеля, бундан икки кун олдин ўзининг крижовниклар орасида беркиниб ўтирганини эслар экан, Хенекнинг ҳам ҳозир ўшандай аҳволга тушганини ўйлаб.

Хенек эндигина буталар орасига кириб кетмоқчи бўлиб турган эди, тегирмондан қайтиб келаётган милиционерларни кўриб қолди. Уларнинг орқасидан Марциняк келар эди.

— Ҳа, бу сенмисан? — деди милиционер уни кўриб. — Сени учратганим яхши бўлди. Мен сендан тегирмончидан ўч олганингдан кейин ўзингни қандай ҳис қилаётганингни сўрамоқчи эдим?

— Ёмон, — деди Хенек, қўрқувдан тишларини тавиллатиб, эшитилар-эшитилмас.

— Уша пайтда ўзингни яхши ҳис этибмидинг?

— Мен Собякнинг қўрқиб кетганини, кейин аччиғланишини кўрмоқчи эдим... кўриб, жуда хурсанд бўлдим...

— Кейинчи?

— Кейин эса йўқ...

— Мен сенга шуни айтмоқчи эдим, киши бировдан ўч олганда ҳамавақт ана шундай бўлади. У аввал ишни ўйламай қилади, кейин ўйлаб, ма'носига стгандан сўнг ёмон иш қилиб қўйганини тушунабошлайди. Шундайми?

Бола бош қимирлатиб қўйди.

— Агар бирор киши ёмон иш қилиб қўйса унга жазо берилади, а?

«Бошланди! — деб ўйлади Хенек. — Ҳозир мени тутиб олиб кетади».

— Аммо сен шундай ҳам жазонгни тортдинг. Қўрқувдан титрашингни қара, — деб жилмайди милиционер. — Ҳамиша эсингда бўлсинки, ёмонлик қилган, бировни хафа қилган одам ҳечқачон жазодан қочиб қутулаолмайди. Халқ давлати унинг устидан одил ҳукм чиқаради. Собяк трактор турган саройга ўт қўйишни ташкил этгани учун ҳам, Микулага иш ҳақи тўламагани учун ҳам, ёш бола бўлишига қарамай Эдекни ишлашга мажбур этгани учун ҳам суд олдида жавоб беради. Агар сен ҳақиқатга эришмоқчи бўлган экансан, ҳамма кўрганларингни катталардан бирорта ишонган одамингга: онанггами, механикками ёки милиционерлардан бирортасигами айтишинг керак эди. Шунда сен катталарга ёрдам берган бўлардинг. Сен бўлсанг, ножўя иш қилиб, Собякнинг ўзини оқлашига баҳона топиб бергансан...

— Ахир унинг кооперативга қарши экани, қўлидан келганча шикаст етказишга интилаётгани аллақачонлардан бери ҳаммага ма'лум-ку, — деди Марциньяк.

— Энди у бошқа шикаст етказаолмайди! — деб жавоб берди милиционер. Кейин Эдекка қараб деди: — Бор, ўйнайвер, йигитча, биз гаражга борамиз.

Хенек улар орқасидан бир қараб қўйди-да, енгил тортиб хўрсинди.

ҚИЗИЛ ТРУБАЛАР

Уқитучи стол ёнида расм солиб ўтирарди.

Эдекнинг ўқитучи қанақа расм солаётганини жуда билгиси келарди. Балки бирор суратдир?

Уқитучи чўткасини сувга чайқаб очқизил бўёқни суюлтирабошлади.

Эҳтимол у ҳамиша Эдекнинг кўзи олдида гавдаланиб туручи анави қизил трубали қизил фабриканинг расмини солаётгандир?

Эдек яна бирнеча қадам яқинлашди, броқ ишга жуда берилиб кетган ўқитучи унинг келганини сезмади ҳам.

Қоғоз бетига қандайдир ғалати чизиқлар чизилган бўлиб, улар учбурчак ва йўллар ҳосил этган эди. «Эсиз яхши бўёқ бунақа суратга!» — деб хўрсиниб қўйди Эдек.

Аммо ўқитучи ҳечнарсани кўрмас, эшитмас, қоғозга эҳтиётлик блан очпушти бўёқ суртарди.

Ниҳоят, у бошнини кўтарди ва Эдекни кўрди.

— Янги китоб олгани келдингми? Танлаб олгинда, қоғозга ёзиб қўй, мен расмни ишлаб бўлиб, картотекага кўчириб қўяман.

— Нима чизаяпсиз? — деди сўрашга жур'ат этиб Эдек.

— План.

— План?

— План нима эканлигини билмайсанми? Бу — бирор парча ер тасвирланган карта. Мана бу чизаётганим — Калиновка қишлоғининг плани. Манави тўртбурчаклар — уй, буниси эса, бутун қишлоқ. Бу ери кўмкўк дар'ёча, манави яхлит бўлаклар — дала. Ҳарбири — бир одамнинг ери.

— Бирам кичкина-кичкинаки!

— Ҳаммаси шунақа эмас. Мана Собякнинг ери катта.

— Собякни милиционерлар олиб кетишди... — деб гап қистирди Эдек.

— Қилмишига яраша бўпти! Эски Млинискига

кўчиб олдингларми? Қандай жойлашдинглар? Қа-
ерда турибсизлар?

— Молхонага яқин жойда. Мен аллақачон ҳамма
нарсани тайёрлаб қўйдим, тўшакларга янги со-
мон тикдим,— деди Эдек гапга киришиб.— Дадам,
ишдан кейин ўқишга китоб олиб кел, деган эди.

— Бундан чиқди, даданг хурсанд экан-да?

— Албатта! Бошқалар учун эмас, ўзи учун ишлай-
ди. Ўз ерини кооперативга берди, энди кооператив-
нинг нарсаси унинг нарсаси-да. Тўғрими, ахир?

— Албатта, кооперативда ҳамма нарса ўзингники.
Умумники.

— Бўёқларингизни менга бериб туринг... Озгина
расм соламан...— юрак бетлаб сўради Эдек. Сиз эса
унгача мана бу китобларни ёзиб олинг, бўлмаса эси-
нгиздан чиқиб қолади.

— Эсингиздан чиқиб қолмасин деб, шундай таш-
вишланаяпсанки! — деб кулиб юборди ўқитучи.— Қа-
ни, ўтир. Биладан. Расм солишни жуда яхши кўрасан.
Бўёқни тўғри қўй. Шу ранг блан мана бу бўлақлар-
нинг ҳаммасини бўяш керак.

— Мана шу очпушти блан-а?

— Ҳа.

Ўқитучи китобларни ёзиб қўйиб, дераза олди-
борди. Эдек эса расм бўярди. У аллақачон суюлти-
рилган ғишт рангли бўёққа кисточкани ботириб, фаб-
рика трубаларини чизишга тутинишдан ўзини зўрға
тийиб турарди.

Ўқитучи эса деразадан қараб турар экан,
лерди:

— Сигирларни аллақачон умумлаштирилган мол-
хонага олиб боришди, энди отларни ҳам умумлашти-
рилган отхонага олиб кетишаяпти... Ана, Войтковаяк
биясини етаклаб кетаяпти... Янги хўжалик бўлади...
Қишлоқда янги ишлар бошланаяпти... Одамларнинг
турмуши ўзгаради... яхшиликка ўзгаради!

Эдек ўз ҳаётида кўп нарсалар аллақачон ўзгариб
бўлганини ўйлади ва шу тўғрида гапирмоқчи бўлиб

турган эди, шу пайт ўқитучи тўсатдан унинг олдига келди:

— Мактабларда ҳам яхши ўзгаришлар бўлишини биласанми? Олти йиллик планда бу ҳам кўзда тутилган.

— Мактабларда ҳам дейсизми?

— Ҳа! Олтийиллик планда болаларнинг яхши шароитларда ўқиши тўғрисида ҳам ғамхўрлик қилинган. Масалан, бизнинг Қалиновқада яна икки синф ва иккита кабинет — табиатшунослик ва физика кабинетлари учун бино қурилади. Қишда гимнастика дарсида эркин ҳаракат қилиш мумкин бўлсин учун гимнастика зали ҳам қурилади. Ўқитучилар ҳам кўпаяди, мактабга ўқув қуроллари ҳам олинади... Тўхта! Сен нима чизаяпсан? — деб сўради ўқитучи бирдан хавотирланиб. — Қора бўёқ блан-а? Нима қилаяпсан ўзинг?

— Менми... ҳечнима... — Бола қўллари блан қоғозни беркитди. — Мен... фақат шундай... Бу ерда бир варақ тоза қоғоз ётган экан... Мен у керак эмас деб ўйлабман...

Ўқитучи Эдекнинг қўлини четга сурди. Стол устидаги ситқидил, яхшилаб чизилган план ёнида бир варақ қоғоз ётарди, унда баланд девор орқасида қаққайиб турган баланд фиштин трубалар расми солинганди... Қорамтир тутун бутун расмни қоплаб олмоқчи бўлгандай, атрофга ёйилиб ложувард осмонга сингиб кетаяпти...

— Кечиринг мени... жуда ишлагим келди-да шу расмни... — деб тўнғиллади Эдек худди фиштдай қипқизил бўлиб. — Жаҳлингиз чиқмасин...

— Менинг жаҳлим чиқаётгани йўқ; аввалига буларни планнинг устига чизаяпсан экан деб кўрқиб кетдим, — деб кулиб юборди ўқитучи.

— Менинг бўёқларим аллақачон тамом бўлган эди, — деди Эдек ўзи учун қулай фурсат келганини пайқаб. — Энди мана бу бўёқларни кўрдим-у...

— Расм чизгим келиб кетди, дегин? Ҳа, майли, давом этдиравер, лекин тезроқ осмонни сақлаб қол, чун-

ки манави тутун тарқалса, ҳамаёқ қопқоронғи бўлиб қолади. Мактабни тугатганингдан кейин рассомлар ўқийдиган академияга киришинг керак...

— Мен қандай қилиб кираман у мактабга? Пул қани унга? — деб ма'юс бош чайқади Эдек.

— Пул қани унга, дейсанми? Энди, Калиновкада ишлабчиқариш кооперативи ташкил этилгандан кейин, бу қийин эмас. Биз сенга ёрдам берамиз. Ташвиш қилма: сенинг академияга киришингга ҳам, Юзек Виснёхга ҳам етади. У қурилиш техникумига киради, агар ўқишга қобилияти бўлса, истаса, кейин инженер бўлиш учун институтга ҳам кириб ўқийди.

РАНЖИШ

— Ўзинг кетавер! — деб қичқирди Юзек. — Мен бормайман!

Стефан кўча эшикни ёпиб чиқиб кетар экан, Юзек алам блан елкасини қисиб, дафтар устига энгашиди.

«Топган гапини-чи! У блан Кшеменицага қараб тош йўлда югурармишман!» Юзек қизишиб, қалам қолдиғи блан нимадир чизарди.

У нима чизарди? Албатта, кўприкнинг расмини-да! Яна битта эмас, бирқанча, ҳархил кўприкларнинг расмини. Қим билсин у кўприк қанақа бўлади... Балки манавинисига ўхшар ёки бунисига? Ёки мутлақо бошқача бўлар...

Эндигина тонг отгаица қарамай ҳаво дим.

— Ёмғир ёғадими дейман? — деб сўради онаси деразадан қараб.

Броқ Юзек жавоб бермади — чунки у суҳбатнинг «Юзек, Марисяга бирпас қараб тур!» ёки шунга ўхшаш яна бирорта гап блан тамом бўлишидан қўрқарди.

Бир ками шу эдими! Якшанба кун!

Бу кўприк қанақа бўлар экан?

Юзек бу ҳақда Стефан блан гаплашишга урилиб кўрди, броқ у кўприкка мутлақо қизиқмас эди; нега-

дир у нукул, қишлоғимизда радио бўлса ёмон бўлмас эди,— деб радио тўғрисида гапиргани-гапирган.

Албатта, яхши бўлар эди-да. Броқ йўқ нарсани гапириб ўтиришнинг нима кераги бор? Кейин Юзек яна кўприк ҳақида ўйлаб кетди.

Аксига, Стефаннинг амакиси ҳам ўт қўючилар воқиси юз берган куннинг эртасига эрталаб кетиб қолди, энди сўрайдиган одам ҳам йўқ. «Асбоб-ускуна» сақлаш учун қуриладиган бино ўрнини белгилаб, дарё бўйига қоқиб қўйилган қоziқчалар атрофида айланиб юришдан бўлак иш йўқ.

Қанақа «асбоб-ускуна» олиб келишаркин? Белкурлармикин? Йўқ, машиналар олиб келишса керак. Балки анавиндақа бўялган таёқлар олиб келишар? Йўқ, ҳарҳолда машина олиб келишса керак!

Степан бўлса «асбоб-ускуна»ни душанба куни келтиришади, ишни ҳам кўприк қуришдан эмас, барак қуришдан бошлашади, дейди.

Бунинг устига, қишлоқда ҳам алланарсалар бўлаяпти. Ҳамма ҳовлиқади, елиб-югуради, тайёрланади... Лекин Юзек нима гап эканлигини ҳеч ҳам билолмайди.

Броқ нимадир бўлади, тагин худди шу бугун, якшанба куни бўлади.

У Стефан блан олма тераётган вақтидаёқ буни сезган эди. Ушанда Стефан якшанба куни бир жуда қизиқ иш бўлади, деб шама қилган, аммо шу ондаёқ жиддий қиёфада, бу махфий сир деб қўшиб қўйган эди.

Кеча онаси нонга хамир қорди. Юзек ҳайрон бўлди: нега? Ҳали яна уч буханка нонлари бор-ку.

— Ҳечқиси йўқ. Якшанба куни керак бўлиб қолади,— деди онаси.

— Якшанба куни нима бўлади?

— Ҳамма нарсага аралашаверма! — деб жеркиб берди онаси уни.

Шу пайт қанд блан бир хумчада мой кўтариб, Матияска кириб келди, онаси Юзекка олхўри териб келишни буюрди. Кейин улар Матияска блан бирга яна

хамир қорабошлашди, лекин бу сафар улар хамирни оқ ундан қоришди. Улар: ишқилиб, якшанба куни анави...лар олдида шарманда бўлиб қолмайлик, деб яхши пироглар пиширишга ҳаракат қилар эдилар.

— Бу пироглар кимга? — деб сўради Юзек, олхўри тўла корзинкани ерга қўйиб.

— Ҳамма нарсага аралашаверма! — деб жеркиб берди бу сафар уни Матияска, худди онаси блан келишиб қўйгандек.

Онаси эса унга ҳозироқ Қалита, Махейда ва Қатулаларникига бориб, бу пирогларга форма олиб келишни буюрди.

Йўлда кетаётиб у Махейданинг қишлоқ ўртасидаги йўл чеккасида туриб, каттароқ болаларга ниманидир кўрсатаётганига кўзи тушди. Юзек уйга формаларни келтириб бергач, нима гап эканлигини билиш учун югуриб борган эди, қазиб қўйилган чуқур ўрани кўрди.

— Бу ўра нимага керак? — деб сўради Юзек, ўранинг тагидаги сариқ тупроқни кўриб.

— Сени ичига ташлаб юбориш учун! — деди Вацек Қотлярчик, ҳазиллашиб.

Худди ҳаммалари келишиб қўйгандай-а! Лекин ҳаммасидан ҳам Стефанники ошиб тушди. Шундай қараганда ёмон бола деб бўлмайди. Яхши ўртоқ, аммо ба'зан уни бир «тушириб» қолгинг келади, холос. Масалан кечаги ишини олайлик. Ҳаммалари дарёга қисқичбақа тутгани боришди. Икки юз дона, ҳатто ундан ҳам кўпроқ қисқичбақа, тагин анчагина чавоқ-балиқ тутишди, броқ Хенекка бу ҳам камлик қилди.

— Яна, яна! Ойим иложи борича кўпроқ тутиб кел, деб айтди.

Стефан бўлса... хаҳ шу Стефан!.. икки қўлини белига тираб олиб, мақтанабошлади:

— Нимага эканлигини мен биламан, аммо айтмайман, ҳечам айтмайман!

— Айт! — деди ғазабдан бўзариб кетган Юзек, бир сакраб унинг олдига бориб.

— Махфий сир, вассалом! — деди Стефан ва эн-гашиб қўли блан сувни бир урган эди, сув қатралари тўппа-тўғри Юзекнинг юзига сачради.

Ушандан бери улар бир-бирлари блан гаплашмай-дилар. Стефан ана шунақа бола!

Бугун эса, ҳечнарса кўрмагандай: юр, тош йўлга борамиз, деб келипти.

Тўсатдан Кшменица томонида машинага ўхшаган бир нарса гувиллади.

Ҳа, у янглишмади: машина келаяпти.

Юзекнинг миясига ялт этиб: «асбоб-ускуна олиб келаётган бўлсалар керак» деган фикр келди.

У сакраб туриб, дар'ё томонга югурди. Улар етиб келгунча бу бориб кутиб туради. Наҳотки, Стефан бу «асбоб-ускуна»ларни қандай туширишларини кўрма-син деб уни алдамоқчи бўлган бўлса? Қаранг, у қанақа! Лекин Юзекни алдаш осон эмас.

У баландликдан югуриб тушиб, барак қурилади-ган жойни англатучи олтита таёқ қаққайиб турган ерга келди-да, тўхтаб қулоқ солабошлади.

Броқ атроф жимжит эди, дим ҳавода худди олис-ларда чалинаётган минглаб қўнғироқларнинг овози-дек ўтлар орасига биқиниб олган чигирткаларнинг чириллашигина эшитилади.

«Улар тепаликнинг орқасида, — деб ўзини юпатди бола, — шунинг учун эшитилмаяпти. Машина ҳозир тегирмон орқасидаги муюлишда кўринади... Йўқ ҳали у етиб келгани йўқ... Броқ ҳозир келади... овози ҳам эшитилиб қолди шекилли...»

Броқ ҳечнарса эшитилмасди, жаҳли чиққан Юзек яна қишлоққа қараб судралиб кетди.

Ҳамма нарса жонига тегди — ҳатто қаёққадир ғойиб бўлган мана бу машина ҳам...

УЛУҒ КҮН

Бирдан қишлоқ ҳайрон қоларлик даражада жим-жит бўлиб қолди, фақат Махейданинг ҳовлисида ал-лақандай ғовир-ғувур эшитиларди.

Юзек тупроқда ялқовлик блан оёғини судраб, ўша томонга йўл олди.

Нотаниш бир киши турган юк машинани бирталай одам ўраб олган.

Аммо бу машинада ҳечқанақа «асбоб-ускуна» йўқ эди.

Юзек яхшироқ кўринадиган жойга — девор устига чиқиб олди, лекин барибир машинада ҳечқанақа «асбоб-ускуна» кўринмади. Унда фақат анави нотаниш киши бор эди.

— Ўртоқлар, биз, завод ишчилари,— дерди у,— ишдан ташқари вақтда сизнинг қишлоғингиз учун мана шу радио аппаратура блан ўттизта репродукторни ясадик, мана, энди биз уларни сизларга совға қилиб олиб келдик. Радио овози сизлар бу ерда — қишлоқда, порлоқ эртамиз учун ишлаётганингиздек, биз ҳам шаҳарда порлоқ келажак учун кучимизни аямасдан меҳнат қилаётганимизни бутун қишлоққа эслатиб турсин! Бу овоз сизларга биз шаҳарда, сиз қишлоқда — улуғ бир меҳнаткаш оила эканимизни, умумий меҳнат бизни худди ака-укалардек яқинлаштирганини эслатиб турсин.

Олқиш садолари янгради, ғовур-ғувур овозлар эшитилди, аммо кўп ўтмай ҳамаёқ жим бўлди, чунки машина устига яна аллақандай бир киши чиқди.

— Бу уезд халқ советининг раиси ўртоқ Мильчарчик,— деди Юзекдан сал нарироқда турган Игнасяк.

Ўртоқ Мильчарчик ҳаммадан аввал ишчилар блан бирга ишлабчиқариш кооперативига бирлашган калиновкали деҳқонларни кўргани келганлигини айтди. Кейин эса халқ Польшасида социалистик хўжалик пойдеворини қуриш учун олтийиллик давлат планини амалга ошириб, фидокорона меҳнат қилаётган ишчилар ҳақида гапирди. У яна, ҳали ҳам янги ҳаётни қуришга халақит беручи, ўз фойдасини кўзловчи, ҳатто Польшанинг кучсиз давлат бўлиб қолиши, унда одамларнинг қашшоқликда яшашидан манфаатдор бўлган

ташқи душманларнинг кўрсатмаси билан ҳаракат қилуви одамлар мавжуд экани ҳақида ҳам гапирди.

—... Душманлар бизнинг устимиздан ғалаба қозона олмасликларини биладилар. Лекин улар одамларни қашшоқликка солиб фойда кўриш мақсадида ўнг келган ерда низо' уруғини сепадилар... Бу ерда, Қалиновкада ҳам хўжалигингизни кўтариб олишга халақит бермоқчи, трактор ва барча асбоб-ускуналар турган омборни ёндирмоқчи бўлган душманлар бор экани ма'лум бўлди. Улар сизларни қўрқитмоқчи, кооперативга киришдан бош тортишга мажбур этмоқчи бўлганлар. Мана, кўрдингларми, қандай ҳуш'ёр бўлиш керак, душмандан қандай эҳтиёт бўлиш керак! Сизлар бунақанги таҳдидлар билан ўзингизни қўрқита олмасликларини исбот этдингиз: умумлашган молхона ва отхоналар ташкил этдингиз. Эртага трактор биринчи марта кооператив ерини ҳайдашга чиқади. Сизнинг йўлингиз — порлоқ келажак йўли...

Юзек қўлини чўзиб, кўмкўк олхўрини узди ва уёқбуёғига қарамасдан оғзига солди, аммо тиши қамашиб, уни шу ондаёқ туфлаб ташламоқчи бўлди... Броқ тўсатдан... Бу нимаси?

— Халқ совети номидан...— деди раис тантана билан,— Халқ совети номидан Қалиновка қишлоғининг болалари: Хеля Маликувна, Эдек Микула, Юзек Виснёх ва Хенек Маликларга ҳуш'ёрлик кўрсатганлиги, жамоат мулкига ғамхўрлик қилгани ва ботирлиги учун ташаккур билдираман. Бундан ташқари, Хеля Маликувна китоб билан мукофотланади. Мен номини айтган болалар машина ёнига келишини илтимос қиламан.

— Вой-вой! — деди Юзек фикрларини тўплайолмай. У ерга сакраб тушди-да, олхўрини туфлаб ташлади.

— Бор, бор! — деб туртишарди уни одамлар.

Оҳ, шунақаям дим, шунақаям иссиқки! Унинг юзлари қизариб кетди, бу жазирама ҳароратданми ёки жораги ҳаддан ташқари қаттиқ ураётганиданми, ма'

лум эмасди. У зўрға нафас оларди. Бирдан унинг миясига: «Оёқларим тупроқ-ку, қандай қилиб бора-ман?» деган фикр келди.

Броқ ўйлаб ўтиришнинг вақти эмас. У олдида машинага қўйилган зинапоянинг тўрт погонасини ва... ўзига қаратилган кўзларни... кўрди. Қанчадан-қанча кўз! Қанчадан-қанча одам!

Иссиқ... Хеля эса... у қандай дадил-а! Раиснинг олдига борди-да, Стефанни кўрсатиб, унга алланарсалар деди.

— У ҳам сизлар блан бирга эдими? — деб жилмайди раис.— Стефан Москожевскийга ҳам ташақкур билдираман... Стефан, буёққа кел! Баракалла, болалар!

Стефан платформага сакраб чиқиб, Юзекнинг ёнига турди.

Раис эса навбатма-навбат уларнинг қўлларини катталарникидек қаттиқ сиқди. Хеля қизил коленкор муқовасига олтин ҳарфлар блан: «Варшавани тиклаш альбоми» деб ёзилган китобча олди.

ҚИШЛОҚ УСТИДА КУЙ ЯНГРАМОҚДА

— Нима учун мен ҳамиша радио ҳақида гапирганимни энди тушундингми? — деди Стефан Юзекнинг биқинига туртиб ва оппоқ тишларини кўрсатиб кулди. У кўк кўзларини қисиб, кекса Қалита айтгандек «бутун вужуди блан» куларди.

Юзек ҳам жилмайди, жилмаймасдан иложи йўқ. Хўш, Стефан қандай бола экан? Яхши бола, яхши! Жуда яхши ўртоқ!

Улар Эдек ва Хенек блан бирга елиб-югурадилар, радиоаппаратурани ўрнатишга ёрдам берадилар, кейин эса, уйма-уй югуриб, репродукторлар қанақа аҳволда эканлигини қараб чиқадилар.

Улар ҳамаёққа улгуришлари керак.

Стефан дам-бадам бир группа ишчилар блан бирга

келган отасининг олдига боради, отаси ҳам энди Стефан блан унинг уч ўртоғи иш сўраётганларини, катталарга ёрдам бормоқчи эканликларини билади.

Ҳаво ҳамон эрталабкидек иссиқ, дим бўлишига қарамай улар ўзларини шундай яхши енгил ҳис этардиларки...

— Стефек, асбоб-ускуналарни қачон олиб келишадиди? — деб сўрайди Юзек.

Стефек қаҳқаҳ уриб кулади:

— Юзек, кўприкдан бўлак ташвишинг йўқ эканда! Эртага дастлабки машиналар келади. Амаким блан ишчилар келишади. Агар амаким бугун шу ерда бўлганда мен ундан сени ёрдамчи қилиб олишни илтимос қилардим. Энди эртага ўзинг сўрайсан... Таёқларни олиб юрасан, қозиқчаларни симга тизасан.

Юзек ҳайрон: қаранг, бу Стефек қандай бола экан!

— Биргалашиб ёрдам берамиз! — деди Юзек.

Тўсатдан Стефекнинг юзи жиддий тус олди, ҳатто бироз қовоқлари ҳам солинди.

— Йўқ, биргалашиб ёрдам беролмаймиз, чунки мен бугун дадам блан жўнаб кетаман.

Юзек у блан биринчи танишган кунлари Стефекнинг, мен бу ерда фақат якшанбагача тураман, якшанба куни дадам келиб, мени олиб кетади, деганини эслади.

— Бу ердан кетгим келмаяпти, — деди Стефек. — Аммо...

Юзек саросимага тушиб ўйлаб қолди: қандай қилиб Стефекни олиб қолиш мумкин? Балки онаси блан отаси Стефекнинг уларникида, ҳеч бўлмаса, бирнеча кун меҳмон бўлиб қолишига розилик беришар?..

Хеля унинг фикрларини бўлиб юборди. Қизча хансираганича югуриб болаларнинг олдига келди-да, Хенекнинг қўлидан кумушдай товланиб чувалаётган сим ўрамини юлқиб олиб, тўғри Махейдаларнинг томида ўтирган ишчилар томон чопди. У шу заҳотиёқ тез-тез гапирабошлади:

— Стефек, бугун кетмаслигингни биласанми? Нима? Ҳа! Бизникида қоласан. Каникул тамом бўлгунча бизникида турасан. Ишонмайсанми? Ойим даданг блан гаплашиб қўйди. Даданг хўп деди!

— Қўй-е? Ростми? — деди Стефек ва қувонганидан қаҳқаҳлаб кулиб юборди.

Кейин ҳаммалари кулабошлашди.

Бугун қандай яхши!

Махейдаларнинг хирмонида зиёфат тузадилар. Шошилинич равишда тахтадан ясалган столларга қордек оппоқ суруп дастурхонлар ёзилган. Хўжайкалар нон, тўғралган гўшт, қовирилган балиқ ва тарелкалар орасига кичкина қувачаларда гулдасталар қўймоқдалар.

Ҳигитлар аллақачон симёғочнинг учини чуқурга кўмиб бўлдилар.

Шунда тўсатдан... қаердандир юқоридан бутун қишлоққа музика овози таралди, кенг ёйилиб, шамол блан бирга даладан-далага учди...

Кичкинагина репродукторлар ҳарбир хонадонда худди шу қўшиқни куйлайди.

Эдек Юзекнинг елкасига қўлини қўйиб, жим туриб тинглайди, кейин эса, бир хўрсиниб қўйиб:

— Қандай яхши... — деб шивирлайди.

Шунда негадир Хелянинг миясига: мен орден олишни орзу қилганимда (ўшанда тракторнинг устига чиққанида) кўнгилсиз ҳодисалар юз берган эди; энди бўлса, ўзим тўғримда эмас, фақат жамоат мулки — тракторни қутқариб қолиш тўғрисида ўйлаганим учун тақдирлашди, деган фикрлар келабошлади, у шундай яйраб кетдики!..

Нима учун бу фикрлар унинг миясига худди шу пайтда келди экан? Балки улар музика блан бирга учиб келгандир?

ЯНГИ БУҒДОЯ ЭКИШ КЕРАК

Кечаси момақалди роқ гулдиради.

Қучли шамол блан ҳамаёқни тўстўполон қилиб келди-ю, кейин гўё ер остида гулдираётгандек қаер-

дадир олисларда эшитилиб, борган сари пасайиб ўтиб кетди.

Яна бироз ёмғир қуйди, томлардан ҳалқобларга шариллаб сув оқиб турди.

Марися шундан кейингина уйғонди. У шундай чинқириб йиғладики, бутун уйни оёққа турғазди.

— Унга нима бўлди экан? — деди ташвишланиб Виснёхова. — Шундай қаттиқ момақалди роқ гулдираганда индамай ётиб, тинганда энди чинқираяпти.

— У ҳамавақт шунақа, — деб жавоб берди Юзек ётган еридан.

— Ухла, ухла! Энди тонг ёришаяпти, — деб пичирлади онаси ва ўзи кўйлагига қўл узатди. У кийиниб, майда-чуйда юмушига қарагани секин ташқарига чиқди.

Юзек иссиққина ёстиққа бурканиб, кўзларини юмди, броқ ухлайолмади. У кўприк ҳақида ўйларди. Бугун баракни қурабошлашади. «Асбоб-ускуна»нинг бир қисмини келтиришади. Стефек шундай деб айтган эди. Улар Стефек блан унинг амакиси олдига боришади, Стефек яна ҳечнарсa демаса керак, аммо иш ўз-ўзидан ўнгидан келиб, тўртталовлари кўприкни қуришда ёрдам беришади, уларга энг қизиқ ишни топширадилар...

Қалдирғочлар уяларида эндигина кўтарилиб чиқаётган қуёшни қарши олиб, чуғирлашар, томда сомонларни шитирлатиб, каптарлар ғувуллашарди. У қайтиб ухлайолмади.

Юзек ўрнидан турди, ювинди, усти-бошини тартибга солди ва уйдан чиқди.

Марциняк аллақачон сарой олдида турарди. У тракторни биринчи марта далага олиб чиқишга тайёрлар эди.

Қишлоқдан ғовур-ғувур овозлар эшитилди. Хеля, унинг кетидан эса Хенек блан Эдек саройга югуриб келардилар.

Дарровдан етиб келдингларми? — деб кулди механик, — саҳар сайрар қушчалар!

— Албатта. Ахир бугун кооперативнинг ерлари ҳайдалади-ку, — деди малла бошини силкитиб Эдек.

— Сизлар нега қувонаяпсизлар, биз кооператив ташкил этганимизгами? — деб сўзида давом қилди Марциняк жилмайиб.

— Чунки кооперативда ҳамма ҳалол ишлайди, ҳамма тенг бўлади, ҳечким ҳечкимни ранжитмайди, — деди Эдек. — Иннайкин... иннайкин... — у қизариб кетди, — кооператив менинг рассомлик мактабига киришимга ёрдам беради.

— Мен бўлсам ҳовузларда ишлайман, — деди Эдек.

— Кооперативда ясли, болалар боқчаси бўлади, катта болалар кичкиналар блан ўралишиб ўтирмайди, — деб юборди Юзек, аммо шу ондаёқ фақат ўзи ҳақида ўйлаши яхши эмаслигини сезиб: — Ҳаммага яхши бўлади: ҳосил яхши бўлади, турмуш фаровон... — деб қўшиб қўйди.

— Мен эса кооперативда тракторчи бўламан, — деди Хеля, Марцинякка мурожаат қилиб.

Марциняк трактор устига чиқди.

— Булар ҳаммаси бирдан бўлади-қўяди, деб ўйлайсизларми?

— Йўқ, бирдан эмас, — ўйланиб жавоб берди Хелек, — лекин биз булар ҳаммаси ўша яхши турмуш тезроқ келсин учун қилинаётганлигини биламиз.

Қишлоқдан гуруҳ-гуруҳ бўлиб одамлар келишарди.

Марциняк моторни юргизиб, тракторни саройдан олиб чиқди.

— Одамлар худди байрамга келаётгандай келишяпти-я! — деб қичқирди Хеля.

У сакраб тракторга чиқди-да, Марцинякнинг орқасига туриб курсини маҳкам ушлаб олди.

— Маҳкамроқ ушла, қизим! — деб қичқирди унга Марциняк.

Трактор кетидан омок судралиб борарди. У йўлдаги тошларга тегиб, жарангларди. Марциняк далага чиқиб борди.

Учта кумушдек тиш ёриб кириб, уч қатлам ерни ағдарди.

Болалар пишқириб бораётган трактор орқасидан чопар эдилар.

— Уни қаранглар, Хеля тракторда кетаяпти! — деб жилмайди Игнасяк амаки.— Тракторчи бўлади, тракторчи...

Хеля бўлса трактор устида борар ва шодланиб, қачон бўлмасин мен ҳам рулни тутаман, ўзим катта, поёнсиз далаларни ҳайдайман, экаман, деб орзу қиларди... Шунда бирдан яқинда Марциняк блан гаплашгани эсига тушди: далада каттакон комбайн кетиб бораяпти, у ғаллани ўради, янчади, тозалайди, ҳаммасини биратўла қилади... вақти келиб, Хеля ҳам ана шундай комбайнни бошқариши мумкин...

Оҳ, Хеля буни шундай истайдики!

Инсон қалби ўзи шундай: у ҳамиша бирор янглик бўлишини, ўзи учун ҳам, бошқалар учун ҳам бирор яхшироқ нарсани истайди.

Оламда ҳам ҳечбир нарса ҳечқачон ўз жойида қолиб турмайди, ҳамма нарса ҳаракат қилади, ўзгаради... Ҳамма нарсанинг яхшиликка томон тезроқ ўзгариб бориши фақат одамларга боғлиқ.

БОГДАН ОСТРОМЕНЦКИЙ

БИЗНИНГ ЙЎЛ

Металлургия заводидан шаҳарнинг энг катта кўчасига йирик-йирик тош ётқизилган кенг йўлдан бориларди. Бу йўлнинг бир тарафида одамлар ҳадеб юраберганидан зарангдек қотган яккаоёқ йўл чўзилиб кетган. Ёзнинг иссиқ кунларида бу ёлғизоёқ йўл қуқуруқ бўлганидан юриш ҳам қулай бўлар эди, броқ ёмғир-сочинли кунларда тупроқ оёққа чиппа ёпишадиган лойга айланарди. Ишчилар эрталаб заводга кетаётганларида ва кечқурун ишдан қайтаётганларида бу ботқоқ йўлдан сра юриб бўлмайти, деб куйиниб қўярдилар. Заводга шошилиб кетаётган кишиларнинг тирғаниб, лойга йиқилиб тушиш ҳоллари кўп бўлган. Юк машиналари ва аравалар кети узилмасдан ўтиб тургани учун катта йўл ўртасидаги ҳўл тошлар устидан юриб бўлмасди.

Йўлдан бироз нарида ишчилар турадиган бирнечта уй жойлашган эди. Ҳарқайси уйда икки-учтадан оила яшарди. Ҳамма ишчиларнинг болалари дарсларини тайёрлаб бўлганларидан сўнг кечки пайт бирга ўйнардилар. Ёзда улар заводдан сал наридаги кичиккина ўтлоққа борардилар. Бу ўтлоқ яқинида сим тўр тутилган тўсиқ бор эди, у ерга куйган майда кўмир тўкиларди. У худди қопқора шағалга ўхшаш бўлиб, ёқишга ярамасди. Бу кўмир кукуни ҳадеб тўки-

лабергач, аста-секин тепачалар ҳосил бўлабош-лади.

Бу йил баҳор жуда эрта келди: апрель ойидаёқ қуёш ерни қизитабошлади, яйловларда кўмкўк майса кўриниб қолди.

Ўтлоқда ўйнайдиган болаларнинг оталари метал-лургия заводида ишлардилар. Улар ишдан қайтар экан, бу лой йўлдан юриш жуда машаққат, вақт то-пиб, уни албатта тузатиш керак, деб зорланганларини болалар кўп эшитардилар.

Ўтлоққа келадиган болаларнинг онабошиси Бронек Возняк эди. У доим Стефек ва Юзек деган икки укаси ва Галина деган синглиси блан келарди. Сте-фек ҳали кичкина бўлиб, мактабга қатнамасди.

Бу ерга Бронекнинг ўртоқлари, Галинанинг дуго-налари ва Бронек блан бир синфда ўқийдиган Оля Мадейская блан Марися Шимчакувналар ҳам келиб туришарди.

Бир куни болалар ўтлоқда ўйнаб юрганларида за-воднинг томи тепасида оқ ёзувли катта қизил алвонни кўриб қолдилар.

Галина югуриб тўсиқ ёнига борди.

— «Меҳнат байрамини...» — деб ўқиди у, хижжа-лаб ва тўхталиб қолди.

— Уёғини мен ўқиб берай, сен ҳали қийналасан! — деб қичқирди Марися Шимчакувна, — «... меҳнат унумини ошириш блан нишонлаймиз ва Биринчи май-гача иккинчи квартал ишлабчиқариш планини бажариш мажбуриятини оламиз».

— У нима дегани? — деб сўради Галина.

— Мен биламан, мен биламан! — деб қичқирди Бронек. — Менга дадам айтган, заводдаги бутун иш-чилар Биринчи майгача бундан бир ой кейин қилина-диган ишларни шу ойнинг ўзидаёқ битказадиган қи-либ ишлашади.

— Нимага? — деди Галина, ажабланиб.

— Вой нодон-эй! — деб қичқирди Бронек. — Ни-мага деганинг нимаси? — Улар ясаладиган нарсалар-

ни муддатидан илгари ясаб битиришади, кейин бошқа нарсалар ясашади, ундан кейин ҳамма нарса кўп бўлади, тушундингми? Темир кўп бўлади. Ахир биз вагонлар, пароходлар, рельслар, ҳархил машиналар ясаймиз-ку...

— Мактабда ўқитучимиз ҳам Биринчи май тўғри-сида гапириб берди, — деди Оля Мадейская. — Ўқитучимиз, бу байрам бутун дунё меҳнаткашларининг байрами, ҳарким уни бирор нарса блан нишонлаши керак деб айтди. Биз, Биринчи майгача битта ҳам ёмон баҳо қолдирмаймиз, деб мажбурият олдик. Яхши ўқийдиганлар ҳечкимда икки қолмаслиги учун қо-лоқларга ёрдам берадилар.

— Бу-ку, мактабда бўладиган иш-а! — деди Бронек. Лекин мен яна бирор иш қилсак девдим...

— Нима қилардик, — деб сўради Галина. — Ахир биз ҳечнарсани билмаймиз-ку.

Бу пайтда Марися Шимчакувна худди ўша заводга олиб борадиган лой йўлга қараб турган эди. Тўсатдан у бир ирғишлаб, қувонч блан:

— Топдим! Топдим! Келинглар, йўлни тузата-миз! — деб қичқириб юборди.

— Қайси йўлни? — деб сўрашди болалар.

— Мана бу завод йўлини-да. Одамлар уни аллақачондан бери тузатмоқчи бўлиб юришибди. Уйимизда белкурак блан замбилғалтакларимиз бор-ку. Замбилғалтакда шлак ташиб келиб, ўнқир-чўнқирларни тўлдирамиз, текислаймиз, тепкилаймиз-да, яхши йўлка қиламиз.

— Қойил! Тезроқ бошлайлик бўлмаса! — деб бақирди Бронек.

— Мен физиллаб бориб замбилғалтак олиб келаман, — деди Марися. — Бронек, сен белкурак ёки куракча олиб кел, қўшнилариңдан яна уч-тўртта сўраб кўр... — У бошқа болаларга қараб: — Сизлар ҳам уйдан нима топсанглар олиб келаверинглар: белми, куракчами, ҳаскашми...

Бир соатдан кейин заводга олиб борадиган йўлда

аллақанча бола тўпланди. Улар замбилғалтакларга белкурак блан кўмир кукуни ортишар, уни тупроқ йўлга олиб бориб, лой устига ағдарардилар. Сўнг улар шағал ташидилар, янги қатламни ҳаскаш блан текислаб, устидан иложи бўлганча яхшилаб тепкиладилар.

Болалар шовқин-сурон қилишар, қаҳқаҳлаб кулишар эди, броқ иш ҳам тез борарди, чунки Бронек ҳечкимнинг ялқовлик қилишига йўл қўймас, ҳаммани қистаб турарди.

Болалар йўлнинг анчагина ерига шағал блан кўмир тўкиб қўйишди.

— Бугун тугатаолмаймиз, — деди Бронек.

— Зарари йўқ, — деди Марися. — Эртага мактабдан кейин шу ерда тўпланиб, яна ишни давом этдирамиз. Кечикмай келинглар! Узрли сабаб бўлсагина келмаслик мумкин, — деди Марися, худди ўқитучилардек жиддий қилиб.

Баҳор оқшоми кириб, овқат маҳали бўлиб қолгани учун болалар уй-уйларига тарқаб кетишди.

Эртаси куни улар дарслар тугаши бланоқ тўпланишди. Ҳали мактабга қатнамайдиган кичкина Стефан аллақачондан бери болаларни кутиб турар эди. У ҳам катта болалар блан баравар ишлашни истар, ҳали ёшсан, деб оғир замбилғалтакни бермасалар йиғлар эди.

Болалар яна йўлга шлак ташиб солишга, текислаб, шиббалашга киришдилар. Сапсариқ қуюқ ботқоқлик аста-секин йўқолиб, қаттиқ, қуруқ, кенг, ҳувур қилиб юрадиган йўлга айланабошлади.

Болалар бироз чарчашди, лекин ҳечким ишни тўхтатмади, ҳамма йўлни тезроқ битказсак дерди, иш эса, ҳали-вери тугайдиган эмасди.

Завод йўлида иккита киши кўринганда Бронек тўсиқ ёнидаги каттагина қора уюмдан замбилғалтакка шлак солаётган эди. Улар яқинроқ келиб, болаларнинг ишига разм солабошладилар. Биттаси металлурглар киядиган кўк уст-бош, иккинчиси эса од-

дий костюм кийган эди. У кенг елкали, барваста киши бўлиб, кўзига сербар қорагардишли кўзойнак таққан, қўлтиғига портфель қистириб олган эди.

— Бу болалар нима қилишяпти ўзи? — деб сўради ишчи кийимидагиси. — Шлакни кавлаб, ташиб кетишга ким рухсат берди уларга? Бу қандай гап ўзи?

— Нима қилаяпсизлар? — деб сўради ҳалиги портфель кўтаргани, Бронекдан.

Болалар хижолат бўлиб, тўхтаб қолишди. Бронек кўмир кукуни тўлатилган замбилғалтак ёнида, Марися белкурак ушлаганича турардилар, қолганлари сал чўчиб, бир жойга ғуж бўлиб олишганди.

Тўсатдан кичкина Стефан олдинга чиқиб, ингичка товуш блан деди:

— Биз, одамлар лойдан юрмасин деб йўлни тузатаймиз. Биз...

У яна алланарса демоқчи эди-ю, броқ афтидан юраги дов бермади.

— Биз Биринчи майгача шу йўлни тузатамиз деб мажбурият олганмиз, — деб унинг сўзини тугатди Марися.

— «Биз» — деганинг ким? — деб сўради портфельли киши.

— Биз — деганим — болалар. Анави уйларда турадиган болалар...

— Бу ердан шлак олишга ким рухсат берди сизга? — деб сўради ишчилар кийими кийган киши.

Уртоғи унга жим тур дегандек ишора қилди.

— Ҳм... Йўл қилаяпмиз денг... — деб яна гап бошлади у. — Ўзинглар удда қилаолармикинсиз? Умуман, чакки эмас, — деди у, йўлга қараб қўйиб. — Ёмон эмас, фақат бўш шиббаланипти. Гап бундай, йўлни тузатаверинглар, биз эса ёрдам берамиз. Бошдан-оёқ шлак ётқизиб бўлганинглардан кейин заводдан одам юборамиз. Йўлингларни ёғоч шибба блан жуда мустаҳкам қилиб шиббалаб беришади. Лекин шлакни ҳамаёққа сочиб ташламанглар, доим бир жойдан олинглар.

— Уртоқ директор... — деб гап бошлади ишчи.

Броқ директор яна унинг гапини бўлди ва болалар блан қизгин хайрлашди.

— Муваффақият тилайман, — деди у кетаётиб. — Меҳнат — иззат ва ҳурматга сазовор!

Болалар унинг:

— Ана, кўрдингми, улар бизни уялтириб қўйишди Биз аллақачон шу йўлни тузатишимиз керак эди. Бу бизнинг вазифамиз. Энди бўлса, улар бошлаган ишни, биз охирига етказишимиз лозим, — деганини узоқдан эшитиб турардилар.

Иш Биринчи майдан олдиноқ тугатилди. Энди ҳамма ишчилар заводга қулай, мустақкам, қуруқ йўлдан борардилар. Унда ҳатто велосипед миниб юрса ҳам бўлади.

Ушандан бери болалар заводга олиб борадиган бу йўлни оғизга олганда «бизнинг йўл» деб гапирадиган бўлиб қолишган.

ВЕРОНИКА ТРОПАЧИНСКАЯ ОГАРКОВА

ПРЕЗИДЕНТ БЕРУТ ҲУЗУРИДА ЗИЕФАТДА¹

Стефек уйига қараб шундай тез югуриб борар эдики, гоҳ-гоҳ энтикиб қоларди. Унинг қичқиргиси, ашула айтгиси келарди. Бугун дарс тугагач синфга мактаб директори кириб:

— Қани, Стефан, тайёрлан. Эртага Варшавага жўнайсан. Президентимиз сени Бельведерга² эрталикка таклиф қилаяпти, — деди.

Стефек ўрнидан турди, алланарса демоқчи бўлди, тутилиб қолди ва уялганидан тескари ўгирилиб курсига ўтириб олди. Афтидан директор ундан кулаётганга ўхшайди.

Лекин директор ундан кулишни хаёлига ҳам келтирмаган эди. Гап ҳақиқатда ҳам шундай.

Польша президенти Болеслав Берут энг яхши ўқучилардан — ўқиш илғорлари ва энг актив жамоатчилардан беш юз болани дўстона суҳбат қилиш учун ўз ҳузурига чақиртирган эди.

— Стефан ўқишда илғорку, тўғрими? — деб сўради директор.

— Тўғри! Тўғри! — деб қичқирдишди болалар.

— У мактаб ташкилотларида ҳам ҳаммадан яхши ишлайди-а, тўғрими?

¹ Ҳикоя қисқартиб олинди.

² Варшавадаги Польша Халқ Республикасининг президенти яшаб, ишлайдиган бионинг номи.

— Тўғри, тўғри!

— Мактаб деворий газетасининг энг актив муҳбири, тўғрими?

— Тўғри, тўғри!

— Ундай бўлса, Стефек, йўлга тайёрлан. Сен блан бирга қишлоғимиздан яна уч бола жўнайди. Президентга ишлабчиқариш кооперативимизни ва экин экишни муддатидан бир ҳафта илгари тамомлаганимизни айтиш эсингдан чиқмасин.

— Мактабимизни кооператив ремонт қилиб берганини ҳам айт. Эшитдингми, Стефек? — деб тайинлашди унга болалар.

— Деворий газетага кўпроқ материал олиб кел. Эсингдан чиқмасин!

Мана энди Стефек уйига қараб елдек югуриб бораркан, Варшавага борганда ўз қишлоғи тўғрисида нималар гапириб беришини ўйларди. Айтадиган гапи шундай кўпки, қулоқ солучи киши топиладими, йўқми — буни у ҳеч тасаввур этолмайди. Ахир Варшавага бир ўзи бормайди-ку, беш юз бола-я, улар орасида Стефек ҳам бор! Ойим эшитса жуда хурсанд бўлади-да! Отам-чи! Стефек яна ҳам тезроқ югуриб кетди.

У уйга қизариб, бўртиб кетган ҳолда, халлосланганча кириб борди. Лекин унга ҳечким аҳамият бермади. Отаси кооператив раиси Қосмаля блан сўзлашиб ўтирарди, онаси эса уйда йўқ эди. Стол ёнида Стефек танимаган бир деҳқон ўтирарди. Қўшни қишлоқдан келган бўлса керак. Стефек ўз бурчагига ўтди. У ерда Стефекнинг китоб полкаси, деворга тақаб қўйилган столчаси ҳамда қўлда ясалган стул турарди. Стефек китобларини полкага қўйиб, бироз нафасини ростлаб олиш учун ўтирди. У қулай фурсатни кутар, янгиликни отасига тезроқ айтгиси келарди. Лекин қулай минут ҳадеганда келақолмади: отаси гап блан овора эди.

— Нима бўпти? — деб сўради қўшни қишлоқли деҳқон. — Шу қоғозни олиб юриб, қўл қўйинглар деб

сўрашми? Бу ҳозир кимнинг ҳам хаёлига келарди? Одамлар далада, ҳамманинг иши бошидан ортиб ётипти, улар бизнинг келишимизни кутиб ўтиришипти, деб ўйлайсизми?

— Зарари йўқ, Войцех, даладан ҳам қидираверамиз,— деб жавоб берди отаси.— Топамиз, даланинг ўзида қўл қўйишади. Янги униб чиқаётган экинларига қараб туриб қўл қўяверишади.

— Қимга керак бу? — деб тўнғиллаб қўйди Войцех.

— Қимга керак деганинг нимаси? — курсида ўтирган ерида бир ирғиб тушди кооператив раиси.— Менга керак эмасми? Унга-чи, (у Стефекнинг отасини кўрсатди), унга керак эмасми? Наҳотки мана бу ўғилчага ва сизнинг болаларингизга керак бўлмаса, Войцех? Тинчликни ҳимоя қилиш мурожаатномасига ҳарбир киши қўл қўяди. Мен сизга айтай, ҳарбир соф виждонли киши қўл қўяди! Войцех, бизнинг ватанимиз учун, сиз блан биз учун тинчлик нима эканини биласизми?

-- Ҳа, нима бўпти... ма'лум, ишляпмиз...

— «Ишляпмиз» эмиш! Сиз бизнинг қандай ишляётганимиз тўғрисида ўйлаб кўрганмисиз ҳеч?

Войцех энсасини қашлади:

— Очигини айтганда, ўйлаб кўрганим йўқ. Ўйлаб ўтиришга вақтим борми менинг? Ўз ишимни бажараяпман, менга шунинг ўзи ҳам етарли.

— Бу озлик қилади, Войцех, озлик қилади! Мурожаатномага имзо тўплашни бошлашим блан, сиз менга кўрсатилган райондан бўлмасангиз ҳам, қўл қўйдиришга дастлаб сизникига кираман, ўшанда тинчликни сақлаш учун бизнинг Польшамизда нима яшлар қилинаётганлигини батафсил сўрайман.

— Бирданига имтиҳон экан-да! — деб кулди Войцех.— Мен сизга шундай ҳам ишонаман, қўл қўяман.

— Гап ишонишда эмас, билишда! Тушундингизми! деб кооператив раиси столга мушти блан бир урди.— Билиш ва тушуниш керак, Войцех! Бу ишонишга қа-

раганда кучлироқ... Стах, менга қара,— деди у, Стефекнинг отасига қараб: — мен кооперативга деб келтирган фотосуратлар сендами? Бекорга гап сотиб ўтиришнинг нима кераги бор! Модомики қўшнимиз, кўнгил очиб суҳбатлашгани кирган экан, қишлоғининг теварагида нима ишлар бўлаётганини бир кўрсин. Ўзида ишонч ҳосил қилсин.

— Суратларми? Бўлмасачи, бўлмасачи! Улар шу ерда... Олиб бер, Стефек! — Отаси Стефекнинг шу ердалигини эндигина пайқади. — Шкаф устидаги ёғоч кутида. Ҳа, ўзинг биласанку...

Стефек буни билар эди. У раис Варшавадан олиб келган фотосуратларни отаси блан бирнеча марталаб кўрган. Улар қишлоқ қироатхонасини ва кооператив а'золари мажлис ўтказадиган хонани безатишга мўлжалланган эди. Бинонинг ременти тамом бўлмаганидан фотосуратлар вақтинча шкаф устида ётар эди.

— Буёққа олиб бер уларни,— деди қўлини чўзиб отаси.

Аmmo Стефекнинг ўзи стол ёнига бориб, конвертдан шахталар ва фабрикаларнинг фотосуратлари, янги қурилишлардаги тахталар ёнида турган ишчиларнинг, тўқиш станоклари ёнида турган аёлларнинг портретларини олабошлади.

Кооператив раиси Космаля блан отаси уларни эҳтиётлик блан олиб, Войцехга кўрсатабошладилар.

— Кўраяпсанми, оғайни!— деди Космаля. — Кўзда жуда ҳам оз олганинг учун ўтган ой яна қўшимча келтирган кўмиринг ана шу шахтада қазиб чиқарилган. Мана бу фабрикада эса, ўтган йил Лодзьга экскурсияга борганимда мен ўзим бўлганман. Марисянг юбка қиламан деб кооперативдан сотиб олаётган метр-метр газламалар ўша ердан келади... Сабр қилиб тургин-а... Домнанинг сурати қани ҳали? Йўқ, Стефек, бу эмас. Ҳа, мана экан. Қишлоғингларда давлат қишлоқ хўжалиги бор. Унинг теплицасига кокс керак-а? Керак. Ана ўша коксни сизлар мана бу

ердан оласизлар. Аммо буни ким ишлаб чиқарган, у қандай ишлайди? Газетадан ўқи.

— Мен билмайманми буни? Ёруғ дун'ёда яшайман, ҳаммасидан хабардорман. Аммо буларнинг сизлар тўпламоқчи бўлаётган имзоларга нима алоқаси бор?

— Имзоларга нима алоқаси бор дейсанми? Қулоқ сол, Войцех. Агар империалистлар дун'ёни яна уруш гирдобига тортмоқчи бўлсалар худди ана шу чеккан имзоларимиз тинчликни бузмоқчи бўлганларга биз — кончилар, тўқимачилар, ҳарф теручилар, металлурлар, деҳқонлар, темирўлчилар миллионларча, ўн, юз миллионларча эканимизни, «йўқ, бунга йўл қўймаймиз», дейишимизни, айтадилар. Имзони Станислав, мен, ҳамда кооператив секретари тўплаймиз. Лекин бутун Польшани йиғиб келганда бундай Станиславлар — мингларча, бутун ер юзида эса миллионлаб топилади! Тушунаяпсанми, Войцех? Миллионлаб-а, бу ҳазил гап эмас! Кўриб турарсан, бир йил ўтмасданоқ, чорак миллиард имзога эга бўламиз.

Войцех суратларни тамоша қилишдан тўхтади.

— Чорак миллиард, — деб такрорлади у. — Эҳтимол, агар ҳамма... бутун дун'ё...

— Худди шундай бўлади! — қичқирди Космаля. — Бу суратларни сенга нима учун кўрсатаётганимизни тушунаяпсанми энди? Бу ерда биз тракторларда, ишчилар эса, шахта ва заводларда ҳар куни, кун сайин тинчлик учун курашаётганимизни ҳамма билиши керак. Бизнинг меҳнатимиз мамлакатни мустаҳкамлайди. Тўғрими, йўқми? Бизнинг мамлакатимиз — биз ҳаммамиз — тинчлик лагеридамиз. Тинчликнинг қудратли лагеридамиз, Войцех! Келажак бизники, сўнгги қат'ий галаба бизники бўлади.

— Биз тинчлик мурожаатномасига нима учун қўл қўямиз?

— Ҳали ҳам англаб етмаганларга биз тинчликни сақлаш учун курашажагимизни айтиш учун, равшанми?

— Ҳа,— деб кулиб юборди Войцех,— беш қўлдай равшан. Имзо тўплашга кетаётганда мени ҳам бирга олакетинглар. Мана бу суратларингизни яна бир кўрай...

Сўнг улар янгитдан суратлар устига энгашдилар.

Стефек ҳам энгашди. У шахта, фабрика, самоат корхоналари, завод корпусларининг суратини бир-бир тахлар экан, ишчиларнинг кулумсираб турган қатий, очиқ юзларига қараб тўймас эди.

Назарида, атрофида биринчи май парадда кўчада минг-минглаб қувноқ халқ тўлқини орасида кетганидаги сингари алланарсалар гувиллаб, шовқин солаётгандай бўлди.

Ёшлар меҳнат кишиларининг улуғ шиорини такрорлар эдилар: «Тинчлик! Тинчлик! Тинчлик!»

«Тинчлик, тинчлик, тинчлик!» дея садо берарди бу шиор ҳозир Стефаннинг қалбида. Шу вақт бугунги кунининг улуғ янгилигини ҳалигача отасига айтмагани эсига тушди. Эртага жўнаб кетиши керакку, ахир. Поезд эрталаб барвақт жўнайди. Стефек жуда кичкинтой пайтларидаги каби дадасининг бўйнидан қучоқлаб, секингина деди:

— Дадажон, мен эртага Варшавага, президент олдига жўнайман. Мактаб юбораяпти. Директор айтди.

Отаси, бу янгиликка ишонса бўладими, деб сўраётгандай, ўғлини ўзидан салгина нари итариб, унга мулойимгина назар солди. Сўнг меҳрибонлик блан самимий жилмайди.

— Уқиш илғориман дегин? Жуда яхши, ўғлим. Қайтиб келганингдан сўнг мен блан бирга уйма-уй юрасан. Икковлашиб тинчлик мурожаатига имзо тўплаймиз. Одамларга Варшавада кўрганларинг ҳақида, президентимиз ҳақида сўзлаб берасан.

— Нима гап ўзи? — деб сўради Қосмаля.

— Польшанинг президенти олдига бизнинг кооператив ва мактаб ҳақида рапорт бергани кетаяпти,— деди кулиб отаси. Ўғлининг муваффақиятидан жуда

хурсанд бўлгани унинг чеҳрасидан очиқ кўриниб турарди.

* * *

Варшава Стефанни ҳилпираб турган байроқлар, қувонч ҳамда кайфичоғлик блан кутиб олди. Ҳамма байрамга тайёрланарди.

«Биз ҳечнарсa кўролмаимиз-да! — деб ўйларди Стефeк.— Байрамга келдик, байрамда жўнаймиз ҳам. Кейин одамларга гапириб берадиган нарса ҳам бўлмайди».

Лекин Стефeк янглишган эди. Байрамга тайёргарлик бораётганига қарамай, шаҳарда иш тўхтамаган эди. Группанинг раҳбари болаларни шаҳарга олиб борди. Улар бир кун ичида жадал сур'атда қурилаётган бинода, босмахонада ва тикув фабрикасида бўлдилар. Жадал сур'атлар блан олиб борилаётган қурилиш болаларда айниқса кучли таассурот қолдирди.

Стефeкнинг ўртоғи Валек учта ғиштчининг тезлик блан қилаётган ҳаракатига ҳайрон қолганидан:

— Ғишт учади-я уларнинг қўлида! — деб қичқирди.

— Бу янги усул, билдингми? — деб тушунтирди унга Стефeк, чунки Стефeк газеталарни ўқиб борар, ўз қишлоғидан туриб марказдаги жадал усул блан ишловчиларнинг ишини кузатар эди. Бир вақтлар уй қуриш йиллаб чўзилар эди, энди эса қурилиш муддати ойлаб эмас, балки ҳафталаб ва кунлаб ҳисобланади. Бу ерда ҳарбир минут қимматли.

— Бизга ёрдамга келинглар! — деб мулойимлик блан кулишарди ғиштчилар ҳазиллашиб.

Болалар, албатта, йўқ демас эдилару, лекин вақтлари зиқ эди. Улар яна қанчадан-қанча нарсаларни кўришлари керак.

Стефeк босмахонадаги каттакон ротацион машина олдида шунча кўп туриб қолдики, уни уердан деярли судраб олиб чиқиб кетишга тўғри келди. У машина-

нинг ўзи тортиб олаётган силлиқ тахта қоғозлар қандай қилиб машинанинг нариги чеккасидан тайёр газета бўлиб чиқишини билиб олишни жуда-жуда истарди.

Тикув фабрикасида бўлса у бир кесишда бирнеча ўн қават материяни бичиб ташлайдиган электр пичофининг ажойиб ишини ва аёллар бошқараётган бошқа машиналарнинг ишини тамоша қилди, Стефек ҳаддан ташқари хурсанд эди.

— Мен бўлсам нуқул,— деди у, яна ўқитучига,— планни қандай қилиб ортиғи блан бажариш мумкин экан, деб ажабланардим! Энди билиб олдим! Шундай машиналар ва бу машиналарни моҳирлик блан бошқараоладиган кишилар бор экан, ҳамма нарса тушунарли.

— Асосан, бизда бундай кишилар бор экани учун,— деб Стефекнинг фикрини қувватлади ўқитучи.— Стефек, бизда ажойиб ишчилар бор. Улар уч йиллик планни ошириб бажардилар. Кўриб турарсан, олтийиллик планни ҳам ошириб бажарадилар.

Кеч ҳам кирди, чарчаган болалар янги қурилган Шарқ-Ғарб трассасини ҳам тамоша қилишди-да, Висла дар'ёси устига янги солинган Силезск — Домбровск кўпригининг зинапояларига ўтиришди. Майда-майда тўлқинлар кўприк устунига келиб урилиб парча-парча бўлиб кетарди. Кўчалардаги чироғлар юлдузлардан ҳам равшан порлаб туради. Стефек яна ҳаяжонланабошлади.

— Хўш, болалар, дам олдингларми? — деб сўради ўқитучи.

— Ҳа, энди кетсак ҳам бўлади,— деб жавоб беришди болалар, зинапоялардан турар экан.

— Яна бир минут,— деди Стефек.— Бу ерда иш ўтган йилдаёқ тугалланган, тўғрими? Аммо беш йил аввал бу ер ҳали кўрган жойимиздай харобазор бўлган бўлса керак-а?

— Ҳа, Стефек, беш йил аввал бу ерлар ҳали кўрган жойимиздан ҳам баттар харобазор эди. Бу ер-

лар ҳақиқий тош саҳроси, ўлим саҳроси эди. Бугун эса бу ерда ҳаёт булоқдай қайнамоқда. Чунки ҳозир тинчлик — тушундингми? Шунинг учун, болалар, ҳамиша тинчлик учун курашайлик!

* * *

Болалар Бельведернинг балкони ёнида тўпланишди. Ҳаво очиқ, кун иссиқ. Дарахтларнинг кўмкўк япроқларида ложувард шула ўйнар, худди шиша каби товланарди. Қуёшда чатнаб ёрилаётган куртаклар хушбўй ҳид таратиб турарди. Бўғиқ шовқин бир кучайиб, бир пасаярди. Болалар олган таассуротларини ўртоқлашар, бир-бирлари блан тезда танишиб олардилар. Ёнларида турганлар блан бир-икки оғиз гаплашгач жим бўлар ва президент чиқиши керак бўлган балконга янгитдан кўз югуртиришарди.

Чуқур жимлик чўкди. Бу ерда беш юз бола — мамлакатнинг ҳамма еридан келган беш юз делегат тўпланганига ишониб қийин эди. Болалар зўрға нафас ростлар эдилар. Президент маршал Рокоссовский ва премьер Циранкевич блан бирга чиқиб келди.

Қувончли табрик ҳайқириқлари жимликни ёриб ўтди. Оркестр Польша халқ республикаси давлат гимнини чалабошлади.

Президент болаларга нутқ блан мурожаат этиб, уларни меҳмон сифатида қабул қилаётганидан хурсанд эканини билдирди. Айниқса у йиғилганларнинг ўқиш илғорлари эканидан мамнун эди.

— Ўқиш илғорлари — келажакдаги меҳнат илғорларидир. Сиз мактабларда ўқиб, келгусидаги ишларингизга тайёрланасиз. Иш эса, Польшада жуда кўп! Польша сизларни кутади. Сиз бизнинг ишончимизсиз. Сиз бизнинг фахримиз, шон-шуҳратимиз бўлишингизни истаймиз, — деди президент.

Кейин у болаларнинг эҳтиёжи ва интилишлари, уларни нималар қизиқтириши ва нима ҳурсанд қилиши ҳақида суҳбатлашиш учун уларни парк сайрига таклиф этди.

Болалар президент атрофини жипс ўраб олишди, уларнинг ҳарбири унга яқинроқ боришни истарди.

Ниҳоят, президент бир группа болалар блан паркиннг ичкарасига қараб юрди. Бошқалар маршал Рокоссовский блан премьер Циранкевични қуршаб олишди.

Стефек биров кейинда қолди. Чунки унинг ручкаси бузилиб қолган эди, бунинг устига, чўнтагидан блокнотини ҳеч ололмасди. Ахир буларсиз у қандай қилиб деворий газета муҳбири бўлаолсин? Мана, ниҳоят, у ҳаммасини тўғрилаб олди ва президентга етиб олиш учун югурганча кетди.

17 Болалар шундай гуж бўлиб олишган эдики, президентга яқин боришининг иложи йўқ эди. Броқ, афтидан, унинг автомат ручкаси блан блокноти болаларга та'сир кўрсатди шекилли, уни кўриб йўл бўшатдилар.

Президент суҳбат орасида бир боладан:

— Сен қайси флотда ҳизмат қилмоқсисан — ҳарбий флотдами, граждан флотидами? — деб сўради.

Болалар ҳамма саволларга тортинмай жавоб беришарди. Қишлоқдан келганлар экишнинг тугагани, тракторчилар бригадасининг қишлоққа катта ёрдам қилгани ҳақида гапирар эдилар. Стефекнинг ҳам ўз ишлабчиқариш кооперациялари ҳақида ба'зи нарсаларни сўзлаб бергиси келди, броқ шу пайт қандайдир бир бола мактабларидаги ҳамма бола ашула айтиб, ўйин тушишини айтиб қолди.

«Бунинг нимаси қизиқ экан? — деб ўйлади Стефан.— Ашула айтиб, ўйин тушиш ҳам катта иш бўлиптими! Ахир улар қай пайтда ўқишади?»

— У қандай мактаб ўзи? — деб сўради президент, афтидан, у ҳам боланинг гапига ажабланиб.

Аммо масала осонгина ойдинлашди: бу музика мактаби экан!

Болалар президентга ўз планлари ҳақида бир-бирларига гал бермай, чуғурлашиб гапиршарди. Стефек ўз деворий газетаси учун ҳечнарса ёзиб улгурмасди.

Ростини айтганда, у айрим нарсаларни хотира учун ёзиб олишни унутди. У ўзи ҳақида бирор нарса айтиб беришни шундай истардики, асти қўяверасиз! Ўзининг қишлоқда қандай яшаётгани, шу вақтгача ўз қишлоғидан бошқа ҳечқаерни кўрмагани, биринчи марта бунчалик олисга сафар қилгани, Варшава ҳам, байроқлар ҳам — кеча бу ерда кўрганларининг ҳаммаси унга жуда ёққани ва булар та'сирида юраги қаттиқ-қаттиқ тепаётгани ҳақида сўзлаб бергиси келарди.

Лекин буларнинг бирортасини сўзлашга имкон бўлмади. Болалар олға югуриб кетишди, у яна ёлғиз қолди.

Мана, энди ҳамма скамейкада ўтирипти, президент ўртада; қўшиқ овозлари янграйди. Ўз болалар группаси блан маршал Рокоссовский, унинг кетидан премьер Циранкевич ҳам етиб келдилар. Маршал нимадир демоқчи бўлди, лекин кичкина бир қизча гапни илиб кетди. У оёқ учига кўтарилиб маршалнинг орденларига қўлини теккизди-да, маршал бу орденларни қандай олганлигини сўради. Энди бу саволни ўнларча овоз такрорларди.

Маршал мулойим, ма'ноли кулумсираб, болаларга ҳарбири мардлик, жасурлик, саботлилик ва машаққатли жанговар меҳнатдан дарак бериб турган энсизгина орден лентачаларини ушлаб кўришга рухсат этарди, унинг кулгиси юракларни мафтун этиб туради.

Лекин болалардан бири, вақти келиб, мен ҳам шунча орден оламан, деганда маршал:

— Болалар, сиз бундай орденлар олмаганингиз ҳам яхши, меҳнат орденлари олишга ҳаракат қилинглар,— деб жавоб берди.

Болалар жим бўлиб қолдилар. Кулиб турган юзлар бир дақиқа синиққандай туюлди.

Маршал жим бўлиб қолган болаларга қараб кулумсиради. Бу табассум: биз курашиб, тинчлик бўлишига эришамиз, уни қўриқлаймиз, тинчлик учун иш-

лаймиз, бугунги кундаги вазифамиз тинчликни мустаҳкамлаш учун ишлашдир, деб турарди. Болалар, меҳнат орденлари олишга ҳаракат қилинглар!

Баланд бўйли, қадди-қомати келишган маршал ўзини гулчамбар сингари ўраб олган болалар қуршо-вида Бельведер томон борар эди. Болалар унинг атрофида ғуж бўлиб, кителининг баридан тутиб боришар ва ҳарнарсга тўғрисида суриштираверар, суриштираверар, суриштираверардилар.

Стефек скамейкада ўтирганича қолди. У ўзини нима учундир ғамгин сезар, лекин руҳи тетик эди. Нимага бундай бўлаётганини ўзи ҳам тушунаолмас эди. У бошини қўллари устига қўйиб, ўз вазифасини бажармаганини — президентга ўз кооперативлари, тракторлари ҳамда мактаблари тўғрисида ҳечнарсга айтмаганини ўйларди.

Унинг кўз олдида қадрдон қишлоғи, ўтган йил трактор ишлаган, яқинда эса, комбайн ҳам ишлай-бошлайдиган кооператив далалари, оппоқ мактаб биноси намоён бўлди, мактабни ремонт қилишга ишлабчиқариш кооперативининг а'золари ёрдам беришди. Стефекнинг кўзига ўз отаси блан фотосуратлар устига энгашиб турган кооператив раиси Космаля кўринди. Улар Войцехга унинг, Стефекнинг ватанида тинчликни мустаҳкамлаш иши қандай бораётганини тушутирмоқдалар. Президент: «Халқ Польшаси ҳамма нарсадан ҳам меҳнатни афзал кўради», деди. Демак, унинг меҳнати ҳам, бирнеча кундан кейин тинчлик комитети делегати сифатида Стокгольм Мурожаатига имзо тўплайбошлайдиган отасининг меҳнати ҳам, Космалянинг меҳнати ҳам, хўжайкалар кружогининг бошқа а'золари блан бирликда уларнинг кооперативида болалар боқчаси ташкил этаётган онасининг меҳнати ҳам, қишлоқларини электрлаштириш устида ишлаётган механикларнинг меҳнати ҳам ҳамма нарсадан афзал.

Ахир ҳарбир меҳнаткаш халқлар Польшасининг хўжайини-ку.

Стефекнинг ўзинчи?

Мана, президент: «Сизлар ўз ўқишингиз блан келажакдаги меҳнатга тайёрланасизлар», деди.

«Яхши тайёрланаман! — деб хаёлидан ўтказди Стефек. — Гапирса арзигулик гаплар бор! Ҳаммаси бўлиб учта беш-ку!»

Шунда Стефек шундай бир иш қилгиси келдики, бу иши чини блан унга инсон қўли «тинчлик ва меҳнат» деган сўзларни гигант биноларга, асфальтланган тептекис шосселарга, шахта ва домна печьларига айлантираётган улуғ мамлакатнинг ҳақиқий граждани деб ҳисоблаш ҳуқуқини берсин. Стефекнинг ҳам бу катта, улуғ ишга ўз ҳиссасини қўшгиси, жадал усулда ишловчи гишт теручилар бланми ёки кўчаларни харобалардан тозалаётган машиналардами ишлагиси келарди.

Агарда Стефек дадилроқ бўлганида, у президент олдига бориб, ўзига биронта топшириқ беришини сўрарди.

Лекин бунга унинг юраги дов берармиди? Албатта йўқ! Усиз ҳам аллақанча болалар президент атрофини гуж бўлиб ўраб олишган, унга яқин бориб ҳам бўлмайти.

Стефек ўйлайвериб ғовлаб кетган бошини бир қўлидан иккинчи қўлига олиб қўйди.

Шунда бирдан тепасидан:

— Ўғилча, сен нега бундай қилиб ўтирибсан? Бирор нарсадан хафа бўлдингми? — деган таниш, ёқимли овоз эшитилди.

Стефек ўгирилиб қаради. Унинг олдида болалар қуршаб олган президент Берут турар эди.

— Йўқ, гражданин президент, мен фақат...

— Майли, майли, зарари йўқ! Бирор нарсани ўйлаётимидинг? Ўйлайдиган нарсалар кўп-а, тўғрими? Юр, энди залга борайлик, у ерда ҳукумат совғаларини оласан.

Президент Стефекни бағрига босди, Стефек давранинг энг ўртасида қолди. У президентнинг қандай-

дир бир бола блан қилаётган суҳбатига қулоқ солиб, у блан ёнма-ён борарди. Суҳбатнинг дўстона оҳанги Стефекка бир лаҳза отасининг ўз уйларига кирган бирорта дўсти блан қиладиган суҳбатини эс-латди. Мана ҳозир эшик очилиб, онаси кириб келади.

Броқ онаси бу ерда эмас, ўзи бўлса кўмкўк, сер-қуёш Бельведер паркида юриб, яна ҳалиги ёқимли овозни эшитаяпти:

— Хўш, қалай? Дурустмисан? Биз блан бирга бў-лиш сенга ёқдимиди? Отинг нима?

— Стефек. Бешинчи синфда ўқийман.

— Биз блан бирга бўлиш яхшими?

— Яхши, яхши бўлганда қандай! — Стефек тў-сатдан хандон солиб кулиб юборди.

— Ундай бўлса жуда хурсандман, Стефек, жуда хурсандман...

Кўп ўтмай президент бахтли, ҳаяжонланган бола-лар блан хайрлашди. У ўқитучиларга ёшларни тар-биялашдаги хизматлари учун, болаларга эса — ўқиш-да муваффақиятларга эришганликлари учун ташак-кур айтди, келгусида янада юксак муваффақиятлар-га эришишларига ишонч билдирди.

«Эришамиз! — деб ўйларди Стефек. — Албатта, эришамиз! Бунга сўз бераман».

Янграётган табрик ва ва'да садолари тинди, мил-лий гимн чалиниб бўлди, Стефек эса ҳамон:

«Эришамиз! Сўз бериб айтаманки, бунга эриша-миз!» — деб такрорларди.

Болалар конфет ўралган тугунча ва китобчалар кўтарган ҳолда ўзлари учун нонушта тайёрлаб қўйил-ган залга қараб боришарди.

Шаҳардаги ҳамма уйлар байроқлар блан безатил-ган. Оқ-қизил ва қизил байроқлар баҳор шамоли-да шитирлаб ҳилпирайди. Давлат советининг бино-сига кираверишда икки томонга жойлашган оркестр-лар табрик маршини чаларди.

Залдаги столлар гуллар блан безатилган. Ваза-

ларга апельсин, конфет, пирожноелар тоғ-тоғ қилиб уйиб қўйилган.

Стефекнинг жойи зал ўртасида турган катта стол ёнида эди. Тўлқинланган, хушчақчақ Стефек ёнида ўтирган ҳамқишлоғи Валек Заганякинни кўриб қолди.

— Ҳа, Стефек,— деди у,— борганда ҳаммасини қишлоқдагиларга айтиб берамиз, хўпми?

— Ҳа!..

— Сен кўп нарса ёзиб олдингми? Мен ҳеч нарса ёзиб ололмадим-ку.

— Ба'зи нарсаларни ёзиб олдим...

Столдаги кўзни қувонтириб турган гулларга, чиройли вазалардаги конфетларга қарар экан, Стефек Бельведер паркида сайр қилганларида нима учун қишлоғи (шу-шу қишлоғи ҳақида, президентга гапириб беришга фурсат тополмади) ёдига тушганини яхшироқ тушунди.

Бу чиройли зал ҳам, у бугун бошидан кечирганлари ва кеча кўрганлари — ўрмондаги дарахтлардай зич янги қурилишлардаги ғишт теручилар, фабрикалардаги ишчилар, бинолар тепасидаги байроқлар ўз ишлабчиқариш кооперативларининг далаларидаги тракторлар — ҳаммаси бир бутунликни ташкил этади-ку, бу — унинг ватани! — мактабда ўқитучи шундай деган эди.

«Ватан» — деди Стефек, секингина. Бирдан у юқорида турган президентни кўрди.

Президентни табрик тўлқинлари қарши олди. Болалар катталарни эргаштириб, ўринларидан туришди. «Тинчлик! Сталин! Берут! Тинчлик!» — деган ҳайқирқлар қўшилиб бир бутун хорга айланиб кетди.

Стефек энди халқ хўжайин бўлган ўз ватанида тинчлик барқарор бўлиши унинг ўзига ҳам боғлиқ эканлигини яхши биларди. Мустаҳкам тинчликнинг барқарор бўлиши бугун Бельведерда ўйнаб-кулаётган, қарсак чалаётган, аммо эртага ўзларининг энг муҳим вазифаларини бажаришга — ўқишда юкса

ютуқларга эришишга тайёр ҳолда янгитдан мактаб
парталарига ўтиручи юзларча болаларга ҳам боғлиқ.

* * *

Тўғри, Стефек, сен ҳақлисан! Уқишда энг юксак
натижаларга эришиш болаларнинг энг биринчи ва-
зифасидир! Шунинг учун мактабда Варшавага қил-
ган саёҳатинг ҳақида ҳикоя қилганингда болалар-
га: «Биз ҳам тинчлик учун курашамиз! Биз ҳам бу
курашда енгамиз! Ғалаба биз томонда бўлади!» деб
айтиш эсингдан чиқмасин.

МУНДАРИЖА

Порлоқ истиқбол йўли (сўзбоши)	3
<i>Е. Богушевская.</i> Дануся. Т. Нажмиддинов таржимаси	11
<i>Е. Бобинская.</i> Партизан ўғли. Т. Нажмиддинов таржимаси	31
<i>Я. Броневская.</i> Ошпазлар командаси. Т. Нажмиддинов таржимаси.	45
<i>В. Тропачинская-Огаркова.</i> Бошмоқ. А. Мулламухамедов таржимаси	58
<i>Я. Броневская.</i> Янги мактабда. В. Мақсудова таржимаси	64
<i>В. Роговский.</i> Петрек. Ш. Қўшбоева таржимаси	80
<i>М. Михальская.</i> Хеля тракторчи бўлади. С. Раҳимов таржимаси	92
<i>Б. Остроменцкий.</i> Бизнинг йўл. А. Мулламухамедов таржимаси	150
<i>В. Тропачинская-Огаркова.</i> Президент Берут- хузурда энефатда.	
Ш. Зухриддинов таржимаси	156

ЎРТА МАКТАБЛАР УЧУН

На узбекском языке

НАША ДОРОГА
Рассказы современных
польских писателей

31151

Переведено с издания
Детгиза, Москва, 1951

Госиздат УзССР—Ташкент—1955.

Редактор *Р. Обидхужаев* Техредактор *Ф. Риҳматуллин* Корректор *Ш. Қўшбоева*

Теринга берилди 12/V-1955. Босишга рухсат этилди 12/IX-1955. Формати 60×92¹/₁₆—10,75
б. л. — 10,75 шартли б. л. Нашр. л. 8.28. Тираж 30000, РС811. Индекс *61а* Узбекистон
ССР Давлат Нашрияти, Тошкент, Полиграф кўчаси 74, Шартнома № 89155.

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги Узглавиздатнинг Янгибўлаги 2-нчи
босмахонаси, Чехов кўчаси, 3. Заказ № 609. Баҳоси 3 с. 5) т.

И. № 15869
8

1. 113